

VIKING

Tidsskrift for
norrøn arkeologi

Bind XXXI

OSLO 1967

UTGITT AV
NORSK ARKEOLOGISK SELSKAP

Redaksjon:

BJØRN HOUGEN — ARNE SKJØLSVOLD

Klisjeene fra Klichékompaniet H. A. G., Oslo
Trykt i A. W. Brøggers Boktrykkeri A/S, Oslo

INNHold

Sverre Marstrander: Fra bronsealderens treskjærerkunst	5
<i>Summary</i> , p. 41	
Sigurd Grieg: Graverte bronseskåler fra tidlig middelalder	47
<i>Summary: Early Medieval Bronze Bowls with Incised Decoration</i> , p. 88	
Gerd Stamsø Munch: Funnene fra Eiterjord i Beiarn og Vestvatn i Misvær	99
<i>Summary</i> , p. 118	
Thorleif Sjøvold: Keltertid eller romertid?	123
<i>Summary</i> , p. 138	
Per Fett: Tankeringen frå Evebø	143
H. P. L'Orange: Et forsømt kapitel i kunsthistorien	147
Kristen R. Møllenus: Gullgubbene fra Mære kirke	163
<i>Summary</i> , p. 165	
Norsk Arkeologisk Selskap. Medlemsfortegnelse	167
Norsk Arkeologisk Selskap. Årsberetning. Regnskap	185
Arkeologisk billedrevy. En presentasjon	197

Sverre Marstrander:

FRA BRONSEALDERENS TRESKJÆRERKUNST

Tresakene fra Høstad på Byneset like ved Trondheim er det eneste funn av betydning som lar oss ane eksistensen av en norsk treskjærerkunst i de lange tidsrom forut for Osebergfunnets århundre. Desto merkeligere er det at dette funnet, som i visse henseender er enestående i Norden, aldri har vært gjenstand for en mer inngående behandling. Det har derfor ikke fått den plass det fortjener i bildet av vårt materiale fra bronsealderen.

En vesentlig årsak til dette er uten tvil den knappe måten det i sin tid ble publisert på, med sparsomme illustrasjoner og med en nokså summarisk beskrivelse som var lite egnet til å gi leserne noen levende forestilling om funnets egenart.¹

Selv om Oldsaksamlingens daværende bestyrer, K. Rygh, gav uttrykk for at en datering til bronsealder var sannsynlig, er det tydelig at både han og delvis også hans ettermann, Theodor Petersen, har vært preget av en viss usikkerhet i vurderingen av funnet. Det forekom dem nesten utrolig at den utskårne lille skammelen, som i motsetning til de andre sakene i funnet er så merkelig godt bevart, skulle være samtidig med det øvrige. Begge har vært i tvil om det virkelige dreiet seg om et samlet funn som med sikkerhet kunne dateres til bronsealderen. I Oldsaksamlingens håndskrevne katalog for 1899 står det med K. Ryghs håndskrift i forbindelse med Høstadfunnet:

«Efter opgave blev alle ting fundne sammen hvilket dog ikke synes mulig. Thi medens 5893 (bollen med meanderborden) må have en betydelig alder, tyder 5898 (skammelen) på en meget senere oprindelse.»

Denne usikkerhet i oppfatningen av funnet gjorde at det lenge førte en nokså bortgjemt tilværelse i magasinene. Selv så sent som i 1929, da Theodor Petersen skulle forberede nymontering av Videnskapsselskapets forhistoriske samlinger

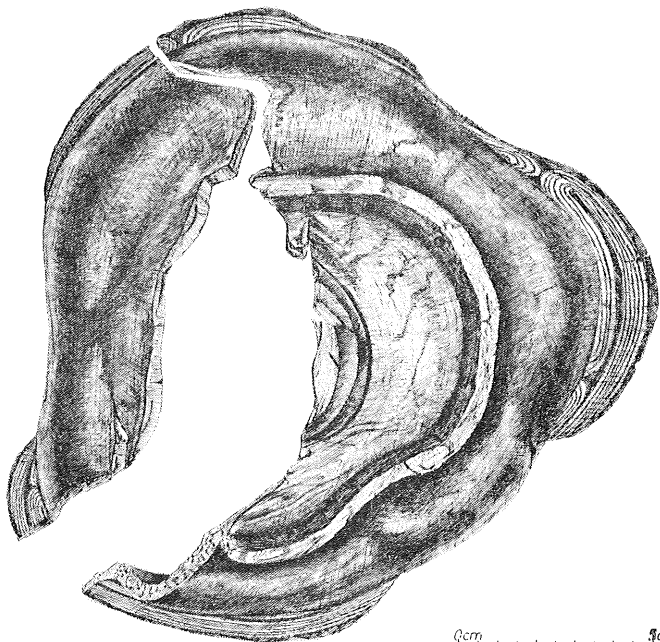
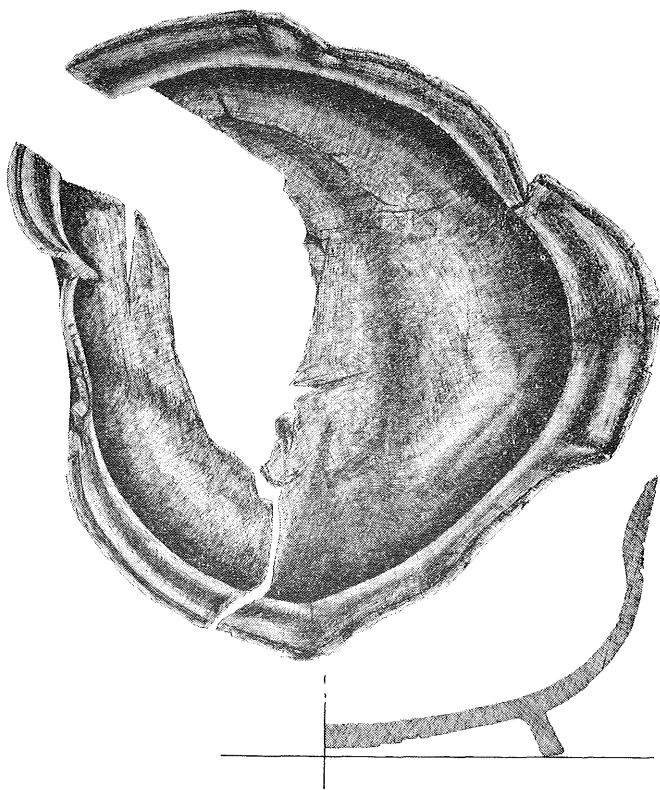
Fig. 1. Bolle av bjørk med meanderornament. Høstad, Byneset, Sørtr. T. 5893.

i forbindelse med Olavsjubileet, var det opprinnelig ikke meningen at sakene fra Høstad skulle tas med. Først etter råd fra en kollega som fremholdt at de forskere som besøkte museet, burde få se funnet og gjøre seg opp en mening om det, fikk det sin plass i utstillingssalen.²

Før vi drøfter funnet nærmere vil det være naturlig å gi en kort oversikt over innholdet, bygget på de resultater som en fornyet gjennomgåelse har gitt.

1. Bolle av bjørkekote,³ ikke helt fullstendig bevart (Fig. 1–3). Tegningen Fig. 2 viser de to største fragmentene, men det foreligger også et tredje, mindre stykke med litt av munningskanten i behold, som imidlertid ikke kan plasseres med sikkerhet. Treet bærer tydelig spor etter uttørring som i en viss utstrekning har deformert sider og bunn, men den uregelmessige formen skyldes nok først og fremst den koten som bollen er laget av.⁴ De bølgende årringene kommer tydelig frem i sidene på bollen.

Karet hviler på en ca. 1 cm høy og 6–8 mm bred fotring som er sparet ut i treet. Et ganske merkelig trekk som vi senere skal komme tilbake til, er det at fotringen er gjennomboret med et lite hull, ikke mer enn ca. 2 mm i diameter.

0cm 1cm

Fig. 2. Bolle av bjørk. Høstad, Byneset, Sørtr. T. 5893.
Nederst undersiden av bunnen.

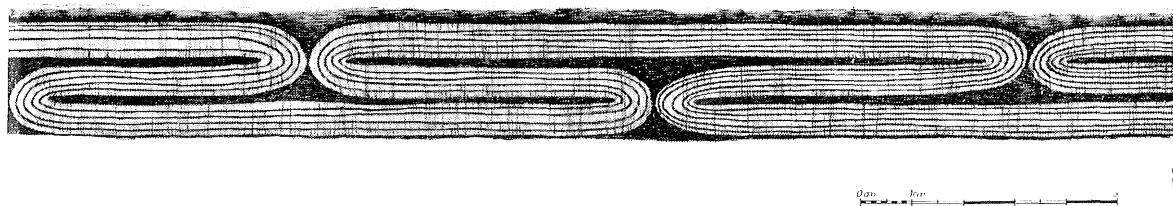

Fig. 3. Utsnitt av meanderborden på bollen. T. 5893.

Det er så vidt synlig som en mørk liten flekk litt til høyre for midten av fotringen på Fig. 1.

Men det som i første rekke gir bollen dens verdi som vitnesbyrd om en finere treskjærerkunst, er den 2–2,5 cm brede meanderborden på utsiden like under munningskanten (Fig. 1). Selve båndet som bølger frem og tilbake (Fig. 3) varierer i bredde mellom 5 og 6 mm og er oppdelt i omtrent jevnbrede partier med 4 eller 5 smale, parallelle furer. På innsiden er munningen markert ved en 3–4 mm bred skråkant. Undersiden av bunnen (Fig. 2) er prydet med et konsentrisk mønster med en svakt opphøyet sirkelflate innerst og to avtrappete, etter tur større, ringformete flater utenfor. Bollens største tverrmål må ha vært omkring 18 cm, og nåværende største høyde er 8 cm (T. 5893).

2. Ovalt fat av bjørk i 5 fragmenter som tilsammen representerer den vesentlige delen av det opprinnelige stykke. Det er sterkt deformert, idet bunnen nesten er bøyet dobbelt etter lengdeaksen; tegningen Fig. 4 viser fatet i «utbrettet» stand. Den nesten flate bunnen går over i en jevnt oppadbøyd kant som oventil avsluttes av en 1,8–2 cm bred bord prydet med 6–7 paralleltgående furer innenfor to smale kantlister. På utsiden like under kanten, en smalere bord, ca. 5 mm bred med 2 paralleltgående furer.

Fatet hviler på en solid fotring, utsparet i treet, ca. 2 cm høy og 1 cm bred. Ringens største tverrmål er 31 cm. I sentret av bunnen innenfor fotringen en opphøyet oval plate, omgitt av to konsentriske, likeledes opphøyde bånd fra 1 til 1,5 cm brede. Platens omkrets og båndene er omtrent konforme med fotringen. Fatets største tverrmål må ha vært omkring 48 cm. (T. 5894).

3. Stor bolle av bjørkekote hvis karakteristiske struktur kommer tydelig frem flere steder (Fig. 5). Det foreligger i alt 7 fragmenter som delvis er sterkt forvridde og oppsprukne. Flere av stykkene lar seg imidlertid føye sammen, slik at det er mulig å danne seg et bilde av bollens opprinnelige form (Fig. 6). Den synes ikke å ha vært helt regelmessig rund, men tilnærmet oval. Dette henger utvilsomt sammen med bjørkekotens opprinnelige form. Sidene er noe utbuket (Fig. 5) og munningspartiet markeres ved en forsenket bord fra 3 til 4 cm bred. Den avsluttes oventil av en liten utovergående vulst og nedentil av et smalt opphøyd bånd. Omtrent midt på borden går et opphøyet parti som ved to parallelle furer er delt i tre smale bånd. Bollen hviler på en fotring, utsparet i treet, 1,2–1,6 cm høy og 1,2–1,4 cm bred. På undersiden av fotringen, altså på selve standflaten er spor etter en smal hulkile som bare kan ha hatt dekorativ betydning. Bollens største tverrmål må ha vært omkring 30 cm. (T. 5895).

4. 3 fragmenter av et nesten fullstendig bevart rundt fat av bjørk (Fig. 7). Bunnan hever seg i jevn krumning opp mot den ca. 1,2 cm brede kanten som omgir fatet og som har skråning innover. Det hviler på en fotring med omtrent tresidig tverrsnitt, utsparet i treet, 1,5 cm høy og 1 cm tykk ved roten. Ringen er 20,5 cm i diameter. I sentret midt under bunnan er det ved en enkel fure markert en sirkelflate, omtrent 8,5 cm i diam. Fatets diam. har vært omkring 28 cm. (T. 5896).

Nr. 5–10 er opprinnelig katalogisert summarisk under T. 5897.

5. Liten, nesten helt bevart bolle eller kopp av bjørk (Fig. 8) skåret av en rikule.⁵ Den har ikke standplate eller fotring. Største tverrmål 11 cm, høyde 4,5 cm.

6. Fragment av en lignende liten kopp av bjørk, mulig skåret ut av et stykke av roten (Fig. 9). På undersiden er en rest av en 5 mm bred fotring, bare 7–8 mm høy. Innenfor ringen er bevart litt av et opphøyet sirkelformet bånd omkring sentret av bunnan. Koppens diam. kan ha vært omkring 15 cm.

7. To helt forvridde fragmenter av bjørk som har tilhørt en lav bolle med fotring, skåret av en rikule (Fig. 10). Det er vanskelig å si noe sikkert om størrelsen på bollen.

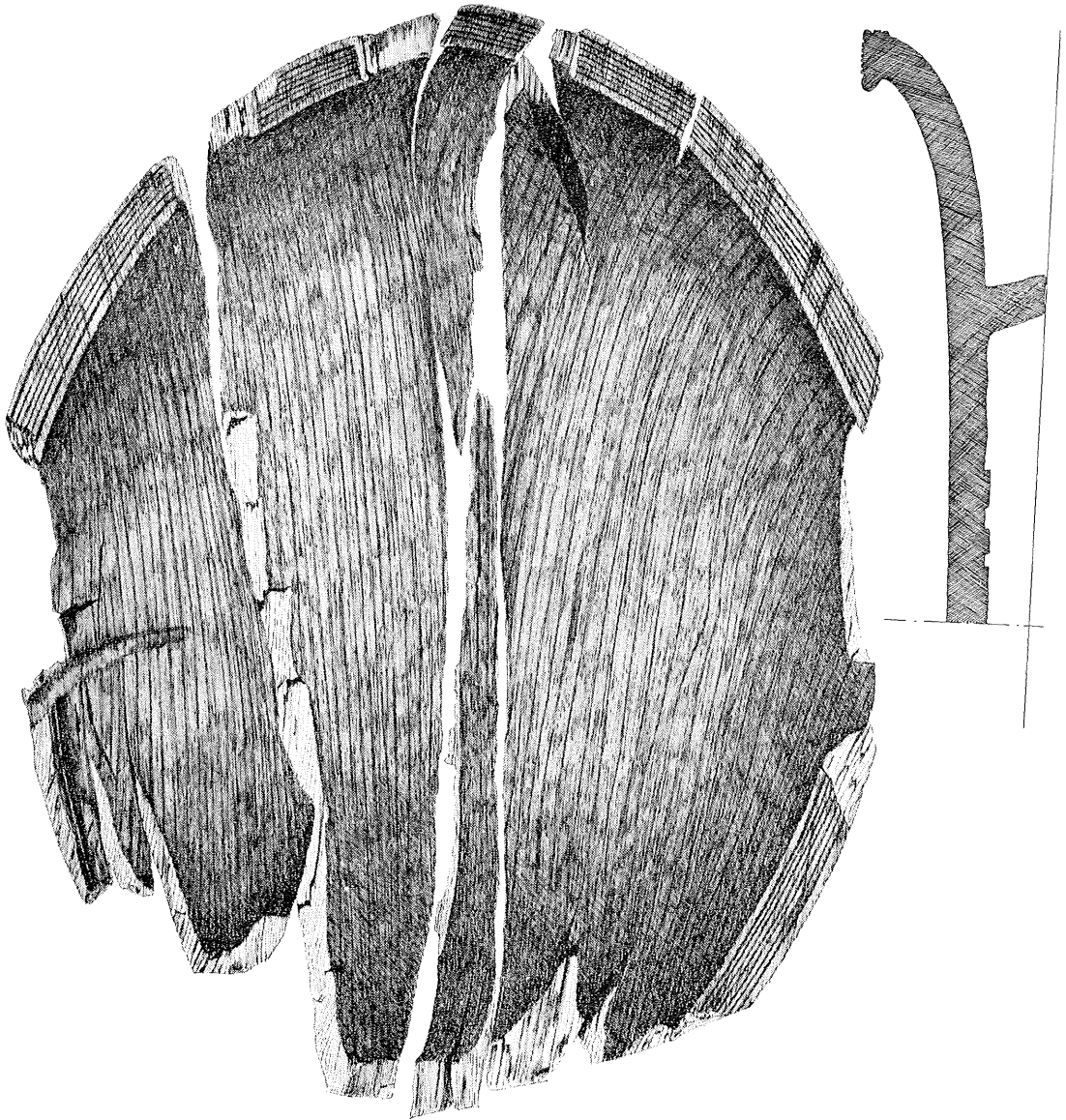

Fig. 4a. Ovalt fat av bjørk. Høstad, Byneset, Sortr. T. 5894.

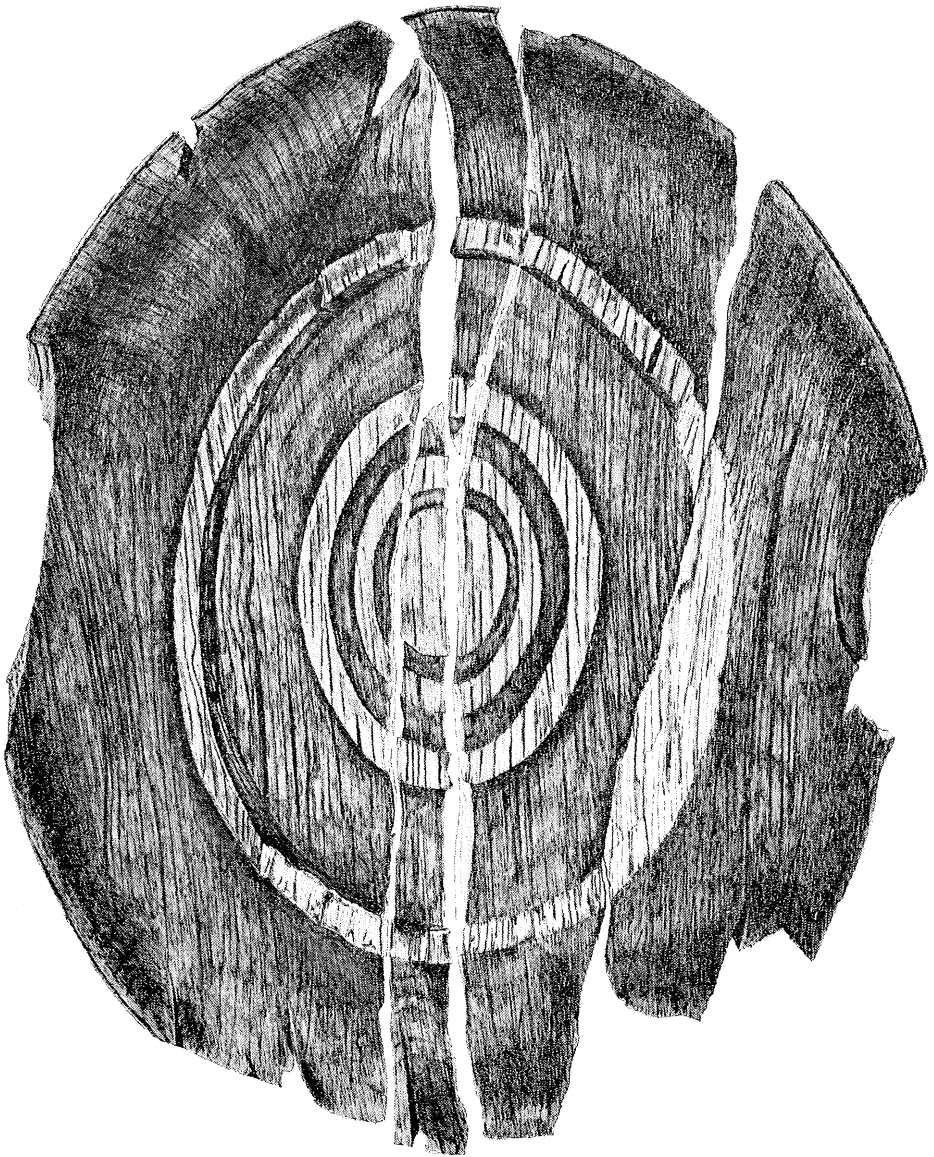

Fig. 4b. Fatet T. 5894. Undersiden av bunnan.

Fig. 5. Fragment av stor bolle av bjørk. Høstad, Byneset, Sørtr. T. 5895.

8. Oppsprukket og forbøyd fragment av en lav bolle med fotlist, skåret av en bjørkekote. Formen ser ut til å ha vært nokså uregelmessig og har vel vært bestemt av emnets vekst. Tverrmålet kan ha vært omkring 20 cm.

9. Lite fragment av et fat eller en lav bolle, skåret av hegg. På undersiden er bevart litt av en kraftig fotring, 1,5 cm høy og 1,2 cm bred.

10. Fragment av et kar av bjørk, hvor bare et stykke av fotringen med en tilhørende del av bunnen er bevart (Fig. 11). I fotringen er likesom på bollen nr. 1

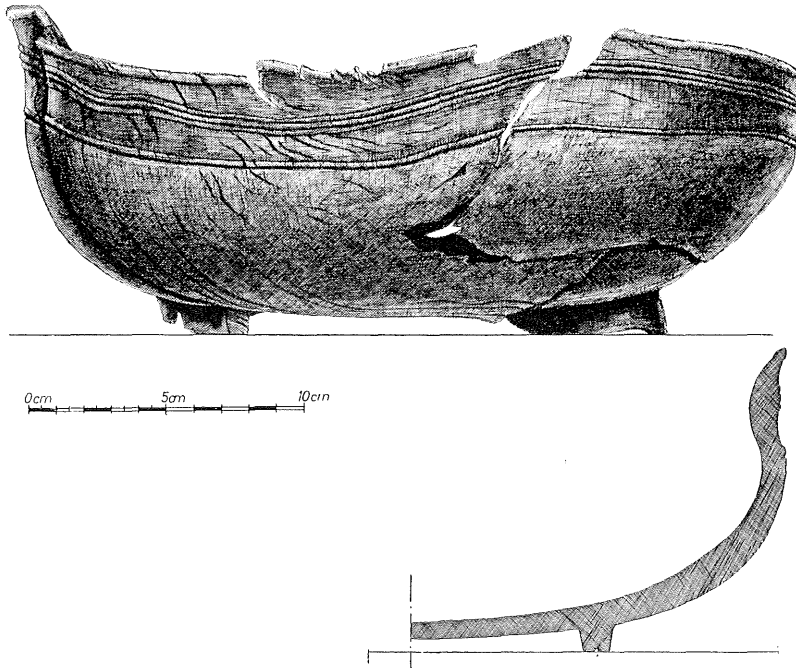

Fig. 6. Bolle av bjørk. Høstad, Byneset, Sørtr. T. 5895.

en liten gjennomboring ca. 2 mm i diam., hvor det sitter et par stumper av en smal lærrem, føyet sammen med en kraftig knute.

11. Den fullstendig bevarte skammelen er den merkeligste og samtidig best kjente av sakene i Høstadfunnet. (Fig. 12–14). Den består av en plate, lengde 30,5 cm og største bredde 29,5 cm, med svak konkav krumning i lengderetningen, rett avkortede sider i hver ende og med buete langsider. Medianhøyden er 6,2 cm. Platen hviler på fire små stolpelignende ben, 4 cm høye, med tilnærmet ovalt tverrsnitt, største tverrmål mellom 3,5 og 4 cm. Hvert av langsidenes stolpepar er forbundet med en gjennombrudt liten mellomvegg som nærmest kan karakteriseres som en slags hempe som en kan trekke en snor eller rem gjennom. (Fig. 12). Det hele er skåret ut av ett sammenhengende stykke bjørketre, uten noen form for sammenføyning.

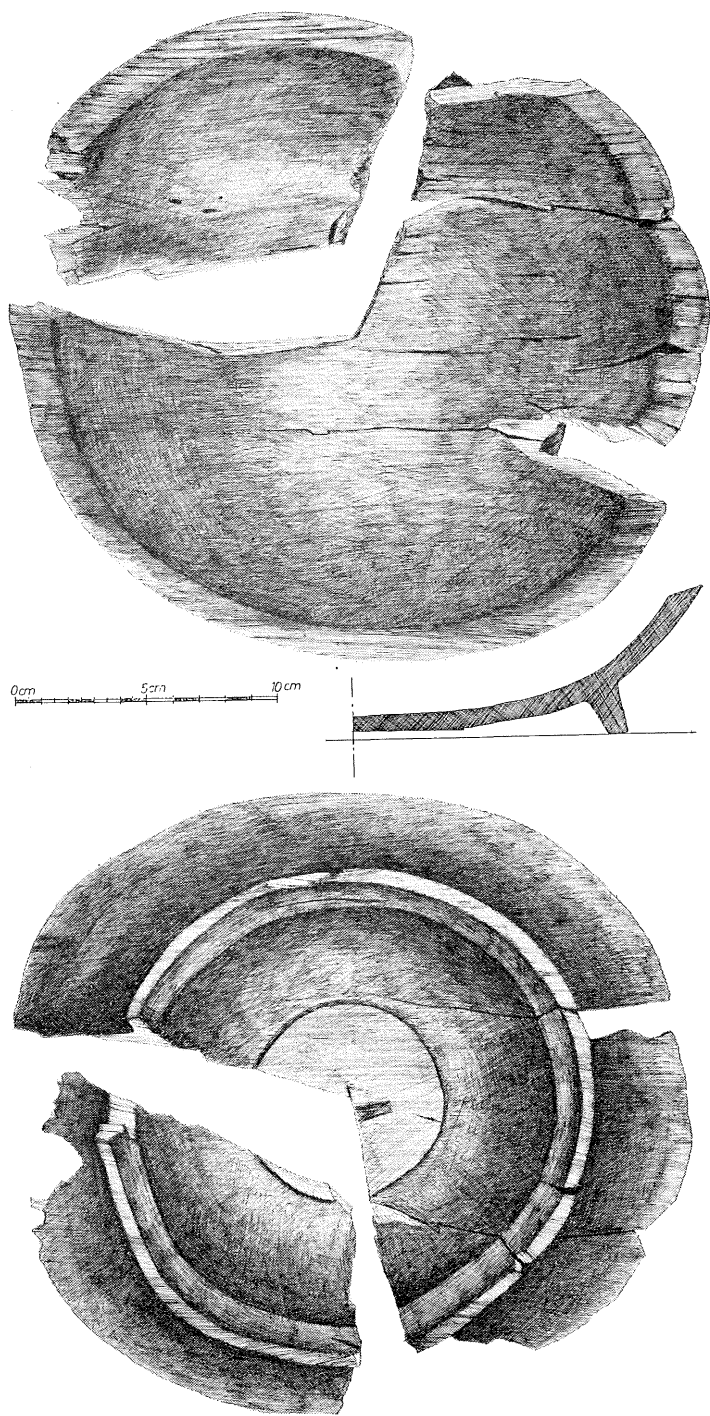

Fig. 7. Rundt fat av bjørk. Høstad, Byneset, Sørtr. T. 5896. Nederst undersiden av bunnen.

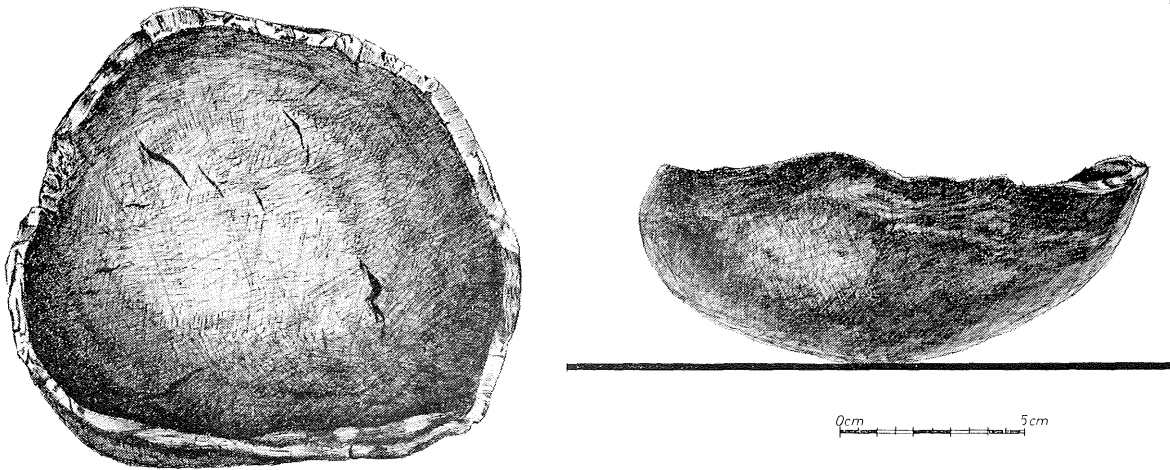

Fig. 8. Liten bolle eller kopp av bjørk. Høstad, Byneset, Sørtr. T. 5897.

På oversiden av platen (Fig. 13) er det innenfor de buete langsidenes skåret ut to dobbelte dyreprotomer i lavt relieff med hoder i hver ende, altså i alt 4. De båndformete kroppene hvis kontur markeres ved en smal fure langs kantene, buer ut i sterk krumning, så de tilsammen danner en symmetrisk figur omkring det rombiske midtfeltet. I dettes sentrum finner vi et sammensatt kretstegn, som består av et hjulkors omgitt av konsentriske sirkler. Armene i hjulkorset er markert ved tredobbelte parallelle, smale furer, nærmest riss, mens sirklene utenfor består av opphøyde 2–3 mm brede bånd. Oversiden av platen ser ut til å ha gjennomgått en etterbehandling for å jevne ut sporene etter skjæringen. Dette har ikke lyktes helt; det er ennå atskillige små arr å se. På undersiden (Fig. 14) har det ikke vært nødvendig med en slik etterbehandling, og her er da nesten hele flaten dekket med små snittmerker. (T. 5898).

Om sakene vet vi at de ble funnet samlet ca. 1,5 m dypt i Golåsmyra, nær den egentlige Høstadmyra. Under et besøk på museet i februar 1958 kunne gårdbruker Knut Rye fortelle at alle tresakene var intakte da de ble tatt opp av myra, men at de delvis ble ødelagt fordi de ble liggende en stund i solen og tørke før de ble tatt vare på. Rye opplyste videre at foruten de tresakene som nå er i be-

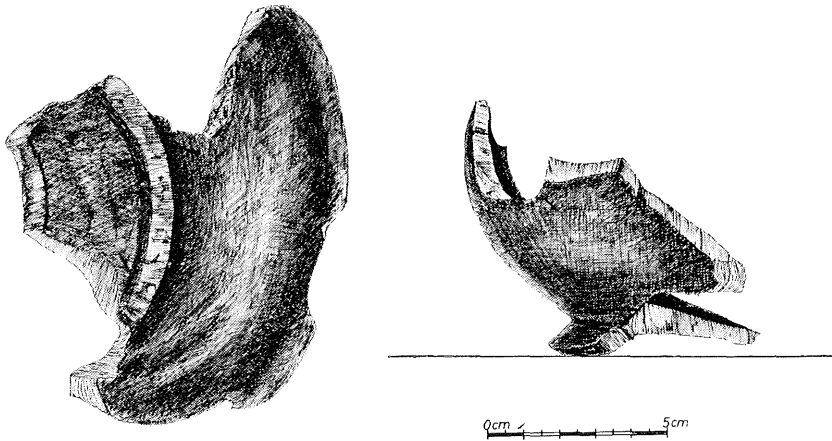

Fig. 9. Fragment av bjørkekopp. Høstad, Byneset, Sørtr. T. 5897.

hold, ble det også funnet noen som ikke kom inn til museet. Blant disse forsvunne tresakene kunne Rye huske en skål med en hank som gikk rett ut fra siden. Det har vel helst vært en øse. På en annen skål var det en hempe som så ut til å være laget av hestetagl. Ikke noe av dette kan nå påvises i funnet.

Som det er nevnt står Høstadfunnet svært isolert i vårt materiale. Det er allikevel et enkelt, hittil lite påaktet funn som det er naturlig å ta med i denne sammenheng. På gården Sund i Stamnes, Helgeland, fant de i 1926 restene av et trekar under torvtaking på Brunnesmyra.⁶ Det lå ca. 1,7 m dypt under en trerot i et tynt jordlag mellom torven og den fine sandbunnen som strekker seg under myra. Av karet, som er skåret av selje foreligger det i alt 5 til dels sterkt oppsprukne fragmenter, hvorav de to største passer sammen og danner den ene opprettstående langsiden og bunnen til et avlangt, nærmest trauformet lite fat som smalner noe av mot endene. (Fig. 15–16). Det hviler på en utsparet, oval fotring, ca. 1 cm høy. Ringen har et største tverrmål på 12,5 cm. 2 mindre fragmenter utgjør den vesentlige delen av den andre langsiden av fatet. Langsidene har vært omkring 3 cm høye og er på utsiden forsynt med en hulkil like under kanten, fra 1,1 til 1,4 cm bred. På kortsidene ser det ut til at det har vært flate, utstående små hanker. Fatets lengde kan nå ikke bestemmes med nøyaktighet, men den må iallfall ha vært en 20 cm. Også bredden er usikker, men antagelig

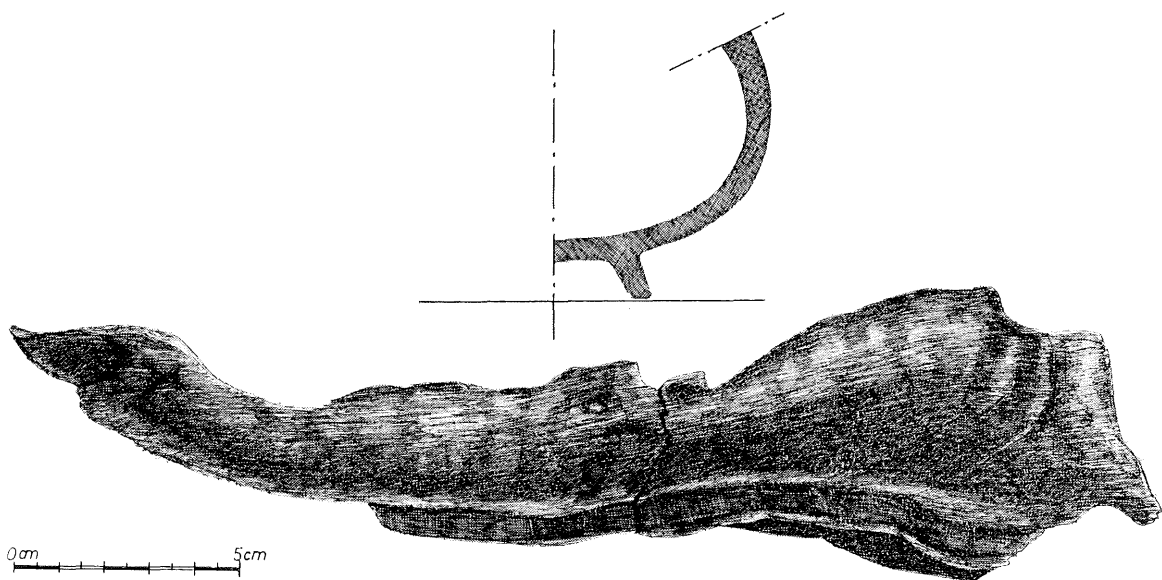

Fig. 10. Fragmenter av en bolle av bjørk. Høstad, Byneset, Sørtr. T. 5897.

har den dreiet seg om en 16–18 cm. Høyden ser ut til å ha vært mellom 4 og 5 cm.

Bunnen har en del grove riper på kryss og tvers som om det har vært skåret opp noe i fatet. Det ligger nær å tenke seg at slike fat har vært anvendt i husholdningen, kanskje helst som bordfat, siden dimensjonene er nokså beskjedne.

Allerede Theodor Petersen fremholdt i sin omtale av fatet fra Sund at det viser trekk som minner om Høstadfunnet. Han peker særlig på at det har en fotring utsparet i treet, akkurat som på fatene og bollene fra Høstad. Med hensyn til alderen av funnet har vi ellers bare en skjønnsmessig vurdering av funnforholdene å bygge på; en datering til overgangstiden mellom bronsealder og jernalder ville ikke være usannsynlig med utgangspunkt i det forhold at fragmentene lå ved en trerot ca. 1,7 m dypt under det egentlige torvlaget. Men mer enn en løs antagelse kan dette selvsagt ikke bli.

Når det gjelder Høstadfunnet befinner vi oss imidlertid på sikrere grunn. Vi kan her bygge både på en stilistisk og, som vi straks skal komme tilbake til, også en radiologisk datering.

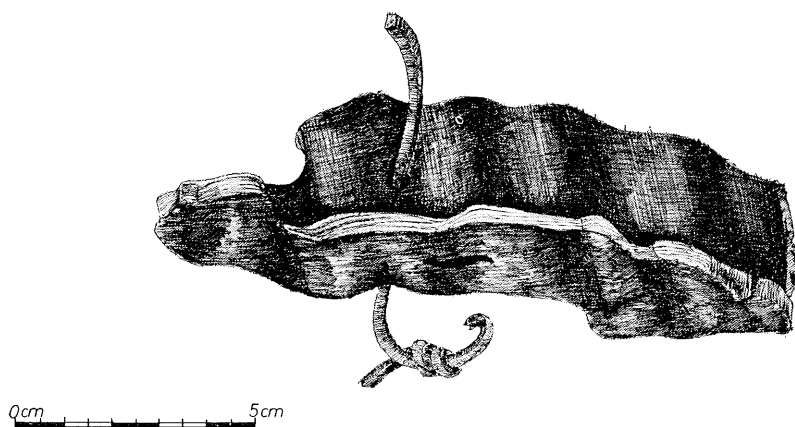

Fig. 11. Fragment av et kar av bjørk. Høstad, Byneset, Sørtr. T. 5897.

I forbindelse med beskrivelsen av funnet har vi allerede nevnt et par dekorative mønstre som er av betydning i denne sammenheng: meanderborden på bollen nr. 1 (Fig. 3) og det sammensatte kretstegnet på skammelen nr. 11 (Fig. 13). Meanderlignende mønstre kom som vi vet i bruk allerede i yngre bronsealders første avsnitt på gullarmringer, bronser og de lange bensmykker,⁷ sikkerlig som en utløper fra den klassiske formverden. Men de fleste eksempler på meanderslyngninger i forskjellige variasjoner kjenner vi fra fjerde stils blomstringstid (Per. V) hvor motivet ofte går inn som ledd i utsmykningen av visse partier på bronsene: randen av de store hengekar, den tresidete platen på pinssettene og falen til de store spydspissene.⁸ De meandermønstrene vi finner her, er dannet av bånd av parallelle linjer akkurat som på Høstadbollen. Meanderlignende figurer kan en sjelden gang forekomme på små bronsesaker fra bronsealderens slutning, men stort sett har meanderen da gått av bruk.⁹

Det andre daterende ornamentmotiv, kretstegnet på skammelen representerer en kombinasjon av hjulkors og konsentriske sirkler som også inngår i jordbruksristningenes motivforråd. I forbindelse med den systematiske gjennomgåelse av disse motivene har jeg søkt å vise at dette og andre sammensatte sirkelmønstre som jeg har samlet under betegnelsen kompliserte kretstegn, har sin bakgrunn i impulser fra Hallstattkulturens østlige områder. Jeg har videre pekt på at disse

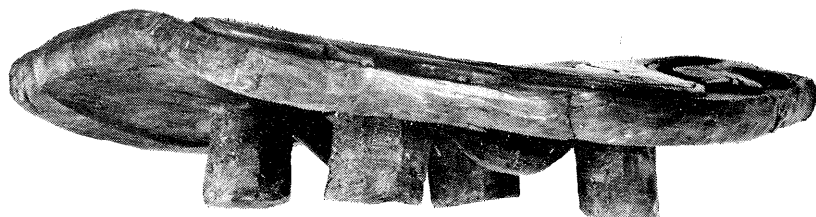

Fig. 12. «Skammel» av bjørk. Høstad, Byneset, Sørtr. T. 5898.

kretstegn i Norden først kan registreres i slutten av Per. IV, men at de først kommer til full utfoldelse i fjerde stils rike formverden.¹⁰ Ved siden av bronsene, hvis dekor omfatter en rekke former av slike kretstegn, kommer her også Høstad-skammelen inn som et karakteristisk eksempel. I prydkunsten fra bronsealderens slutningsfase ser det derimot ut til at de kompliserte kretstegn har utspilt sin rolle.

Men det mest egenartede innslag i utskjæringene på skammelplaten er selvsagt de to dobbelte dyreprotomene med sine symmetrisk svungne, båndformete kropper. Det finnes neppe en eneste helt tilsvarende parallell til dette motivet i bronsealderens dekor. Derimot kan det nok pekes på fremstillinger hvor det er rimelig å tale om et visst slektskap. Symmetrisk motstilte dyrefigurer er ikke ukjente; jeg kan bare minne om bronsekammen fra Østbirk i Voer herred, Jylland, hvor avslutningen oventil dannes av to dyrefigurer med hodene mot hverandre.¹¹ Et vitnesbyrd om at slike mønstre med symmetrisk motstilte dyre- eller fugleprotomer har fremmede forbilder, er flere eksempler på importerte bronser fra begynnelsen av yngre bronsealder, hvor vi på skjold og situlaer kan finne konsentriske sirkler eller hjullignende tegn som på begge sider flankeres av fugleprotomer med hodene vendt utover. Fabrikasjonsstedene må antakelig søkes i Mellom-Europa innen Hallstattkulturens område.¹² Men i yngre bronsealderens barokktid blir de fremmede motiver med de antitetiske dyreprotomer assimilert og opptatt som ledd i Nordens egen prydkunst. De viktigste eksempler på dette finner vi i det rikholdige Faardalsfunnet fra Viborgeggen som foruten hengekar, smykker og annet også inneholder en dobbelt og to enkle dyrepro-

Fig. 13. «Skammelen» i Høstadfunnet sett ovenfra.

Fig. 14. Undersiden av «skammelen» i Høstadsfunnet.

tomer av bronse med taper til innsetting i et underlag (Fig. 17).¹³ Funnet inneholder saker både fra fjerde stils blomstringstid og fra bronsealderens slutningsfase og må være kommet i jorden da. Kjær gav i sin publikasjon av funnet uttrykk for tvil hvorvidt det dreiet seg om importstykker eller ikke. Men allerede Anathon Bjørn har med rette fremholdt at vi her står overfor produkter av nordisk bronsealderkunst.¹⁴ Dyreprotomene i Faardalsfunnet med sine flate, båndformede kropper er vel de nærmeste paralleller vi har til figurene på Høstadskammelen. Særlig ligger det nær å tenke seg at plastisk formede motiver som den dobbelte dyreprotomen med sin sterkt svungne kropp og sine to utovervendte hoder kan være det opprinnelige forbilde for slike mønstre som Høstaddyrene viser.

Som flere andre elementer i barokktidens kunst og kunsthåndverk, kan også dyreprotomene med sine langhornete hoder karakteriseres som direkte lån fra Hallstattkulturen. Fra en rekke funnsteder innen dens område kjennes antitetiske dyreprotomer, og fra Vetulonia, en av de 12 byer i Etruria som i yngre Hallstattid (Hallstatt C og D) stod i nær kontakt med Hallstattkulturen, kjennes en dobbelt dyreprotom hvor kroppen er svunget nesten i en sirkel og er avsluttet med utovervendte hoder (Fig. 18). Også den lille fuglefiguren nederst i kroppens bue har den felles med det tilsvarende stykke i Faardalsfunnet.¹⁵ Dyrehodene er sterkt stilisert, og dyrekroppen atskiller seg bl. a. ved at den er fremstilt i gjennombrudt arbeide, likesom bare markert ved konturene. Både det nordiske og det etruskiske stykket må gå tilbake på felles forbilder i Hallstattkulturen, selv om det nå er vanskelig å påvise direkte paralleller i det mellomeuropeiske materiale. Til tross for forskjell i utformingen kan det ikke være tvil om at funnet fra Vetulonia representerer den samme idé, det samme mønster som også ligger til grunn for stykket i Faardalsfunnet. For Nordens vedkommende har det i et tilfelle som dette først og fremst vært tale om et lån av selve idéen, motivet, mens derimot utformingen i høy grad har vært bestemt av hjemlige forutsetninger. Dette kommer tydelig frem om vi ser nærmere på dyrehodenes fysiognomi. De opprinnelige forbilder for dyrehodene i Faardalsfunnet med sine store hornpar må være slike små bronseskulpturer av uroksen som vi kjenner i flere eksempler både fra selve Hallstatt og dertil et enkelt fra Mähren.¹⁶ Skulpturen fra Byčiskalahulen i Mähren som kanskje er det mest karakteristiske eksempel, har et

kort, massivt hode, hvis øvre begrensning danner en praktisk talt rett gjennomgående linje fra panne til mule. Mulepartiet avsluttes med en rett avkortet tryneliknende skive, hvor kjeft og neseåpninger er markert. De store, nærmest rørformete ørene ender i en spiss og står vinkelrett ut fra hodet. Figuren tilhører et funn som antas nedlagt i yngste Hallstattid (Hallstatt D), kanskje omkring 500 f. Kr. Men dyreskulpturen kan være noe eldre. Vender vi etter dette blikket mot dyrehodene i Faardalsfunnet, er det ikke vanskelig å se at vi står overfor andre stilformer. Bare som en reminisens har de beholdt de store, svungne hornene, men ellers er utformingen en annen. Bak de langstrakte hodene med den bølgende kurven fra pannen ned til den avrundete, litt utoverhengende mulen aner vi hvordan former fra den hjemlige fauna har gjort seg gjeldende. Anathon Bjørn har hatt et åpent blikk for det som skiller dyrehodene i Faardalsfunnet fra de mellomeuropeiske forbildene,¹⁷ men følger ikke tanken videre. Det kan imidlertid ikke være tvil om at det her er hjemlige tradisjoner fra dyrefremstillingene i de yngre nordiske fangstkulturene som fremdeles har vært levende og har gitt dyrehodene i Faardalsfunnet deres avvikende preg. At disse tradisjoner har representert en virksom kraft ennå i yngre bronsealder kommer kanskje ennå klarere frem om vi nå vender tilbake til utgangspunktet: dyreprotomene på Høstadskammelen.

De neolittiske dyreskulpturene fra Nord- og Nordøst-Europa faller i hovedsaken i tre grupper: de nordskandinaviske skiferknivene med dyrehoder i skaftenden, de finsk-karelske køller eller skafthulløkser hvis nakke er formet som et elg- eller bjørnehode, og endelig de nord-russiske flintskulpturer.¹⁸ Sammenligner vi Høstadhodene med de best bevarte elgskulpturene fra den finsk-karelske gruppen som hodene fra Hvittis (Palojoki), fra Säkkijärvi (Ravi)¹⁹ eller kanskje aller helst hodet fra Norrlövsta i Uppland²⁰ (Fig. 19), er det vanskelig å avvise tanken om en sammenheng. De langstrakte, følsomt modellerte hodene, de oppreiste, store ørene og den avrundete mulen er trekk som vi også finner igjen på Høstadprotomene. Steinskulpturene representerer en kunsttradisjon som også må ha hatt sine paralleller i treskjæringen og som har levet videre ned gjennom bronsealderen. Det bør i denne sammenheng nevnes at Meinander daterer de fleste av dyrehodeøksene til mellom- og senneolittisk tid, men han regner med at de yngste må gå enda lenger ned i tiden og tilhøre bronsealderen.²¹ Det er heller

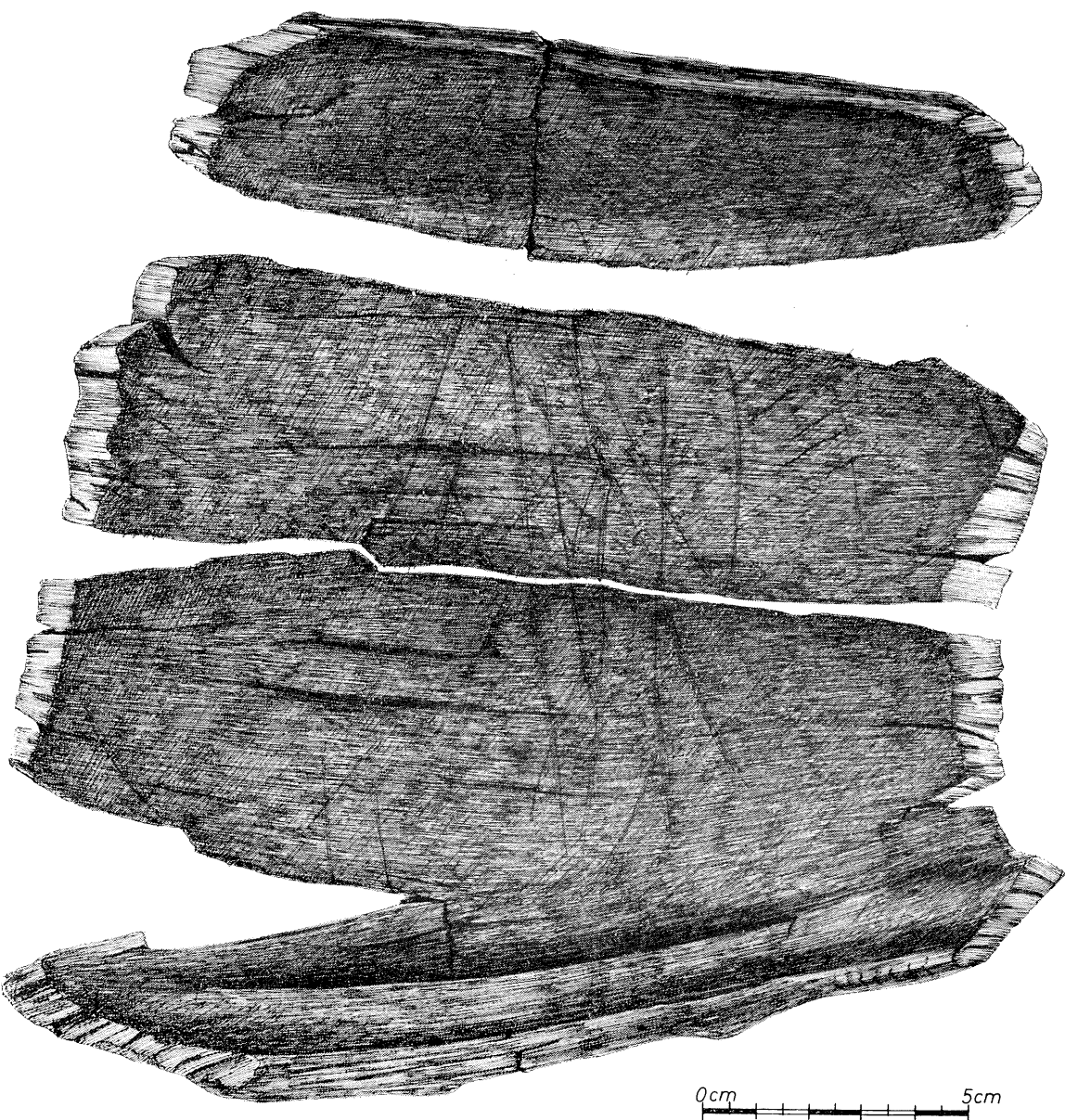

Fig. 15. Fragmenter av traugformet kar av selje. Sund, Stamnes, Alstahaug.
T. 13376.

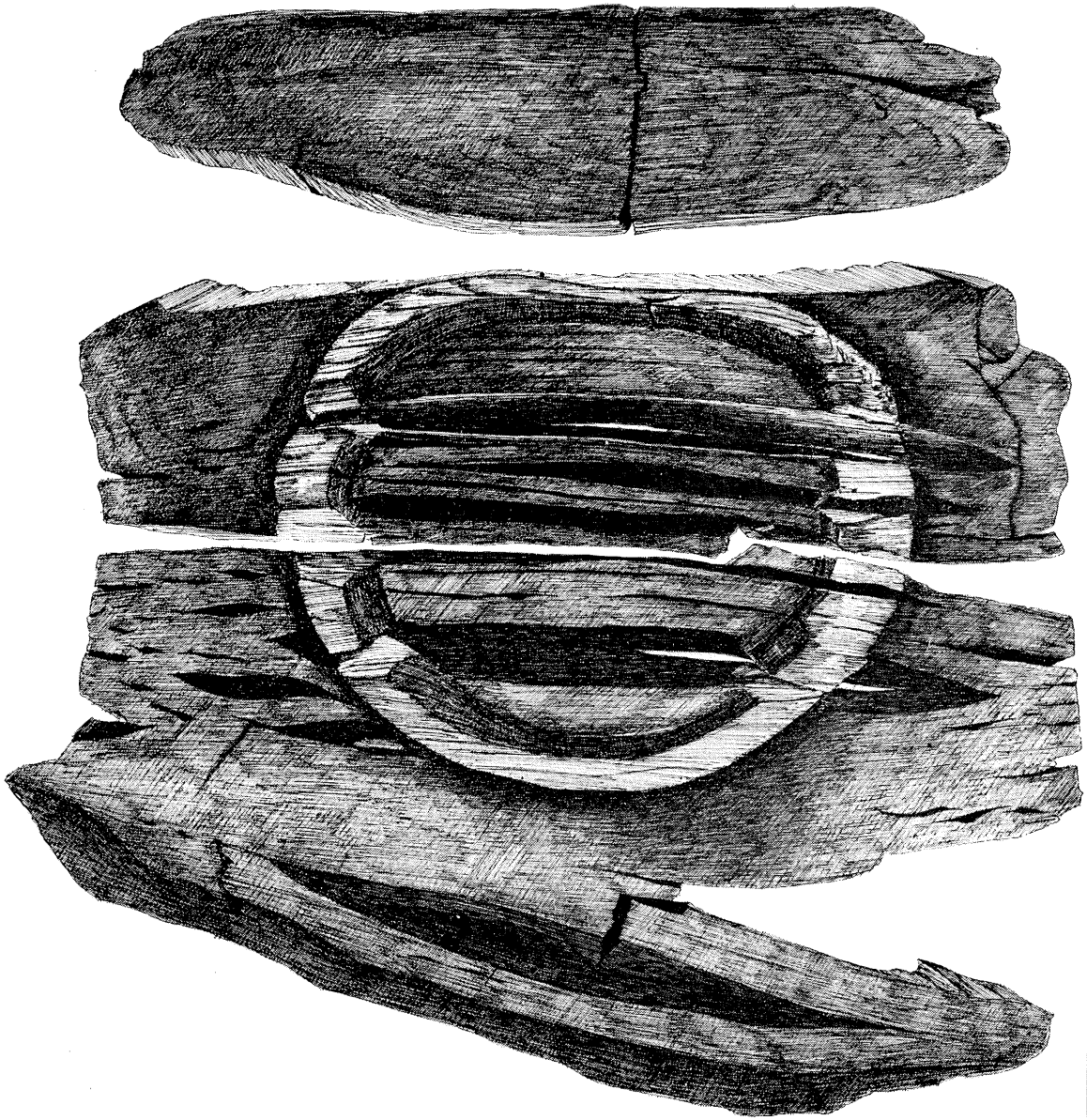

Fig. 16. Undersiden av karet T. 13376.

ikke som Nordman anfører²² grunn til å tvile på treets betydning som materiale for de eldste dyreskulpturer i det nordlige Eurasia; det er tre, bein og horn som har vært brukt til å begynne med, og først senere kommer stein og metall inn i bildet. Enkelte funn av dyrehoder i organisk materiale fra de samme områder som steinskulpturene stammer fra, bekrefter dette. Mest kjent er en liten gruppe treskjeer med skaft som i ett tilfelle ender i et fuglehode, de øvrige i dyrehoder. Blant disse er en skje fra Kittilä (Lappland) med et elghode av lignende karakter som dyrehodeøksene og skiferknivene kan vise eksempler på.²³

Men vi behøver kanskje ikke gå så langt som til de finsk-karelske skulpturene for å finne paralleller. Risvik-kniven fra Meløy på Helgeland er prydet med en av de fineste dyrehodeskulpturene vi kjenner i den nord-skandinaviske skiferknivgruppen (Fig. 20).²⁴ Også her er det etter min mening et tydelig slektskap når det gjelder utformingen: de store ørene, det langstrakte hodet med den lett bølgende konturen og den avrundete mulen.

Det ser da ut til at gjenstander med dyreskulpturer i forskjellig materiale, tre, bein og stein har vært nokså alminnelig utbredt i yngre steinalder og ennå lenger ned i tiden, i et bredt belte fra kysten av Trøndelag og Nord-Norge lengst i vest til Ural i øst. De strømninger som gir seg utslag i utformningen av Høstadhodene må i hvert fall opprinnelig ha kommet fra de østlige områdene i dette beltet. De må ha dannet grunnlaget for en kunsttradisjon som har vært levende i Trøndelag ennå i senere del av bronsealderen. Etter dette blir Høstad-skammelen et særdeles viktig eksempel på hvordan elementer med opphav i yngre steinalders fangstmiljø er integrert i bronsealderens ornamentikk.

Det er i det hele tatt et spørsmål om ikke en nyvurdering av materialet vil gi som resultat at den neolittiske tradisjonen har hatt større betydning for utformingen av dyremotivene i bronsealderens kunst enn vi tidligere har regnet med.

Skulle vi datere Høstad-funnet på rent stilistisk grunnlag, måtte det bli til fjerde stils blomstringstid, altså Per. V. Dyreprotomene og kretstegnet på skammelen, meanderborden på bollen nr. 1, peker alle i samme retning. Men her er det selvsagt usikkerhetsmomenter. Trøndelag ligger i periferien av den nordiske bronsealderprovins, og vi har ingen garanti for at stilformene her veksler i takt med utviklingen i de sentrale deler. Det er derfor meget velkomment at vi ved radiologisk datering har fått et korrektiv til den stilistiske vurdering.

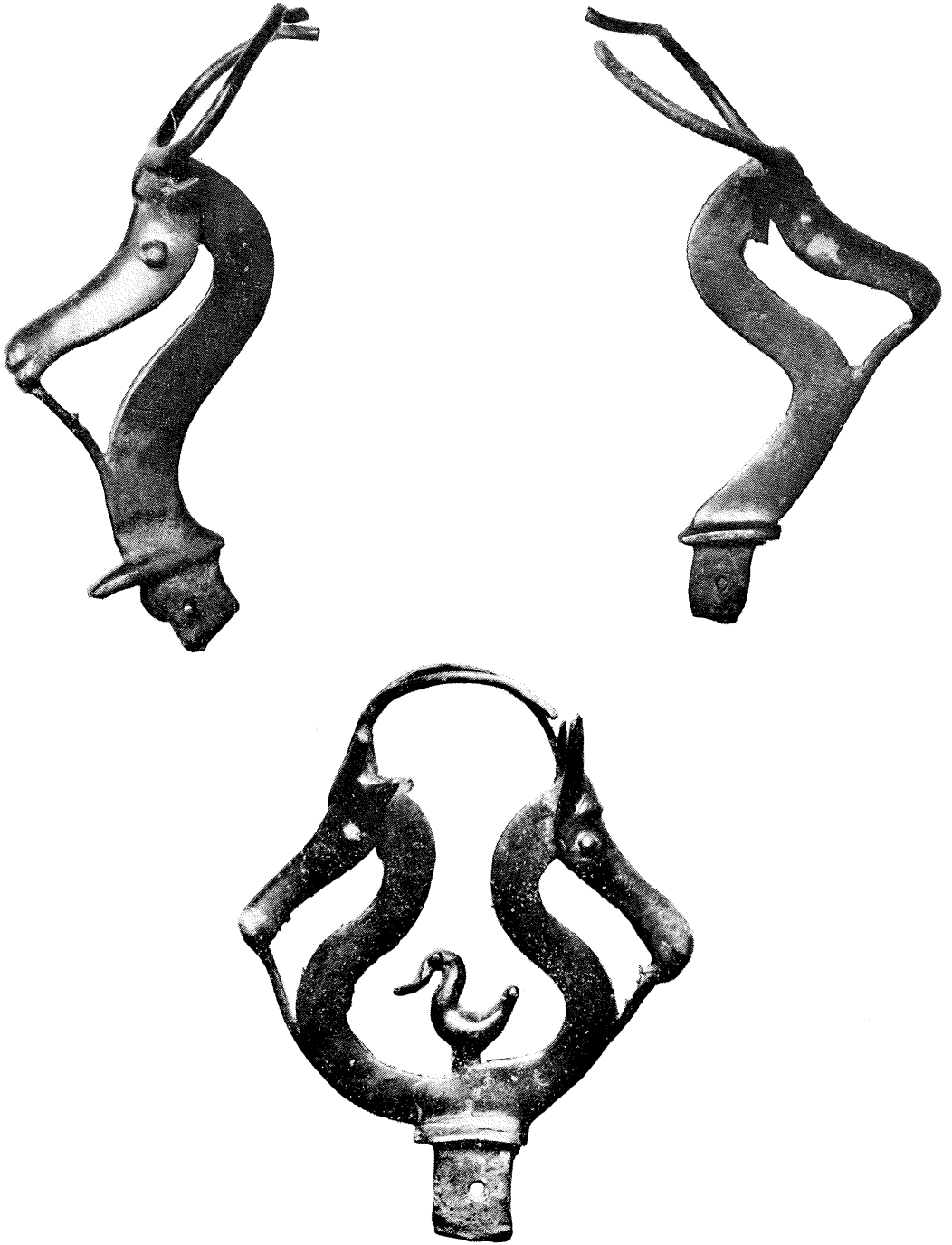

Fig. 17. Dyreprotomene i Faardalsfunnet, Viborgeggen.

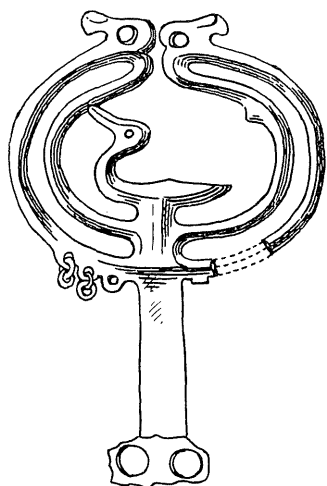

Fig. 18. Dobbelt dyreprotom av bronse fra Vetulonia. — Etter Hoernes.

For mest mulig å skåne tresakene ble to små trestykker blant fragmentene T. 8597 (her nr. 5–10) brukt som prøver. Det endelige resultat som forelå i mai 1957 innebærer at Høstad-funnet skulle skrive seg fra 490 f. Kr. med standardavvik ± 100 .²⁵ Denne dateringen kunnetyde på at funnet er noe yngre enn man ville være tilbøyelig til å tro på stilistisk grunnlag, men differansen er så ubetydelig at det allikevel må sies å være god overensstemmelse. Tar vi standardavvikene i betraktning er det altså overveiende sannsynlig at tresakene er skåret en gang mellom 590 og 390 f. Kr., et tidsrom som omtrent svarer til annen halvdel av Per. V og hele Per. VI.

Det dominerende treslaget i Høstadfunnet er bjørk. I denne henseende står det i en særstilling, idet bjørk i likhet med furu ellers er påfallende sparsomt representert i forhistoriske funn av tresaker. I Osebergfunnet er det særlig bøk som er anvendt. Det må åpenbart ha sin bakgrunn i at bøken i vikingtiden som i våre dager, har vært utbredt over store deler av Vestfold og har gitt god tilgang på trevirke. I en del av sakene fra Oseberg er det ellers brukt eik, mens derimot bjørk og furu spiller en nokså beskjeden rolle.

Når det gjelder bruk av trevirke kan imidlertid Osebergfunnet neppe sies å være representativt. Så lenge det har bodd mennesker i Norge har den alminnelige lavlandsbjørka vært et skogsdannende tre, utbredt over størstedelen av landet. Det er uråd å tenke seg annet enn at bjørka fra de eldste tider har vært alminnelig nyttet som emnetre til mange slags redskaper og husgeråd på lignende måte som i vår gamle bondekultur. Høstadfunnet viser i hvert fall at bjørka i bronsealderen ikke bare har vært brukt til enklere boller og fat, men også til gjenstander med utskjæringer som kommer inn under betegnelsen kunsthåndverk.

Det lille fragmentet av en bolle beskrevet som nr. 9 på listen ovenfor er det

Fig. 19. Dyrehodeøks fra Norrlövsta, Alunda, Uppland.
Statens Historiska Museum, Sthl. Foto: ATA.

eneste eksempel i funnet på bruk av et annet treslag, nemlig hegg. Heggen kan vokse opp til et middels stort tre og kan gi brukbare emner. Veden er seig og elastisk og passer godt til snekkerarbeid av forskjellig slag. De bøyleformede bogtrærne etter finsk modell som i hvert fall tidligere ble brukt over alt i Nord-Norge i kvenbygdene, er hos oss alltid laget av hegg.²⁶ Men stykket i Høstadfunnet er vel det eneste kjente eksempel på at hegg er brukt som emne for trekar i forhistorisk tid.

En særlig interesse knytter det seg til fatet fra Sund som er laget av selje. Bruken av selje i dette tilfelle kan på en viss måte sammenlignes med den rolle bøken spiller i Osebergfunnet. Spesielle økologiske forhold har nemlig ført til at seljen nettopp i Helgeland hvor funnet er gjort, har sitt optimale område i Norge.²⁷ Det ligger nær å tro at dette også har vært tilfelle i slutten av bronsealderen, da fatet etter all sannsynlighet ble laget. Det må ha vært rikelig tilgang på godt virke som har gjort det naturlig å bruke seljen til husholdningskar. I vår gamle redskapskultur ble seljen ofte brukt til smørbutter («raudseljcambarar»),²⁸ men ellers har den vel stort sett hatt liten betydning som emnetre.

Det er visse karakteristiske trekk ved selve trearbeidet i Høstadfunnet som er av betydning når det skal plasseres inn i en større sammenheng. Beskrivelsen ovenfor vil ha vist at boller, kopper og fat, ja selv en såpass komplisert form som

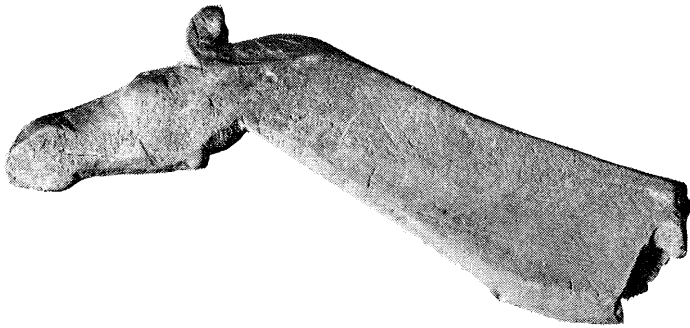

Fig. 20. Risvikkniven. Meløy, Helgeland. Tromsø Museum.

skammelen er arbeidet ut av ett stykke tre. Også hos naturfolkene er det alminnelig at alt trearbeide om mulig utføres i ett stykke; falsing, tapping o.s.v. tilhører et mer utviklet trinn i den tekniske kultur.²⁹ Det er videre karakteristisk at ikke mindre enn halvparten av karene i funnet er skåret ut av koter eller rikuler, hvor de altså bare behøvde å hule ut innmaten. Dette er primitive trekk som vi finner igjen på de eldste trekarene i Europa som stammer fra neolittisk tid. Også de neolittiske karene ble skåret ut av ett stykke, og ofte ble utvekster på bjørk og andre løvtrær brukt som emner.³⁰ Karene var gjennomgående små og enkle uten dekor. De vanligste formene var åpne boller, av og til så lave at de mer lignet fat, små begre eller kopper, øser med hank, som oftest i høyde med munningskanten, videre slever eller skjeer. Det er særlig de sveitsiske pelebygningene som har gitt et rikt utvalg av slike tresaker, f. eks. Egolswill II, Lucern.³¹ I en pelebygning ved Lac Constance er det funnet en hel samling av en treskjærers produkter og verktøy som gjør det mulig å rekonstruere hans verksted.³² Til arbeidet ble det av flintredskaper brukt tverrøkser, flekker med knivegger, meisler og bor, videre treklubber. En halvferdig bolle i Landesmuseum Zürich viser tydelig hvordan de har brukt en tverregget skavøks til å hule ut med.³³ Denne enkle tresløyd som i det vesentlige har omfattet alminnelige husholdningskar, fortsatte å blomstre utover i bronsealderen, selv da de metallredskaper

som nå kom i bruk gjorde det mulig å lage mer kompliserte kar med innsatt bunn og stavbygde vegger. Ennå i slutten av bronsealderen spiste arbeiderne i kopperminene i Tyrol sin mat av boller, skåret for hånd av ett stykke tre, og de første beboerne av Balindery crannog brukte lignende trekar.³⁴

I Norden er det få funn som kan fortelle om den eldste trekarfremstillingen. I det merkelige myrfunnet fra Christiansholm, Gentofte, som ifølge C. J. Beckers analyse antagelig stammer fra et senere avsnitt av tidlig-neolittisk tid, er funnet flere fragmenter av rundbunnete trekar og en skje.³⁵ Dette indikerer at en lignende tresløyd som den vi kjenner fra neolittisk tid i Mellom-Europa også har eksistert i Norden. Men også her vokste det i bronsealderen frem en mere avansert treskjærerkunst som også manifesterer seg i fremstillingen av trekar. Det viktigste eksempel i dansk materiale er vel de i alt 11–12 åpne, rundbunnete boller, fra 13 til 32 cm i diameter, omhyggelig utskåret, som i flere tilfeller forekommer som en del av gravgodset i ekekistene. Den halvsfæriske formen minner meget om den som kjennetegner de enkle bollene fra neolittisk tid, bare med den forskjell at karene fra bronsealderen har fått en innsnevring under munningen og en liten fotplate. Men mere iøynefallende er den lille hanken som gjerne er skåret ut under munningen og den utvendige dekoren med tinnstifter som er slått inn i løpende rekker langs sidene og i stjernermonster under bunnen. Det er alminnelig antatt at tinnstiftmønstrene etterligner buklene i samtidige importerte drevne bronsekar.³⁶ Disse bronsekar kan nok til en viss grad ha influert på trekarenes form, men her forelå det sikkert også en hjemlig treskjærertradisjon som uten tvil må ha gjort seg gjeldende.

Også om sakene i Høstadfunnet må vi si at de vitner om en mer utviklet treskjærerkunst. Riktig nok finner vi også her boller og kopper som representerer gamle former, men det er allikevel kommet nye trekk til som forteller om tekniske fremskritt. Det som da først faller i øynene er at nesten alle karene er utstyrt med fotring. Fotringer er ukjente på trekar fra neolittisk tid. Skal en få et halvkuleformet kar til å stå støtt, må de nærmestliggende løsninger være enten å lage en avplattung under bunnen som kan tjene som standplate (jfr. de danske trebollene med tinnstiftdekor fra eldre bronsealder), eller å utvide karet nedentil med et eget massivt fotstykke som på det kjente, dreide, begerformede karet fra Uffing am Staffelsee (Oberbayern) fra yngre Hallstatt-tid (Fig. 21).³⁷ Et fot-

Fig. 21. Øverst: Neolittiske treskåler på små stolpeben fra Stedten, Brandenburg.
Nederst: Dreiet beger fra Uffing am Staffelsee, Oberbayern. – Etter Ebert.

stykke i form av en utstikkende ringformet kant synes ikke å være en løsning som hører naturlig hjemme i trearbeid, men gir mer inntrykk av å være kopiert etter metallformer. Det er da verd å legge merke til at vi nettopp i barokktiden (Per. V) har en import av dobbeltkoniske bronsekar som i motsetning til de tilsvarende eksemplarer fra begynnelsen av yngre bronsealder er forsynt med et særskilt ringformet fotparti.³⁸ Det ligger nær å tenke seg at det er her vi finner forbildet for trekarenes fotringer.

Men også på annen måte kan vi i Høstadfunnet, riktignok indirekte, registrere tekniske fremskritt i treskjærerkunsten. Som funngjennomgåelsen viser,

inneholder det ikke et eneste eksempel på dreide kar. Men dreiebenken var allerede på Høstadfunnets tid kommet i bruk i Mellom-Europa.³⁹ Det var gjennom keltisk kultur at dette viktige tekniske hjelpemiddel ble introdusert i landene nord for Alpene, antagelig allerede i 6. årh. f. Kr. Sene Hallstatt-graver inneholder foruten dreide saker av tre også dreide nålehoder av rav og mansjetter av tynt bronseblikk med en rilleforsiring som må være utført ved hjelp av dreiebenken. Et av de tidligste og samtidig vakreste eksempler på dreide arbeider i Mellom-Europa er det allerede omtalte begeret fra Uffing (Fig. 21). Det har en karakteristisk dekor som vel kan sies å være en naturlig funksjon av dreiebenkens bruk: innvendig i bunnen konsentriske sirkler, utvendig på sidene grupper av horisontale, opphøyde ribber. Men først i La Tène-tid får vi et fyldigere materiale av slike dreide tresaker.

Det rikeste funnet stammer fra selve stasjonen La Tène, hvor det kom frem mange fragmenter av trekar som riktig nok bare i få tilfelle lot seg rekonstruere.⁴⁰ I alt finnes det i museet i Neuchatel omkring et dusin trekar av forskjellige former: halvkuleformete boller, begre med buete vegger, flate skåler og ovale fat (Fig. 22). Bortsett fra de siste er de alle dreiet. Mengden av funnene, de ofte elegante formene med fine profiler og endelig kvaliteten i den håndverksmessige utførelse, tyder på eksistensen av en høyt utviklet treskjærerkunst som må ha spilt en viktig rolle. Med god grunn antar Vouga at det vanlige bordstell i La Tène må ha vært av tre. En slik antagelse stemmer forøvrig vel overens med det faktum at keramikken er påfallende sparsomt representert. Likesom på begeret fra Uffing finner vi også her en dekor som må henge sammen med bruken av dreiebenken: rundtgående furer og opphøyde ribber på sidene, konsentriske grupper av furer og ribber i eller på utsiden av bunnen. Fatet fig. 22, nr. 8 er prydet med horisontale ribber på sidene og konsentriske sirkelbånd utvendig på bunnen. Den lille skålen fig. 22, nr. 5 har en lignende dekor utvendig på sider og bunn. Den halvsfæriske koppen fig. 22, nr. 6 har en dobbelt sirkelfure utvendig rundt sentret av bunnen, og det lille vidbukete karet fig. 22, nr. 4 er prydet med horisontale furer på sidene. Et annet karakteristisk trekk er de ganske brede, delvis fortykkede munningskantene (Fig. 22, nr. 2, 3 og 8; i noen tilfelle med skråning innover, nr. 8).

Dekoren på tresakene i Høstadfunnet virker på mange måter som et ekko fra

den mere avanserte treskjærertechnikken lenger sør som hadde tatt dreiebenken i bruk i slutten av Hallstatt-tid. Meanderbollen nr. 1 har et ornament med konsentriske sirkelflater under bunnen (Fig. 2); det ovale fatet nr. 2 har, også under bunnen, en oval flate omgitt av to konforme, opphøyde ribber (Fig. 4); under bunnen på den lille koppen nr. 6 er det en sirkelformet ribbe (Fig. 9); på undersiden av det runde fatet nr. 4 er det en sirkelflate omgitt av en fure (Fig. 7) og rundt sidene av den store bollen nr. 3 går det opphøyde, smale ribber under munningen. Hele dekoren minner om den vi finner på de dreide karene, men her er alt skåret for hånd. Videre har vi på det ovale fatet nr. 2 en fortykket, ganske bred munningskant (Fig. 4) som er prydet med paralleltgående smale furer. Også det runde fatet nr. 4 har en markert innoverskrånende munningskant, riktignok ikke fortykket.

Til slutt må vi nevne en eiendommelig detalj. Mange trekarfragmenter fra La Tène var forsynt med et lite hull i falsen like under munningskanten. Ikke i noe tilfelle kunne det påvises at et kar hadde to slike huller rett overfor hverandre, slik at en kunne tre en snor eller rem gjennom til å bære i. Som nevnt i beskrivelsen finner vi eksempler på noe lignende i Høstad-funnet. På meanderbollen er det et enkelt lite hull i fotringen (Fig. 1), og det samme ser vi på fragmentet fig. 11. Vouga tenker seg at hullene er laget for å kunne henge karene opp på hytteveggen når de ikke var i bruk. De måtte da rimeligvis henge med bunnen ut, og dette kunne da være forklaringen på at mange av karene er forsynt med dekor nettopp der hvor den ville komme til sin rett når karene hang på veggen.⁴¹ Det er fristende å forklare hullene i to av Høstadkarene på samme måte. En støtte for teorien er faktisk vårt fragment nr. 10 (Fig. 11), hvor vi kanskje fremdeles har bevart en stump av den lærremmen karet har hengt i.

Det er uten videre klart at Høstadfunnet er eldre enn tresakene fra La Tène. Vårt funn skulle sannsynligvis ikke skrive seg fra tiden etter ca. 400 f. Kr., mens La Tène karene stammer fra en forholdsvis kort bosetning i løpet av La Tène II og må dermed være minst ett århundre yngre. Det er neppe noen grunn til å understreke at når det gjelder tresaker er det store lakuner i funnmaterialet. Den treskjærerkunsten som funnene fra La Tène gir oss et bilde av, kan ikke være oppstått akkurat i den perioden funnmaterialet tilhører, men må bygge videre på tradisjoner fra yngste Hallstatt-tid og La Tène I. Som vi hørte kom jo dreie-

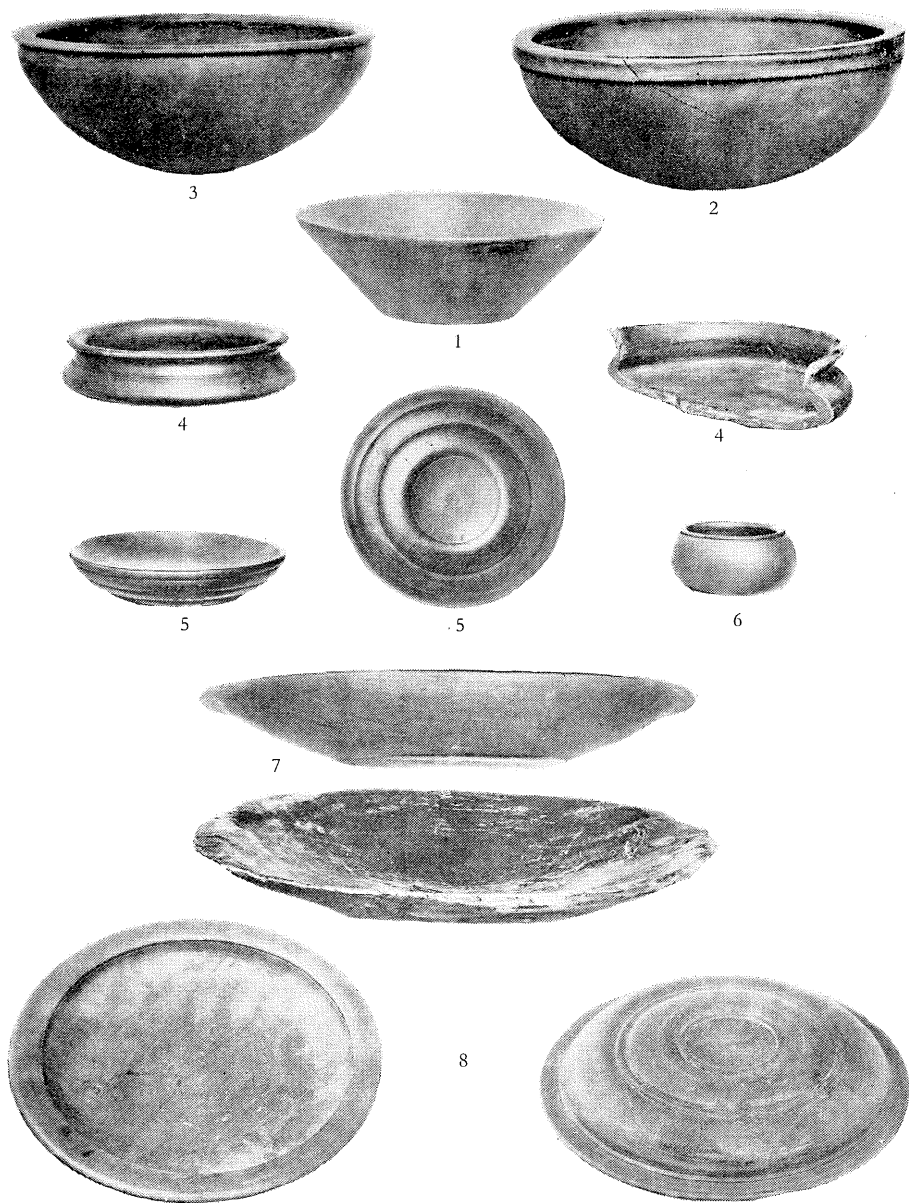

Fig. 22. Dreide trekar og utskåret, ovalt fat fra La Tène. – Etter Vouga.

benken til landene nord for Alpene allerede i 6. årh., og det var nettopp gjennom kelterne at Mellom- og Nord-Europa fikk kjennskap til den. Den førte i første omgang til en fornyelse av treskjærerkunsten i mellomeuropeisk område med mere rasjonell utnyttelse av materialet og nye former for dekor. Det er all grunn til å tro at denne fornyelse gjorde seg gjeldende så tidlig at den kom til å få betydning for treskjærerkunsten i Nordens utebbende bronsealder. Det er for Nordens vedkommende ennå ikke tale om å ta dreiebenken i bruk, men bare om å kopiere for hånd enkelte av de nye trekk som kjennetegner de dreide trekarene. Først Hjortspringfunnet fra 3. årh. f.Kr. har som kjent gitt oss de første eksempler på dreide tresaker i Norden.⁴²

I forbindelse med dekoren burde det også sies noen ord om anvendelsen av meanderen som ornament under munningen på bollen nr. 1. En slik plassering har uten tvil sin bakgrunn i yngre bronsealders prydkunst, hvor meanderen nettopp opptrer som randornament på flere av hengekarene. Det finnes også eksempler på en lignende bruk av meandermønstre under munningen på Hallstatt-tidens leirkar.⁴³

Vender vi oss til slutt til skammelen, er det på det rene at det hverken i Norden eller Europa forøvrig finnes paralleller som kan fortelle oss noe om hvor denne formen hører hjemme eller hvilket formål den skulle tjene. At den skulle være oppstått i det nordenfjelske eller i vårt land i det hele tatt, er lite trolig. Det er mulig at det kan være en sammenheng med slike neolittiske, lave, åpne treskåler som det er funnet eksempler på i Stedten i Brandenburg (Fig. 21). De hviler på tre eller fire små korte ben og viser altså en konstruksjon som minner om Høstads-kammelen. Men tidsavstanden er stor, og likheten er av så alminnelig karakter at det ikke er forsvarlig å trekke mer vidtgående slutninger. Det dreier seg jo dessuten om gjenstander med helt forskjellig funksjon.

Ja, hva kan egentlig Høstads-kammelen ha vært brukt til? Da Haakon Shetelig avbildet den i sitt bind av «Det norske folks liv og historie» og for første gang gjorde den kjent for en større krets, kalte han den bare «en liten krakk av tre, utskåret i yngre bronsealders stil».⁴⁴ Og slik har den da gjerne vært oppfattet også senere: en krakk eller en skammel med etiketten: det eldste bevarte møbel i vårt land. Men ser vi nærmere på saken, vil jo det urimelige i denne oppfatningen tre klart frem. Selv med tanke på de berømte danske klappstolene fra

eldre bronsealder kan det neppe være grunnlag for å tro at bronsealderens miljø har kjent møbler i vår forstand. Det virker umiddelbart riktig når Brøndsted i forbindelse med de knelende kvinnestatuettene fra yngre bronsealder hevder at de demonstrerer en primitiv sitte- eller hvilestilling som faller naturlig i et miljø hvor stolen (eller krakken!) er ukjent.⁴⁵ Det er vanskelig å forstå at Høstads-kammelen skulle være formet ut fra de krav som må stilles til et sittemøbel. Skammelbrettet med sine beskjedne dimensjoner og med krumning langs lengdeaksen kan ikke sies å være særlig egnet for formålet. Hertil kommer at høyden, bare 6,3 cm, er påfallende liten. Søker vi altså å finne en sammenheng mellom form og funksjon, må vi si at denne tolkningen gir dårlig overensstemmelse.

Det er imidlertid en annen mulighet som etter min mening fortjener overveielse. Kan det dreie seg om en nakkeskammel? Nakkeskamler har vært i bruk over store deler av verden både i eldre og nyere tid.⁴⁶ De kjennes fra det gamle Egypt og i nyere tid fra de østlige områder i Afrika, fra Sudan i nordøst til Basutoland i sørøst. Et viktig område er det sørlige Kongo;⁴⁷ videre kjennes det eksempler fra Kamerun og Liberia. I Asia finner vi nakkeskamlene lengst mot øst i de gamle høykulturene i China, Korea og Japan, og i Sørøst-Asia hos en del av kyststammene i Ny-Guinea. De er videre et alminnelig trekk i den malayisk-polynesiske kulturen. Endelig er de (eller har vært) i bruk hos stammene i Sør-Australia og i visse områder i Sør-Amerika. Selv om det altså ikke er tale om noe almenmenneskelig fenomen, kan vi i hvert fall si at bruken av nakkeskammelen ikke er sjelden. Hovedutbredelsen ligger i den gamle verden, riktignok med den viktige reservasjon at den hittil aldri er påvist hos Europas folk i gammel tid.

Det er selvsagt tallrike variasjoner i utformingen av nakkeskamler, men det er ett trekk som går igjen hos de aller fleste: de avsluttes oventil av et avlangt nakkebrett med konkav krumning etter lengdeaksen. (Fig. 23). Også det avlange brettet på Høstads-kammelen har en slik krumning. I mange tilfeller finner vi også en lignende konstruksjon med fire ben, f. eks. en skammel fra Liberia med fire ganske korte støtter som smalner av nedentil,⁴⁸ videre det eksemplaret som er avbildet her fra Sudan med fire kraftige, litt buete ben. (Fig. 23.) For Høstads-kammelenes vedkommende kan det nok innvendes at høyden er liten.

Fig. 23. Nakkeskammel fra Dinka, Øst-Sudan. H. 14 cm.
Etnografisk Museum, Oslo. Nr. 22185.

Ifølge de mål Maes oppgir for de kongolesiske skamlene har det store flertall en høyde fra 10 til 14 cm, men det finnes ikke få eksemplarer som er lavere, helt ned til 7 cm, altså praktisk talt den samme høyden som Høstads-kammelen har.

Fra forskjellige områder, f. eks. fra kafrerne i Sørøst-Afrika og fra Japan⁴⁹ foreligger det opplysninger som godtgjør at bakgrunnen for bruken av nakkeskammelen er ønsket om på best mulig måte å bevare de kunstferdig oppsatte frisyre. Her er det neppe noen forskjell mellom kjønnene, og det foreligger tallrike eksempler på dobbeltskamler som må være beregnet på ektepar. Fra Kongo forteller Maes at stammer som bruker nakkeskamler i alminnelighet har fine håroppsetninger med kunstferdige fletninger, ofte med prydelser av perler, kaurisskall og andre smykker. De innfødte legger megen vekt på å holde sin frisyre i orden, og ved å bruke nakkeskammel håper de å avverge de skader som ellers lett kunne oppstå under søvnen. Nakkeskammelen er en del av det personlige utstyr og føres med under alle flytninger.⁵⁰

Men også i nordisk bronsealder finnes spor etter kunstferdige håroppsetninger. Om Skrydstruppikens frisyre kunne det etter en nærmere undersøkelse konstateres at den var meget komplisert. Det lyse, askeblonde hår var greid bakover fra pannen og over det hele var lagt en fyldig valk. Fra issen var håret greid frem igjen henover valken og over pannen. Videre var det fra nakken greid ut til sidene og likeså fremover pannen. Endene av håret var delt opp i dusker og flettet sammen til en omviklet, ca. 40 cm lang hårpisk som gikk fra høyre tinning tvers over pannen ned til venstre tinning og derfra tilbake til utgangspunktet. Håroppsetningen under hårpisken var omviklet omtrent to ganger med en snor av ull som lå øverst og innerst på panne og nakke. For at frisyren ikke skulle løsne, var det hele festet med en ullsnor under haken. Intet under at funnets konservator sluttet sin beskrivelse med: «En omstendelig affære».⁵¹ Vi får et glimt av en raffinert, høyt utviklet frisørkunst som den ble utøvet i samfunnets øvre lag i eldre bronsealder og sikkerlig også senere i perioden.

At både menn og kvinner har lagt megen vekt på sin frisyre i bronsealderen, tyder også de ganske mange funn av kammer på; fra eldre bronsealder av og til av horn, men ellers vanligvis av bronse.⁵² Bronsekammene er ofte, særlig eksemplarene fra yngre bronsealder, av en slik dekorativ karakter at en kunne fristes til å tro de hadde vært anvendt som pyntekammer stukket inn i håroppsetningen. Hårnettene som ble funnet i Skrydstrupgraven, og som det også kjennes eksempler på fra et par andre eldre bronsealders graver, må ha vært et nyttig hjelpemiddel til å holde håroppsetningen på plass. Men med så kunstferdige frisyre som det her er tale om, måtte det også være hensiktsmessig å bruke nakkeskammel. Med en slik tolkning får også figurene på brettet en naturlig forklaring: soltegnet og dyreprotomene kan oppfattes som apotrofeiske, ondt avvergende tegn og symboler som beskytter den sovende mot mørkets vetter. Når skammelen ikke var i bruk, ble den hengt opp på hytteveggen ved en snor eller rem gjennom hempene på baksiden.

Det kan vanskelig være tvil om Høstadfunnets karakter. Det må representere en samlet nedleggelse i myr av tresaker som skulle ofres til maktene. I denne sammenheng er det fristende å minne om en beretning C. A. Nordman har gitt om en jaktofferplass i Suojärvi i Karelen.⁵³ Det heter her:

«Auf einer Insel inmitten eines Torfmoores befand sich ein Wildopferplatz.

Über gefällte Bäume ging man dorthin um den Waldgeistern Suppe zu kochen. Mitten auf dem Moore stand eine Hütte mit einer Türöffnung und ohne Diele. In einer Ecke befand sich ein Haufen Steine: die Feuerstelle. Holznapfe waren auf die Enden der Pfähle gestellt. Die Speise wurde auf den Steinen in einem grossen gemeinschaftlichen Kessel aus Birkenrinde gekocht und zum Essen mit Rindenlöffeln in die Holznapfe geschöpft. Nachdem das Opfermahl verzehrt war, wurde in einen Napf das Fleisch und in einer anderen die Fleischbrühe, der Löffel wahrscheinlich daneben, getan, und der Waldgeist aufgefordert, das Mahl zu kosten und Beute zu spenden».

Det som særlig interesserer oss er detaljen med treskålene eller bollene som var satt opp på enden av peler inne i hytta ute på myra. De ble fylt med kjøtt og kjøttsuppe og satt frem for vetten (der Waldgeist) med oppfordring om å smake på rettene og samtidig med bønn om godt jaktbytte.

Det er et påfallende trekk ved Høstadfunnet at det bortsett fra skammelen bare inneholder fat, kopper og kar. Kan de ha tjent et lignende formål og med sitt innhold være satt ned i myra som offer til maktene? Også skammelen kan ha hatt en rituell betydning i denne sammenheng. Men her kommer vi inn på problemer som vi ikke har mulighet for å trenge dypere inn i.

Det kan til slutt være på sin plass å komme inn på spørsmålet: hva slags redskaper har de brukt under arbeidet med disse tresakene? I det rike sør-skandinaviske bronsealdermaterialet foreligger det serier av kniver, meisler, syler og bor som sammen med enkelte økseformer, f. eks. den lille huløksen har kunnet brukes som sløydredskaper.⁵⁴ Om vi ser bort fra huløksene, er slike funn av bronseredskaper hos oss forsvinnende få, og i det nordenfjelske finnes det vel knapt et eneste. Sløydredskaper av bronse kan ikke ha vært av særlig betydning hos oss, og vi må tro at det til tresakene i Høstadfunnet bare er brukt redskaper av flint, eventuelt supplert med enkelte hjelpemidler av bergart eller annet materiale. Selv lenger i sør var jo redskaper av flint og stein i alminnelig bruk ved siden av bronse. Paralleller fra naturfolkene viser at det ved hjelp av enkle redskaper av flint og annet ikke-metallisk materiale kan lages fine treskjærerarbeider av høy kvalitet. De innfødte i Australia har et redskap med langt skaft, en liten flintegg i den ene og en meisel i den andre enden, som de bruker til å risse inn dype furer med – deres viktigste form for dekor. Til uthuling av tre-

kar brukte eskimoer og indianere i Nord-Amerika flintkniver med en kort klinge på et bøyd skaft. Hos mange nordlige indianerstammer ble til samme formål brukt kniver med klinger av bevertenner. Treet blir glattet med skrapere av stein, med skallet av skalldyr eller med andre hjelpemidler.⁵⁵ Det er ingen grunn til å tvile på at den treskjærererkunsten som Høstadfunnet er et vitnesbyrd om, bygger på en redskapskultur som har sitt opphav i yngre steinalders former.

Høstadfunnet kaster på overraskende måte lys over en side av bronsealderens liv som vi tidligere hadde lite kjennskap til. Det gir vårt syn på vikingtidens og vår gamle bondekulturs treskjærererkunst et dypere perspektiv, og tydeligere enn før skimter vi de lange linjer i den tradisjon som den bygger på.

SUMMARY

In 1899, several wooden articles were found by people engaged on cutting peat at Høstad, a farm on the headland of Byneset not far from the city of Trondheim. This is the only find of any importance that shows that wood carving as a craft existed in Norway during the long ages preceding the century of the Oseberg Find; even so, no thorough investigation of the Høstad Find has previously been made.

The find consists of the following items: a bowl made from birch burl, with a carved meander border under the rim (Figs. 1–3); an oval, birchen dish (Fig. 5); a large bowl of birch burl (Figs. 5–6); a round dish of birch (Fig. 7); a small cup made from birch burl (Fig. 8); a fragment of a similar cup, formed from bud initials (Fig. 9); two fragments of a shallow bowl of birch burl (Fig. 10); one fragment of a shallow bowl of birch burl; a fragment of a dish or shallow bowl made from bird cherry; a fragment of a birchen vessel, with the remains of a narrow leather thong still in place in a hole drilled through the foot ring (Fig. 11); and finally, an object resembling a stool, also made from birch (Figs. 12–14). The top of the stool is carved: a rhombic panel at the centre, containing a cross inscribed in a circle, and two double animal protomes in low relief flanking the centre.

Viewed as a part of the total Norwegian material, the Høstad Find occupies a very isolated position, but all the same it seems natural to mention another find

in the same connection: the isolated find of a wooden vessel, from Sund in Stamnes, in the county of Nordland. This vessel is made from willow, and like many of the objects from the Høstad Find, it has a foot ring cut out of the solid wood (Figs. 15–16).

On the basis of two of the decorative elements – the meander border on one of the bowls (Fig. 3) and the circle emblem on the stool (Fig. 13), both motives being characteristic of Bronze Age Style IV) – the find can be dated to period V. A detailed analysis of the animal protomes of the stool brings one to a similar conclusion. We have a close parallel in the Danish Faardal Find, which contains a double animal protome of bronze as well as two single animal protomes, all of which must have been made by Nordic bronze casters of that period (Fig. 17). But the subject is not a native one; it is a loan from the region of the Hallstatt culture, and it also occurs in Vetulonia, one of the twelve Etruscan cities which maintained a close contact with the Hallstatt culture (Fig. 18). The form this motive assumes in the North, however – and this applies particularly to the animals' heads – is determined by native conditions. The faces of the animals on the Høstad stool are not modelled to any Central European pattern; on the contrary, we see a clear connection with the traditions of animal representations followed by the late hunters' cultures of the North. Not only do some of the animal carvings on Northern Scandinavian slate knives (Fig. 20) come to mind, but even more apposite, perhaps, are the elks' heads on several of the Finno-Carelian clubs or axes with a pierced shaft (Fig. 19). These stone sculptures thus represent a Northern and North-Eastern European tradition within Neolithic art; a tradition which must have had its parallels in the other carvers' crafts: wood, bone and antler, and all these crafts must have lived on into and through the Bronze Age. The cultural impulses that determined the appearance of the Høstad heads must originally have come to Trøndelag from the east. It follows, then, that the decoration of the Høstad stool is an important instance of a process during which decorative elements that originated in the hunters' cultures of Neolithic times became part of the decorative repertoire of the Bronze Age. It does not seem unlikely, in fact, that a new assessment of the material would show that Neolithic traditions played a more important part towards the shaping of the animal motives of Bronze Age art than has previously been assumed.

A carbon 14 analysis of the Høstad Find yielded the result 490 BC \pm 100, a date according well with the stylistic assessment.

Each of the wooden objects of the Høstad Find is worked from one single piece of wood – this is also the case with the earliest wooden vessels that have been found in Central Europe, Neolithic in date. Characteristic is also the fact that about half the vessels are hollowed out from birch burls or protuberances. This feature, too, occurs in the oldest wooden vessels from Central Europe. But other features show that the Høstad Find represents a higher development of the art of wood carving: nearly all the vessels, bowls and cups alike, have a foot ring cut out of the solid wood, a practice which would seem to be patterned on the ring-shaped foot of the imported, double-conical bronze vessels of the Late Bronze Age.

The grooves running around the vessels, and the ribs on the sides and under the bottom, are reminiscent of the decoration of turned wooden vessels from Central Europe (Figs 21–22). Our Nordic decoration seems like the echo of the more highly advanced craft practised farther south, in regions where the lathe had been taken into use as early as during the 6th century.

The stool as such poses an unusual problem. It is unparalleled in the North, and also in the rest of Europe. A parallel might have provided a key to the origin of its shape, or to the use to which such a stool might have been put. It can hardly have been an ordinary piece of furniture, intended for sitting on, for the Bronze Age of Scandinavia did not employ furniture, as we understand it. Could this stool possibly have been a neck-rest? As yet, we know of no instance of neck-rests having been used by the people of Europe in the past, but that their use was wide-spread in large parts of the Old World, as well as in the Malayan-Polynesian cultural region, is a well-known fact. The concave top of the Høstad stool is reminiscent of the neckboards which form the top of most neck-rests. Many of them are, moreover, similar in construction, standing on four legs like our stool (Fig. 23). Though the Høstad stool is low, it is not too low to be used for this purpose. Several neck-rests from the Congo are of approximately the same height (7 cm).

That the use of neck-rests was prompted by a desire to preserve elaborate hair-styles is well-documented by many sources. And the Nordic Bronze Age knew

a high standard of hair-dressing: the young girl who was found in the Skrydstrup Find, for instance, had her hair arranged in a very elaborate coiffure. Moreover, many Bronze Age combs have been found, which would seem to show that both men and women attached a good deal of importance to keeping their hair in order. And thus neck-rests would seem a not unreasonable piece of personal equipment for members of the Bronze Age upper classes.

The wooden articles that were found in the Høstad bog must have been put down together, as a votive offering. We have accounts from Carelia, telling of sacrifices made during the hunt: wooden bowls and dishes were set up on posts inside a hut raised on the bog. They were filled with meat and with meat broth, and were thus offered to the powers in petition for a good hunt. The vessels from the Høstad Find may have served a similar purpose.

NOTER

¹ K. Rygh. Videnskabselskabets Oldsagsamling. Tilvækst 1899 (Ab. 1899, 160-62); K. Rygh. Spredte meddelelser fra Oldsagsamlingen (D.K.N.V.S. Skr. 1899, No. 9, s. 6-9).

² Bjørn Hougen som assisterte Theodor Petersen med monteringen og tok initiativet til å få funnet utstilt, har fortalt meg episoden.

³ Alle bestemmelser av treslag i funnet er foretatt av professor Elias Mork ved Det norske skogforsøksvesen, Vollebekk (Ås). Professor Tollef Ruden ved samme institutt har gitt meg forskjellige opplysninger i forbindelse med slike unormale veddannelser som rikuler (rir) og koter hos bjørk, og har bestemt de stykker i funnet hvor slikt materiale er anvendt. Begge herrer bringer jeg med dette takk for verdifull hjelp.

⁴ Koter er kuleformede utvekster hos vanlig bjørk som ikke har noen sammenheng med knoppdannelser. Det er særlig slike koter som har vært brukt som emner til kopper og boller. Ofte blir betegnelsen valbjørk brukt både om rikuler og koter; dette er imidlertid ikke overensstemmende med botanisk sprogbruk som reserverer denne betegnelsen for en varietet av bjørk med flammet vedstruktur (masurdannelse). Sml. Tollef Ruden. Om valbjørk og endel andre unormale veddannelser hos bjørk (Med. fra Det norske skogforsøksvesen 43, 1954, s. 451-505).

Ordet *masur* (sml. eng. mazer-birch, tysk Maser-Birke) har gammel hevd i norsk sprog som betegnelse for flammet bjørk. Det har sikkerlig vært brukt både om stammer av valbjørk og om slike utvekster som rikuler eller koter (sml. Fritzner Ordbog s. v. møsur-bolli). Den mektige Thore på Steig i Gudbrandsdal skal ha fått en slik «møsurbolli» av sin frende Harald Hårdråde. Det må ha vært et praktstykke med sølvhank og sølvkant omkring, begge forgylt. (Fornmannasögur. VI, 184²⁰). Olaus Magnus forteller i sin *Historia de gentibus septentrionalibus* 13. bok, 38. kap. om vide, runde skåler (*ampla sed rotunda vasa*), og avlange begre (oblonga pocula, ant. høye, runde begre som smalner av nedentil), laget av bjørkerot med brokete flekker i treet, Når de blir strøket over med fenniss, fortsetter han, får de en vakker overflate med et nettverk av årringer og bølgende linjer som beveger seg i alle retninger. Det må ha vært kar av masurved. (Olaus Magnus

Historia om de nordiska folken utg. gen. Michaelisgillet, III, Sthl. 1916, s. 75). Hos samene var bjørken det viktigste emnetreet, og det var vanlig å bruke masur eller ril (rikule) som det merkelig nok ikke finnes noe gammelt samisk spesialord for. De vanlig brukte ordene kan være lånt, i hvert fall finnes beslektede betegnelser på finsk. (Asbjørn Nesheim. Duol'je-Čoar've-Muorrá. Samisk sløydterminologi og dens opprinnelse – Norbotten. Årsbok for Norrbottens Museum 1967).

Ellers forteller tallrike eksempler i våre folkemuséer om hvilken betydning valbjørk, rikuler og koter har hatt som emner for fat, krus, boller, kopper og traug. Bollene kan være av betraktelige dimensjoner med en diameter på omkring 50 cm. Meget ettertraktet var valbjørk til drikkekanner eller krus, ofte med rike utskjæringer som lar dem tre frem som vel de fornemste eksempler på kunsthåndverk i dette særlige materiale. (Guthorm Kavli: Fanden og ølkannene. Kunstindustrimuseet i Oslo. Årbok 1950-58, s. 30-77.)

- ⁵ Rikule (rir) er en abnorm knoppdannelse hos bjørk hvor årringene danner uregelmessige, flammete mønstre. Rikulene har både i eldre og yngre tid vært meget anvendt som emnetre («rived»).
- ⁶ Theodor Petersen: Videnskabselskabets Oldsaksamlings tilvekst 1926. (D.K.N.V.S. Skr. 1926 nr. 3 s. 37). Karet har museumsnummer T. 13376.
- ⁷ Sophus Müller: Bronzealderens kunst. Kbh. 1921 s. 33 f.; Fig. 108, 121 og 122.
- ⁸ Müller anf. arb. Fig. 128, 150; Montelius: Minnen 1228, 1363.
- ⁹ H. C. Broholm: Danmarks bronzealder IV, Kbh. 1949, s. 78.
- ¹⁰ Sverre Marstrander: Østfolds helleristninger. Skjeberg. Inst.f.sml. kult.forskn. Serie B 53, Oslo 1963, s. 271 f.; s. 346.
- ¹¹ Müller anf. arb. s. 47, Fig. 160.
- ¹² Danske oldsager IV. Yngre bronzealder. Fig. 109, 110 og 111.
- ¹³ Hans Kjer: To votivfund fra yngre bronzealder (Aarb. 1927, s. 242 ff.)
- ¹⁴ Anathon Bjørn: Et dyrehode av bronse fra Gotland. (Fornv. 1933, s. 336 f.)
- ¹⁵ M. Hoernes: Urgeschichte der bildenden Kunst 3. Aufl. Wien 1925, s. 518. Funnet fra Vetulonia avb. samme sted s. 519 nr. 11.
- ¹⁶ Eduard Beninger: Der Bronzestier aus der Byčiskala-Höhle und die Urrindplastiken von Hallstatt (IPEK, 1932-33, s. 80 ff.).
- ¹⁷ Anathon Bjørn anf. arb.
- ¹⁸ C. A. Nordman: Die steinzeitlichen Tierskulpturen Finnlands (IPEK 1936-37, s. 36 ff.); C. F. Meinander: Die Kiukaiskultur (F.F.T. 53, 1954 s. 85 ff.). Meinander har ajourført liste over de finsk-karelske funn og funnkart for alle tre grupper.
- ¹⁹ Nordman anf. arb. Taf. 6, 1; Taf. 7,4.
- ²⁰ Mårten Stenberger: Det forntida Sverige. Sthl. 1964 fig. 67.
- ²¹ Meinander anf. arb. s. 89.
- ²² Nordman anf. arb. s. 46.
- ²³ Ella Kivikoski: Finlands förhistoria. Sthl. 1964 s. 58, fig. 47.
- ²⁴ Gutorm Gjessing: Risvikkniven. (D.K.N.V.S. Skr. 1934 nr. 2).
- ²⁵ Dateringen er utført av Laboratoriet for radiologisk datering ved Fysisk Institutt, N.T.H., Trondheim. I en tidligere melding (Sverre Marstrander: Radiologisk datering av arkeologisk materiale i D.K.N.V.S. Mus. Årb. 1956-57 s. 123) ble oppgitt en noe avvikende datering som senere er korrigert av Laboratoriet. Endringen har sin bakgrunn i bedre kjennskap til den korreksjon som betinges av prøvens radon-innhold.
- ²⁶ Våre ville planter utg. ved Torstein Lagerberg, Jens Holmboe og Rolf Nordhagen III, Oslo 1955, s. 304 f.
- ²⁷ Velvillig meddelelse fra professor Tollef Ruden, Det norske skogforsøksvesen, Vollebakk (Ås).

- ²⁸ Våre ville planter II, Oslo 1952, s. 140 ff.
- ²⁹ Kaj Birket-Smith. Geschichte der Kultur. Zürich 1946, s. 105.
- ³⁰ Ludwig Pfeiffer. Die steinzeitliche Technik, Jena 1912, s. 241 ff. Abb. 239. Pfeiffer nevner at man har brukt slike utvekster som dannes av en poresopp (*polyporus igniarius*) på løvtrær. De går hos oss under navnet ildkjuke. Så vidt jeg kan se har ikke ildkjuke spilt noen rolle som emne til trekar i vår gamle bondekultur, sikkerlig fordi den var lite egnet til det. Det spørs om ikke det som ble antatt å være ildkjuke i mange tilfelle kan ha vært kote eller rikule.
- ³¹ J. G. D. Clark. Prehistoric Europe. London 1952, s 212 ff; Pl. XIVa.
- ³² A History of Technology ed. by Charles Singer, E. Y. Holmyard and A. R. Hall, Oxf. 1965 I, s. 517, Fig. 341.
- ³³ Fra Zürich-Utoquai; Landesmuseum Zürich, Nr. Z. 37849. Sitert etter Clark anf.arb. s. 213.
- ³⁴ Clark, anf. arb. s. 213.
- ³⁵ Johs. Brøndsted. Danmarks oldtid I. Stenalderen, Kbh. 1957, s. 153 f. C. J. Becker. Mosefundne Lerkar fra yngre Stenalder (Årb. 1947, s. 21).
- ³⁶ H. C. Broholm. Danmarks bronzealder II, Kbh. 1949, s. 130-32; Pl. 24.
- ³⁷ Ebert. Reallexicon der Vorgeschichte V, s. v. Holzstil, Taf. 107.
- ³⁸ Johs. Brøndsted. Danmarks oldtid II. Bronzealderen, Kbh. 1958, s. 167 og s. 226. Fra selve Hallstatt kjennes fat og andre bronser med lignende fot (E. v. Sacken. Das Grabfeld von Hallstatt. Wien 1868, Taf. XXIII; 1; XXIV, 9.)
- ³⁹ Adolf Rieth. Die Bedeutung der Drehbank in vorgeschichtlicher Zeit. (Actas de la IV sesione. Congr. int. d. Ciencias prehist. y protohist. Zaragoza 1956, s. 141-44.)
- ⁴⁰ Paul Vouga. La Tène. Lpz. 1923, s. 86 f.; Pl. XXIX.
- ⁴¹ Vouga anf.arb. s. 86.
- ⁴² G. Rosenberg. Hjortspringfundet. (Nord. Fortidsm. III, 1, Kbh. 1937, s. 62 f ; Fig. 34.)
- ⁴³ E. v. Sacken. Das Grabfeld von Hallstatt, Wien 1868, Taf. XXVI, 1.
- ⁴⁴ Det norske folks liv og historie, Oslo 1930 I, s. 72.
- ⁴⁵ Brøndsted. Bronzealderen, s. 208 med avb. s. 225.
- ⁴⁶ F. Gräbner. Kopfbänke (Etnologica III, Lpz. 1927, s. 1-13).
- ⁴⁷ J. Maes. Les appuis-tête du Congo Belge, Tervúeren 1929.
- ⁴⁸ Gräbner anf. arb. Abb. 5 c.
- ⁴⁹ Gräbner anf.arb. s. 12.
- ⁵⁰ Maes anf.arb. s. 2.
- ⁵¹ Brøndsted. Bronzealderen, s. 81.
- ⁵² Broholm, anf.arb. II, s. 122, Pl. 22; IV s. 79, Pl. 17; s. 106, Pl. 24.
- ⁵³ Nordman anf.arb. s. 39.
- ⁵⁴ Greta Arwidsson. Träets behandling under förhistorisk tid (Nordisk kultur XIV, Oslo 1953, s. 3f., Fig. 1).
- ⁵⁵ Birket-Smith anf.arb. s. 104.

Etterskrift.

Arkitektstudent ved N.T.H. Anders Nokre vil jeg med dette få bringe min beste takk for hans verdifulle hjelp i utførelsen av det tålmodskrevende tegnearbeid.

Sigurd Grieg:

GRAVERTE BRONSESKÅLER FRA TIDLIG MIDDELALDER

Omkring tre funn i Universitetets Oldsaksamling

I vinterhalvåret 1915–16 var dr. Jan Petersen og jeg ved Universitetets Oldsaksamling sysselsatt med å katalogisere den store tilvekst fra årene 1904–1914, som var blitt liggende ukatalogisert, dels på grunn av Osebergfunnet, dels på grunn av manglende arbeidshjelp. I en uåpnet kasse støtte vi på et gravfunn fra tidlig middelalder fra Nyborg, Ankenes sokn og pgd., Nordland fylke. Gravutstyret besto av to skåler av tynn bronse, som er beskrevet slik:

a) Lav skål av tynn bronse av form som W. Grempler «Mittelalterliche Bronschalen» (Schlesiens Vorzeit im Bild und Schrift V) s. 271 Tafel XXXIV–XXXV og Aspelin *Antiquités* 1615. Skålen er flat i bunnen og har smal utbøyd ikke fortykket kant. På innsiden er gravert overkroppen av fem figurer (skal være kvinnefigurer) fremstilt i profil med sid bredbremmet hatt og vid folderik kledning. I bunnen av skålen ses en figur med ansiktet vendt mot venstre, begge armer er løftet og (i likhet med Anton C. Kisa 1905 s. 231, fig. 3¹ holder hun en rund gjenstand – antagelig en disk i hver hånd. De fire andre er fremstilt like overfor hverandre og vender ansiktene mot hverandre to og to (fig. 1, se også tegning «Oldtiden» VI s. 284). Mellom figurene er inngravert noen krumme streker. Tverrmål 27,9 cm. Skålen er skadet på flere steder.

b) Lignende bronseskål, men uten graverte figurer bare med et korsformet ornament i bunnen, forbøyd, lappet og tildels defekt. (fig. 2) Ytre tverrmål 23,7 cm.

Ifølge funnberetningen som skyldes dr. Astrup, Narvik, ble disse skåler funnet sommeren 1906 i et sandtak like ved sjøen og lå som dekke over restene av to menneskelige hodeskaller. Under den ene skål lå dessuten rikelig med rødgult hår, men der var intet spor av kiste eller noe gravkammer av tre eller stein. På omtrent samme sted ble det i 1905 funnet et lærbelte med metallbeslag ca. 2

Fig. 1. Bronseskål fra Nyborg, Ankenes, Nordland fylke. (Foto L. Smedstad).

tommer bredt, som ble kastet bort. Der hvor skålene fantes skal det ha vært flate fordypninger i terrenget og lignende fordypninger skal ha vært flere steder i nærheten.²

Universitetets Oldsaksamling eier imidlertid fra eldre tid en skål av samme type, som kom inn til Samlingen i 1863. Førstekonservator Martin Blindheim,

Fig. 2. Nyborg, Ankenes, Nordland fylke. Funnet sammen med fig. 1.

som har gjort meg oppmerksom på dette stykke og det nedenfor omtalte fra Ytrebø, Tverdalsøya, har skaffet meg en avskrift av beskrivelsen i museets hovedkatalog og meddelt at skålen har et tverrmål av 31,2 cm og at dybden er 5,5 cm.

Den gamle beskrivelse, som vel skyldes Oluf Rygh, men som ikke tidligere er publisert, lyder slik:

Fig. 3. Bronseskål fra Haukøy, Skjervøy, Finnmark, (Foto L. Smedstad)

«Fad eller Skaal af Messing, meget tynd, af 12" Tvermaal, maalt over Randen og 8" over Bunden. Randen horizontalt udadbøyet i $\frac{1}{3}$ " Brede. Ikke fuldt 2" dyb. Indvendig prydet baade i Bunden og paa Siderne med indgravert meget svakt udførte Ornamentter, deriblandt en menneskelig Figur midt i Bunden, med en

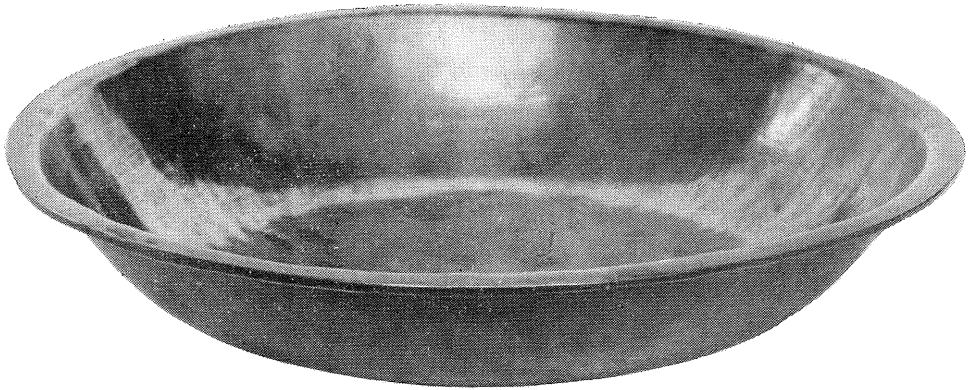

Fig. 4. Bronseskål fra Ytrebø, Tverdalsøya, Flosta, Dyvåg, Aust-Agder.
(Foto L. Smedstad)

bredskygget, lavpullet Hat paa Hovedet, som det synes, Vinger paa Skuldrene. Rundt om denne sees 4 mindre, men ellers ganske lignende Figurer.

Stykket er fundet i en Røs, paa det sydvestligste Nea af Haukøen* i Skjervø Prestegjeld, Finmarkens amt. Tiden, hvor fra det hidhører, lader sig neppe bestemme.

Av beskrivelsen fremgår at komposisjonen på Haukøyfattet er omtrent identisk med Nyborgfattet. Likevel er det en forskjell idet midtfiguren er uten armer, men i stedet er utstyrt med vinger (fig. 3).³

Et tredje funn av en slik bronseskål ble gjort omkring 1905, da man ved veiarbeide fjernet en røys på Ytrebø (gn. 9) på Tverdalsøya, Flosta sokn, Dyvåg prestegjeld i Aust-Agder. Utvendig er skålen dekket av en smuk dypgrønn patina, men på innsiden er den derimot avpusset, så den opprinnelige metallfarge trer frem. Tverrmål 27,6 cm, dybde 5,1 cm. (Fig. 4) Skålen er skjenket til Samlingen av skipsreder N. A. P. Staubo, Oslo, i 1921. Den har i mange år vært i privat eie og det foreligger to muligheter, enten har skålen opprinnelig i likhet med fler andre vært uten ornamenten eller disse er i tidens løp blitt pusset bort.⁴

* Formodentlig = Hukøen paa Munchs Kort og i Matrikelen.³

Det foreligger flere serier av disse bronseskåler, som er innbyrdes i slekt med hverandre i form og stil, selv om de nok kan være tilvirket på forskjellige steder i Europa. De synes å ha vært gjenstand for en utstrakt handel, særlig i perioden 1100–1200. Det av Kisa lanserte navn *Hansaschüsseln*⁵ synes å være mindre treffende (se nedenfor). Skålene er blant annet kjent fra områder hvortil hanseaterne ikke nådde med sin handel for eks. Palestina.

II

Haukøytypen: Den gruppe av skåler vi her har tatt for oss som vi vil kalle Haukøytypen er egentlig avledet av serien med symbolske figurer for Dyder og Laster, som vi vil komme tilbake til senere, og hvortil Ankenesskålen hører. Kisa fremhever, at vår gruppe med hensyn til materiale, størrelse og bearbeiding stemmer vel overens med serien «Dyder og Laster», men at den med hensyn til dekorasjonens motiver er sunket ned til betydningsløshet. Noen eksemplarer knytter forbindelsen mellom de to typeserier for eks. de fire eller fem brystbilder og ett midtbilde, som ikke atskiller seg stort fra de på skålenes sider. Tegningene er preget av en nesten barnslig naivitet. Hodene er oftest gjengitt i profil og utstyrt med en slags «skipperlue» eller «bulehatt». Vingene som vi kjenner fra Haukøyeksemplaret ser ofte ut som faner, se for eks. Kisa l. c. fig. 5–6. (her fig. 5) I stedet for kretslinjer som vi finner på «Dyder og Laster-serien» finner vi for eks. siksakbånd og andre former for linjekombinasjoner.

Vi setter opp en liste over kjente skåler av Haukøytypen:

<p>1) <i>Westfalen</i>
Tilh. Altermuseum, Münster.
Gravert bronseskål.</p>	<p>Kisa sp. 299
A. Wormstall i Zeitschrift für
Vaterl. Altermuseumkunde.
Westfalens LIV – 1891 s. 54.
Tafel A–B.</p>
<p>2) <i>Worms</i>
(Paulus-Museum)
To bronseskåler f. 1885 i et steinlag, den ene liggende
inni den annen. Den ene skål var ødelagt, mens den
annen lot seg restaurere. Fire figurer av samme type
som Grempler l. c. pl. XXXIII–XXXIV (sl. Haukøy-
skålen fig. 3). Nu er bare bunnfiguren og to av</p>	<p>Weckerling:
Die römische Abteilung des
Paulus-Museums 1885
Avb. Tafel II 2.
Grempler l. c. s. 274.
Kisa l. c. sp. 299.</p>

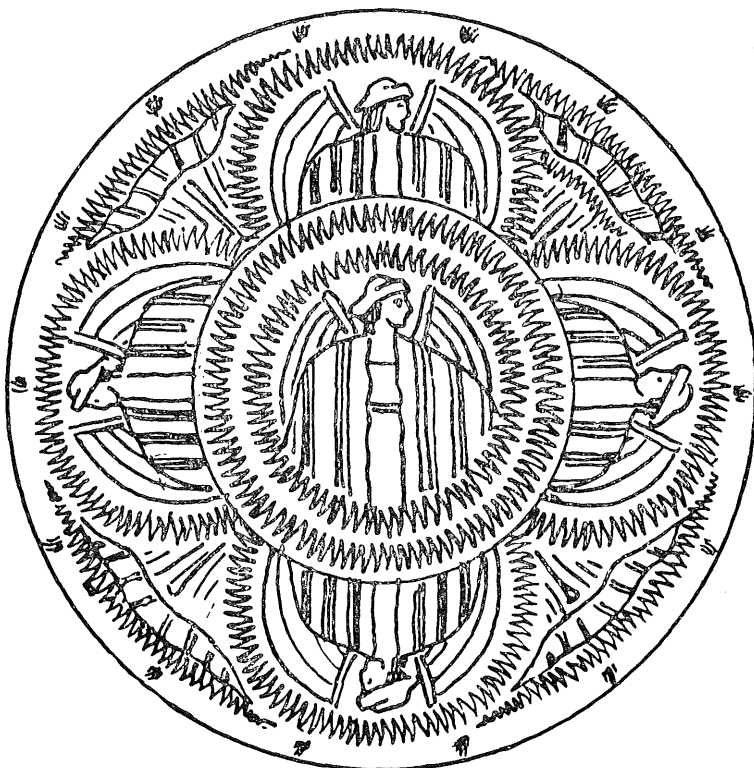

Fig. 5. Bronseskål av Hankøytipe fra Zobtenberge i Schlessen (Etter Kisa).

randfigurene bevart. Begge skåler var skadet av ild og er vel kommet fra et nedbrent hus. Skålene lå oppå et romersk kulturlag, men over dette lå et middelalderlag.

- 3) *Borgvollen i Gross Friedenwalde* (Uchermannisches Museum Prenzlau, Brandenburg). Bronseskål med spor av forgylning. De fire brystbilder støter umiddelbart opp til hverandre (avb. Kisa l. c. fig. 6). Over og under disse en rekke rå linjeornamenter og buete stråler. Siksakbåndet ved randen er tre ganger avbrutt av bokstavene ODDD, et uforståelig minne om *odium – dolus* (altså had og svik). Funnet i 1901.

Mitteil des Uchermannische Mus. und Geschichtsverein 1902. Heft 3–4 s. 124.

Kisa l. c. sp. 299.

- 4) F. i 1882 ved mudringsarbeid ovenfor «Landtungen» i Lübeck (Gewerbemuseum, Lübeck).
Det fantes der to skåler hhv. 28 og 29 cm i tverrmål hvorav bare den ene tilhører Haukøyserien. Figurene som er av samme form som Grempler pl. XXXIII–XXXIV er her anbrakt i et firpass rundt midtfiguren.
Bokstaver finnes det intet spor av. Avb. Kisa fig. 5.
- 5) *London and Westminster Banks tomte i Lothbury i City of London.* (British Museum, London)
O. M. Dalton⁶ omtaler en bronseskål, som ble utgravet i en dybde av 10 fot da man grov for fundamentene av ovennevnte bank ca. 1838.
Den er prydet med en gravert figur i midten og fire andre rundt skålens sider, som er innfattet i medaljonger. Skålen, som er uten innskrifter fantes sammen med en annen bronseskål, som også er i British Museum, som er prydet med meget rått utførte løvefigurer (?)
- 6) *Themsens ved London*
Skål av Haukøytypen.
- 7) *Kösching nær Ingolstadt i Bayern.*
I 1899 ble det der funnet en bronseskål, som hadde ligget i vann og derfor var uten patina og glinste som gull, da den ble funnet. Den er meget lik nr. 3 i Museet i Prenzlau (Kisa fig. 6) men gravingen er forholdsvis rått utført.
- 8) *I 1894 i Schwerin ved oppførelse av et posthus.* (Altertumsmuseum i Schwerin)
Skål av Haukøytypen.
- 9) *Olmütz, nu Olomue i Tsjekoslovakia.*
Tre bronseskåler funnet omkring 1880 ved utvidelse av jernbanestasjonen, hvorav to er bevart i museet i Prag og en i museet i Olmütz. Alle tre skåler var lagt inni hverandre og lå i en dybde av 30 cm under overflaten. Alle var av samme form, men ikke av samme størrelse. Skålene er først blitt hamret og deretter avdreiet. Tverrmålet varierer mellom 27 og 23,5 cm. Prof. Smolik antok at skålene var fra tidlig kristen tid i Mähren. Skålene er alle tre av Haukøytypen.
- Grempler l. c. s. 276.
Kisa l. c. sp. 298 og fig. 5.
- Dalton l. c. s. 150, note 4.
C. Roach Smith i *Archeologia* Vol. XXIX s. 368, pl. XXXIX.
- Kisa l. c. sp. 300.
- Kisa sp. 299.
- Kisa l. c. sp. 299.
Beltz i *Berichten des Vereins für mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde* I, 1895.
- Grempler s. 275.
Kisa sp. 299–300.
- Se også Pamatky *archaeologique a misto pisne XII* s. 379 og Tafel III, 3.

- 10) *Zobtenberge i Schlesien* nu Wrocław i Polen. (fig. 5) Kisa l. c. sp. 298.
 (Schlesischen Museum für Kunstgewerbe und Altertümer i Breslau). Grempler l. c. s. 271 og
 Tafel XXXIV–XXXV.
 Sommeren 1891 ble det ved felling av et tre på Zobtenberge i Schlesien funnet to bronseskåler som var stilt inni hverandre. De bar spor av forgylling, var sirkelrunde og tverrmålet var 25 og 26,5 cm. På stedet var det i 1100-årene en borg og et kloster av Augustinerkorherrer, som var grunnlagt av munke fra Arrovaise i Flandern. Rimeligvis er skålene innført fra Flandern. På innersiden ses i midten en sirkel omgitt av en dobbelt siksaklinje, hvori ses en figur med vinger i folderik drakt med ansiktet i profil og med en slags «skipperlue» på hodet og langt nedhengende hår. I form av et firpass, slutter det seg til midtbildet med omramming av siksaklinjer fire tredjedels-kretse med lignende brystbilde som i midtfeltet (avb. Grempler l. c. Tafel XXXIV–XXXV). Mellomrommet mellom tre-fjerdedelskretsene er fylt med buskaktige linjebilder (sl. skålen fra Nyborg, Ankenes, fig. 1). Den annen skål (Tafel XXXV) er i hovedsaken dekorert på samme måte som den første, dog med den forskjell at det her finnes et trepass i stedet for et firpass.
- 11) En serie funn fra gamle gravplasser i det tidligere *Øst-Preussen*, som finnes i Prussia-Museum i *Königsberg* nu *Kaliningrad*, er av særlig interesse i kronologisk henseende, selv om funnforholdene er dårlig opplyst. Kisa sier om dette: «Besonders ergiebig an Funden dieser Art sind die Aschenschichten, die alten Begrabnisstätten Ostpreussens». Det gjelder materiale som er funnet i Samlande ved Randten, Friedrichsfelde, Polwitten, Kiphenen, *Ekritten*, Wiskauten, Sargitten und Dolkein «im Kreise Fischhausen» og som for det meste oppbevares i Prussia Museet i Königsberg (Kaliningrad). Særlig godt bevart er en skål, som fantes i 1891 ved Dolkein med graverte bevingete figurer i en inndeling av firpass, som på Kisa fig. 5 fra Lübeck og som bare atskiller seg ved detaljene i linjedekorasjonen (avb. Schriften d. physiskökon. Gessellschaft zu Königsberg XXXIII 1890) Tafel 7. Om funnforholdene meddeler O. Tischler følgende i det nettopp siterte arbeid (1890 s. 101) følgende: Ost-Preussens askeplasser ligger nesten alltid på tusen år gamle gravplasser, som de forstyrres og gjennomkrysser. Om disse anlegg skyldes et slag eller en annen katastrofe eller en regulær gravskikk er ennu uavgjort. De omfatter
- Kisa l. c. sp. 300.

både brente menneskeknokler, som er spredt utover, og skjeletter, videre hesteskjeletter og *talrike større og mindre bronseskåler* med innrisete figurer av *engler* og andre ornamenter, særlig ved Dolkein. Med «engler» må det her menes de bevingede figurer, som vi kjenner så godt fra andre funn.

Om skålenes datering anfører Tischler følgende:

«Diese sind christliche Fabrikate aus spätromanische Zeit (XIII Jahrhundert), die man in vielen Sammlungen Mitteleuropas antrifft, ohne dass über ihre eigentliche Herkunft etwas Näheres bekannt ist.»

Se også Grempler I. c. s. 277.

* * *

Av kronologiske grunner tar vi her med noen bronseskåler i Prussia-Museet, som ikke tilhører *Haukoytypen*. Først må nevnes en bronseskål, som er funnet i gravfeltet i Ekritten, Kr. Fischhausen i Ost-Preussen (avb. «Sitzungsbericht der Prussia» 1888/89 Tafel XII fig. 1–2) med spor av et rosett-skjema av sirkler med brystbilder og rester av innskr. *peccatum* (synd) og *dolus* (svik). I samme grav hvori skålene fantes, lå også et vikingsverd fra 1100-årene. I Prussia-Museet oppbevares også rester av andre bronseskåler fra *Kipphenen* (Kr. Fischhausen), *Wiskauten* (Kr. Fischhausen) som er funnet i et gravfelt fra 8.–12. århundre.

Kisa I. c. sp. 236.

Grempler I. c. s. 277.

- 12) *Den storfyrstelige gård i Kiew i Russland.*
(Museet i Kiew).

Selv til det indre av Russland er slike skåler brakt ved handel i middelalderen. Ved en utgravning i den storfyrstelige gård i Kiew i 1892 kom en bronseskål av *Haukoytypen* for dagen.

Kisa sp. 300.

- 13) *Kuimoinen i Finland.*

(Statens Historiske Museum, Helsingfors).

På dette sted ble det funnet flere bronseskåler, derav en med fire bevingede figurer (avb. Aspelin I. c. 1615) – altså av samme form som skålen fra *Haukoy* (fig. 3).

Kisa sp. 300.

- 14) *Borgen (Voldstedet) Næsholm, Odsherred, Jylland, Danmark.*

Nationalmuseet i København eier i alt seks drevne bronseskåler av den serie vi sysselsetter oss med.

Av disse hører de fire, som er omtalt under nr. 14–17, til *Haukoytypen*. Ved utgravningen av voldstedet *Næsholm* fantes en bronseskål (dansk molling = n. mundlaug), som er utførlig beskrevet av Vilh. la Cour.

Niels G. Wollin: Det senmedeltida Snårsbofyndet, Mulluger och Bächen s. 70–71 (Från Borås och de sju Harädarna) 1960 Borås 1960 s. 70.

Skålens tverrmål er 25,5 cm og dybden 4 cm. Den er skadet flere steder og lappet i gammel tid. Langs skålens innersider er gravert tre brystbilder av vingete figurer med hodene vendt i profil. Alle bærer en hatt eller lue som lar pannen fri, men dekker nakken, hvor den har en kort forlengelse (avb. la Cour l. c. s. 185 fig. 17 No. 1032). Figurenes kjortler er stripet på samme måte som på Haukøy-skålen, fig. 3, og mellomrommet mellom dem er utfyllt med trelinjete bånd, som sprer seg stråleformet oppover. Som la Cours fig. 17 viser er bunnen på dette stykke uten gravering. Som påpekt av la Cour fungerer de vingete skikkelser i denne serie utelukkende som *dekorasjon*, selv om denne er meget primitiv. Vi møter i Haukøytypen en motsetning til de serier vi nedenfor omtaler hvor figurene enten har *fortellende* eller *symbolsk mening*.

Vilh. la Cour: Næsholm.
Nationalmuseet København 1961
s. 184.

la Cour l. c. s. 184 og 187.

15) *Ukjent finnested i Danmark*

(Nationalmuseet, København, D 3587).

Dette stykke er utstyrt med en bevinget sentralfigur, men uten sidefigurer.

la Cour l. c. s. 187.

16) *Roskilde, Sjælland, Danmark.*

(Nationalmuseet, København).

Tre bruddstykker av en lignende skål med sentralfigur omgitt av en bred sirkelrund ramme begrenset av to rekker S-ornamenter.

la Cour l. c. s. 187.

17) *Ukjent sted.*

(Svendborg Museum, Fyn, Danmark).

En bronseskål som er overordentlig flyktig gravert, men både med sentralfigur og fire randfigurer.

la Cour l. c. s. 187.

18) *Ytrebø, Tverdalsøya, Flosta, Dypvåg.*

Uten dekorasjon. Se ovenfor s. 51 (Fig. 4).

19) *Haukøy, Skjervøy, Finnmark.*

Se ovenfor s. 50 (Fig. 3).

Haukøytypen.

La Cour poengterer meget sterkt at vi ved nærværende gruppe, som vi har kalt Haukøytypen, står overfor en serie av bronseskåler, som i kunstnerisk henseende er av meget liten verdi. Figurtegningene er ubehjelpsomme, graveringen er flyktig. Man møter her utvilsomt en virkelig massefabrikasjonsvare, hvor metal-

lets glans (inklusive forgylling, som det av og til ses spor av) har vært det viktigste, mens den håndverksmessige utførelse av gravyren har vært ansett som noe underordnet.⁷

Av de her omtalte 19 funn er 7 fra Vest-Europa medregnet to funn fra London, 5 fra Øst-Europa iberegnet Russland og 7 fra de nordiske land inklusive Finland. Den store spredning av nettopp disse massefabrikerte skåler tyder på at hanseatiske kjøpmenn har hatt befatning med deres omsetning, et forhold som er nevnt av flere forskere.

Hvis skålene er produsert ett eller flere steder i Vest-Europa kan deres utbredelse best forklares ved hanseatisk omsetning. De synes å være blitt fremstilt over et lengre tidsrom fra 1100-årenes siste halvdel og frem til midten av 1200-årene.

III

Da formålet med nærværende oppsats egentlig er å få publisert de tre funn av bronseskåler fra middelalderen fra Norge, vil vi her omtale de andre serier noe kortere med henvisning til de nyeste publikasjoner.

Serie no. 2 omfatter bronseskåler med antikke motiver, som er behandlet av O. M. Dalton og Josepha Weitzmann-Fiedler. Den sistnevnte forsker inndeler de graverte bronseskåler i tre grupper. Den første omfatter emner fra den antikke mytologi, som hovedsakelig behandler myter, den annen gruppe omfatter kristelige emner, likesom den første i syklisk form, som er hentet fra Det gamle og Nye Testamente og videre fra Helgenlegender. Endelig kan man stille sammen en tredje gruppe som tallmessig er den største. Den omfatter personifikasjoner av forskjellig art som Dyder og Laster, Årstider og Artes Liberales.⁸

Mens Wilhelm Grempler var den første, som ga en samlet oversikt over de i 1894 kjente graverte bronseskåler fra middelalderen og Anton C. Kisa i 1905 foretok en gruppering av det da kjente materiale og ga en oversikt over de dekorative motiver, er den store engelske arkeolog og Bysansforsker O. M. Dalton den første, som har foretatt en dyptgående religions-historisk og kunsthistorisk undersøkelse av de motiver, som er gjengitt på disse skåler med utgangspunkt i to eksemplarer i British Museum⁹.

Fig. 6 Bronseskål med fremstilling av Cadmus-motivet funnet i 1824 i Severn mellom Tewesbury og Gloucester. (British Museum, London).

Dalton fremhever, at det foreligger et stort antall av graverte bronseskåler fra den romanske periode. Men de som er dekorert med scener, som forteller en historie i rekkefølge, er få og det er til denne gruppe de to eksemplarer hører, som er beskrevet i Daltons ypperlige avhandling. Den ene av disse har scener fra klassisk mytologi og den annen fra en kristen legende. Den første av disse er funnet på bunnen av elven Severn, for mere enn hundre år siden, den annen er

funnet i London og tilhørte opprinnelig U. Ransons samling på Hitschin, men ble skjenket til museet i 1915.¹⁰

Den s.k. Cadmus-skål ble funnet i Severn 11. juni 1824 ved anlegget av en brygge ved Han Bridge mellom Tewesbury og Gloucester. (Fig. 6). Omtrent en måned senere, den 9. juli ble det funnet en annen skål av samme størrelse dekorert med en lignende mytologisk scene. Denne kaller Dalton for Scylla-skålen, fordi den som hovedemne har Scylla som klipper håret av Minos. Navnet Cadmus-skål skyldes at sentralfiguren (avb. Dalton l. c. fig. 3) gjengir Cadmus sittende ved en pult omgitt med følgende omskrift + CADAMVS GRECORUM STRUTA-TVR GRAMATA PRIMVM.

De emner som er fremstilt på Cadmus-skålen er fordelt på seks medaljonger, som beretter om Herkules' fødsel og hans arbeider. (Fig. 6). De er gravert på skålens innerside og omgir den sentralmedaljone hvori Cadmus ses skrivende ved sin pult — aldeles på samme måte som en evangelist ville blitt gjengitt i et tidlig middelaldersk manuskript. Alle medaljongene er innrammet av rundtlopende innskrifter i kapiteler, som hver for seg danner et primitivt heksameter. I den første av disse medaljonger av Herkules-serien ser vi Alcmena liggende i en seng, ved siden av denne ses to kvinner, hvorav den ene holder et svøpt barn omgitt av innskriften + MAXIMVS ALCMENA LICET INDIGNANTE NOVERCA. De øvrige scener og innskrifter er behandlet av Dalton, hvortil henvises.¹¹

Mellomrommet mellom medaljongene er fylt med seraffer av en type, som er meget hyppig i romansk kunst og som må ha tjent til å hindre attribusjonen til romerne, (hvilket ble foreslått på den tid da skålen ble oppdaget). Se avbildninger hos Weitzmann-Fiedler 1956 s. 112 fig. 1, s. 114–15 fig. 2 og s. 116 ff. fig. 3–6.

Scylla-skålen (fig. 7) har nøyaktig samme inndeling i seks medaljonger som alle er omgitt av omskrifter formet som et heksameter som beskriver scenen. Sentralfiguren er her Scylla, datter av Nissus fra Megara, som kom til å elske Minos, som hadde erobret hennes fars by. (Se bilde hos Weitzmann-Fiedler fig. 2). Hun klipper av farens purpurfargete lokker, av hvilke hans liv anhenger, for derved å oppnå Minos gunst. Nissus ses liggende i en seng bak hvilken Scylla står med en saks i den ene hånd og en hårløkk i den annen og omskriften lyder

Fig. 7. Den s. k. Scylla - skål funnet i Severn i 1824. (British Museum, London).

SCYLLA METENS CRINEM MERCATV CRIMINE (MINO)
 (= Idet Scylla avskjærer sin fars lokker handler hun forbrydersk). Hele Scylla-skålens serie er behandlet av Weitzmann-Fiedler 1956 s. 123 ff. fig. 9–15.

Omskriftene er utførlig gjennomgått av Dalton.¹² Mellom medaljongene ses srafer aldeles som på Cadmus-skålen. De to skåler er så like både med hensyn til figurenes plassering og i innskriftversenes karakter og i hele stilen, at de må ha en felles kilde. De må være blitt brukt parvis aldeles som mundlaugene fra Limoges.¹³

En nær parallell til disse to skåler fra Severn med fremstillinger av scener fra Achilles' liv finnes i Cabinet des Médailles i Bibliothèque Nationale i Paris (avb. Weitzmann-Fiedler 1957 fig. 7–13). Skålen ble ervervet i 1886 og først publisert av Maurice Prou samme år. Bortsett fra midtbildet er emnene her ikke innfattet i medaljonger, men i felter atskilt ved søyler, men stilistisk står disse bilder nær dem vi alt kjenner og de descriptive tekster er også i middelalderske heksametre. Skildringen av de forskjellige scener hviler direkte eller indirekte på den romerske dikter P. P. Statius' (ca. 45–96 e. Kr.) verk «Achilleis» og aktuelle strofer fra diktet forekommer.¹⁴ Dalton anser det for sikkert at Achilles-skålen og de to skåler fra Severn er laget i det samme område og under samme åndelige innflytelse. Kisa tidfester denne skål til 1100-årenes midte på grunnlag av drakter og be-
vepning.¹⁵ Av særlig interesse ved tidfestingen av dette stykke er det sentrale motiv, avb. Weitzmann-Fiedler fig. 13, som viser Achilles med følge ombord i det skip som skal føre ham til Troya.

Vi ser fire krigere i full rustning med spisse hjelmer og kinnskjermer stående i skipet med skjold og spyd. Skipet har et dragehode i forstavnene og minner om skipene på Bayeuxtapetet, men våpenformene, særlig de drageformede skjold¹⁶ viser oss at gravvren må være fra slutten av 1100-årene, altså litt senere enn Dalton antok. Weitzmann-Fiedler minner om at det ikke er noe klassisk i bildet, som snarere ligner en korsfarerepisode, likesom Rolandskvadet danner en parallell. Hun viser også til en tegning i *Herad von Landspergs* «Hortus deliciarum». De uantikke bilder på Achilles-skålen står i en påfallende motsetning til den antike tekst.¹⁷

En annen skål prydet med et gravert klassisk motiv, som er fra ukjent sted, er nu i Museum für Kunsthandwerk i Frankfurt am Main. Den er prydet med seks scener fra Myrrhas liv, Adonis mor, igjen fremstilt i innesluttete sirkler likesom på Severn-eksemplarene. (Noen prøver av fremstillingen er avb. Weitzmann-Fiedler 1957 s. 2 ff. fig. 1–6). Fortellingene er delvis atskilt ved tykke rundpiller og to scener har en arkitektonisk bekroning. Kisa antar at skålen skyldes samme verksted som har laget skålen i Paris (se ovenfor) og en i museet i Trier.¹⁸ Albert Wormstal omtalte denne skål i en notis i 1897 og meddelte, at den hadde et tverrmål av 33 cm og en høyde av 5 cm og var sammensatt av kopper og 20% zink og altså var av messing. Sentralfremstillingen var avslitt mens derimot scenene på sidene kunne tydes. Innskriftene er gjengitt både hos Wormstal og Weitzmann-Fiedler.¹⁹ Den sistnevnte forsker behandler også utførlig en bronseskål i Alt-

märkisches Museum med fortellingen om Pyramus og Thispe, hvor såvel billed-, fremstilling og innskrifter er gjennomgått utførlig, men som vi her nøyes med å henwise til. I denne studie er også tatt med skåler i Landesmuseum Münster og en skål, som tidligere var i Soisson med bilder fra det samme sagn.²⁰

Dalton poengterer meget sterkt at det ikke er noen grunn til å undre seg over at hedenske, klassiske fortellinger finnes gjengitt på kunstgjenstander fra den romanske periode. De klassiske studier ble nemlig fortsatt helt fra Cassiodor (487–583 e. Kr.) gjennom den karolingiske periode, de ble fornyet i 1000-årene, og blomstret ennu ned i 1100-årene. Skjønt Kirken ikke alltid så med velvilje på Ovid var hans dikt overmåte populære, særlig da «Metamorphoses». Men Virgil og Statius var også yndet og begge hadde sine scholia, med hvilke de lærde klosterfolk var fortrolige. Samlinger av mytologiske fortellinger ble nedtegnet av profesjonelle mytografer, slike som Fulgentius som ga inspirasjon til middelalderske forfattere som for eks. John av Salisbury (ca. 1110–80), som illustrerte filosofiske emner ved hjelp av klassiske motiver, som ble tolket i en allegorisk hensikt. For ham var «Aeneiden» en dokumentasjon av praktisk filosofi. Denne grunnlegger av en religiøs filosofi ga den klassiske mytologi nytt liv. Fulgentius, som må ha stått mere eller mindre i direkte tilknytning til antikken, ga en moralsk forklaring på de gamle fortellinger.²¹ I dette ble han fulgt av tre mytografer, hvis manuskripter finnes i Vatikanet. Av disse er de to eldste fra karolingertiden, mens det tredje er skrevet omkring 1100 eller litt senere. Med henvisning til Cadmus-skålen er det verd å notere seg, at den forfatter som undertiden kalles Albericus skrev om Hercules' liv og arbeid og utnyttet dette stoff i moraliserende hensikt. Både denne forfatter og hans forgjengere henviser til kunstneriske fremstillinger av klassiske myter.²²

Med ikke liten stolthet noterer Dalton at England synes å ha spilt en fremtredende rolle ved studiet av klassisk mytologi og dens allegorisering. Den nevnte Albericus antas å ha vært engelskmann og når mytologiske studier ble brukt i filosofisk hensikt er engelske navn ofte knyttet til slike arbeider. Baldwin (f. i Exeter) biskop av Worcester 1180, d. 1190 har således skrevet «De Mythologia» og John av Salisbury (tidl. nevnt), som døde i Chartres i 1180, var nettopp en slik forfatter. En av de eldste moraliserende utgaver av Ovid, «Intergumenta super Oviid Metamorphoses» utkom med Johannes Angellus som utgiver.

Men det er også viktig å feste seg ved at klostrene i Rhindalen og ved Maas og egnen omkring den gamle karolingiske hovedstad Aachen var særlig kjent for sine lærde munkes og disse klosterfolks studier av latinske forfattere. I disse områder var den klassiske tradisjon grunnfestet og her var det også viktige sentra for kunstnerisk virke og kunstindustriell produksjon.

Vi vet nu at bruken av emner fra den klassiske mytologi, slik vi kjenner det fra flere av våre bronseskåler, var meget alminnelig nettopp i 1100-årene. Når vi støter på sidestilling av emner, som ikke har en tydelig forbindelse med hverandre, kan dette muligvis forklares ved deres avhengighet av mytologiske håndbøker, hvor episoder var samlet uten meget hensyn til logikk eller system. Men likevel kan det være mere metode, enn det ser ut til ved første øyekast.

Det kan f. eks. ha vært en moraliserende forbindelse mellom Hercules' arbeider og Cadmus' velgjørende virksomhet. Hercules oppfattet datiden som dydens og tapperhetens (virtus) personifikasjon i den vide klassiske mening av kraft og hjelpsomhet. En utførlig analyse av det herhenhørende materiale er gitt av Dalton (l. c. s. 147ff.)²³. Den nevnte forsker tidfester de her nevnte bronseskåler til første halvdel av 1100-årene.²⁴

IV

Dalton innleder sin avhandling med en gjennomgåelse av Sct. Thomas' skål i British Museum. (fig. 8) Når vi først nu omtaler denne er det som introduksjon til avsnittet om bronseskåler dekorert med bibelske motiver, som er nær knyttet i dekorasjonsformen på skålene prydet med klassiske motiver. Skålen er atskillig større enn de fleste graverte bronseskåler vi kjenner, da den er 33 cm i tverrmål og over 8 cm dyp — og den nærmer seg således i størrelse de velkjente mundlauger fra Limoges. Skålen ble funnet i London og ble i 1915 skjenket til British Museum av mr. F. Ransom (1915, 12—8—179). Den er sterkt skadet og en del av innskriftene er gått tapt (avb. Dalton s. 134 fig. 1). Foruten denne skål kjennes tre andre likeledes prydet med fremstillinger av Sct. Thomas-legenden, to er funnet sammen i løpet av 1800-årene i Betlehem. De fantes i et middelaldersk kulturlag i en grunnmur til den middelalderske del av klosteret ved Fødselskirken, som nu eies av Franciskanerne (den ene avb. Dalton pl. XXXV). Endelig

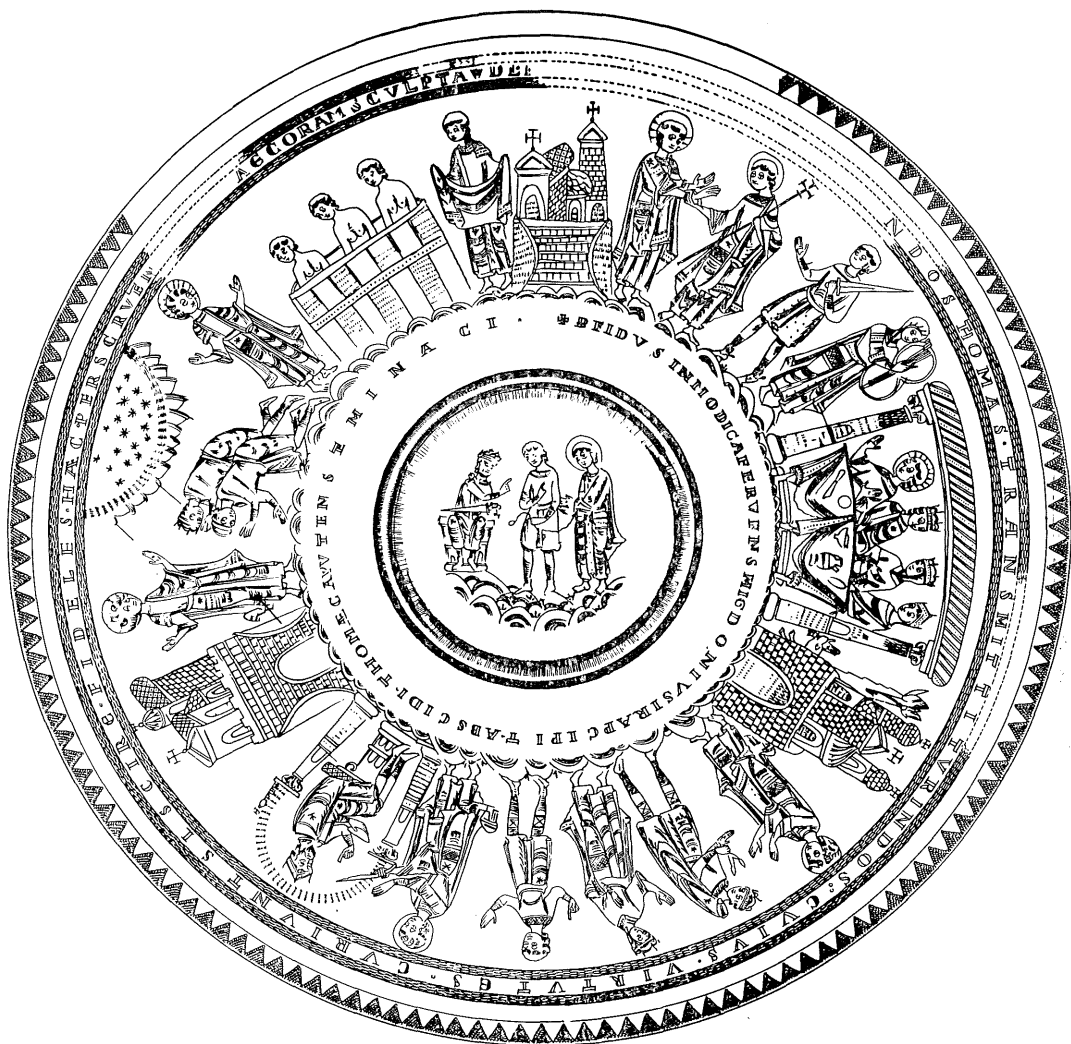

Fig. 8 Bronseskål med fremstilling av Sct. Thomas' legende funnet i London.
(British Museum, London)

er den fjerde skål, som tilhører Louvre i Paris ervervet omkring 1906, og beskrevet av M. J. J. Marquet de Vasselot²⁵ og avbildet Dalton fig. 2.

På disse fire skåler møter vi to forskjellige utvalg av emner fra Sct. Thomaslegenden. De to Betlehem-skåler representerer hver for seg et av disse utvalg av scener, mens British Museums eksemplar og skålen i Louvre har en annen versjon, slik at utvalget av scener korresponderer, likevel ikke i alle detaljer.

Betlehem-skålene er lett og grasiøst utformet og linjene har den sikkerhet, som vitner om at skålene er et verk av en talentfull gravør.

Dalton har gjort en interessant undersøkelse av de kilder til den «Gyldne Legende», som er nyttet. Men da skålene er eldre enn legenden i den form vi kjenner den, må kildene for dekorasjonen nødvendigvis være eldre, muligvis de samme kilder som Legendens kompilator selv har nyttet. Den viktigste av disse kilder er «Liber de Miraculi Beati Thomae» som tilskrives enten til Gregor av Tour (538–94) eller en av hans samtidige, det vil si til annen halvdel av 500-årene og det senere verk «Passio Sancti Thomae», som tar med mange tilføyelser og forbedringer, som skyldes middelaldersk fantasi.

Dalton har (l. c. s. 137 ff.) gitt en detaljert gjennomgåelse av de forskjellige scener fra Sct. Thomas' legende, som er gjengitt på de fire skåler, som det vil føre for vidt å referere. Figurene er gruppert på samme måte som på Cadmus-skålen, men innskriften løper bare langs kanten av sentralgruppen og nær skålens kant, men ikke rundt de scener som er fremstilt langs randen slik som på Cadmus-skålen.

Blant alle de drevne bronseskåler vi kjenner synes Betlehemskålen (l. c. pl. XXXV) å måtte settes høyest som kunstindustrielt produkt.

Skålene med mytologiske motiver står i kunstnerisk henseende i nær forbindelse med skålene med bibelske motiver, hvor scener fra Bibelen er behandlet nøyaktig likedan som på skålene med antikke motiver med en sentralfigur og med sammenhengende scener, som er plassert rundt skålens sider.

I Kunstgewerbemuseum i Köln oppbevares nu en bronseskål fra Zillertal i Østerrike, hvor den i lengre tid hadde vært oppbevart i en bondekones kjøkken. Derfra kom den via to privatsamlere i Wien og Prag til Kölnermuseet. Den vitner om et tydelig slektskap med skålene med antikke motiver, hvilket er forklarlig når vi minnes det etiske formål disse hadde. Scenene på Kölner-skålen som

er hentet fra «Dommerens Bok» (14.–16. kap.) er anbrakt i medaljonger slik som på Severn-skålene og innenfor disse finnes beskrivende legender, som er i middelalderseke heksametre av samme karakter. Med hensyn til styrke og mannsmot er det jo en viss likhet mellom Samson og Hercules og her har vi altså et tydelig vitnesbyrd om overgangen fra skåler med klassiske til dem med bibelske emner.²⁶ Vår skål er kretsrund 45 cm i tverrmål. Bare rand-bildene er bevart, de er atskilt ved søyler. De åtte bildene gir en sammenhengende fortelling. Over disse finnes dyreskikkelser (sl. Xantener-skålen). Ved ytterkanten ses plantemotiver under små rundbuer. Kisa tidfester denne skål til omkring 1150.²⁷

I Provinzialmuseum i Trier oppbevares en skål med bilder fra lignelsen om Den «barmhjertige Samaritan», hvor scenene slutter seg nær til den latinske legende (Lucas kap. 10, vers 30). Midtpartiet som nu er glatt kan kanskje opprinnelig ha vært gravert. Bildene langs skålens sider er innfattet i medaljonger og er videre atskilt ved romanske søyler beviklet med klede. Både figurene og bygningene har en viss likhet med Ursula-skålens, som vi snart kommer til. Skålen henføres til første halvdel av 1100-årene.²⁸

Felix Hettner meddelte i 1880 at vår skål ble funnet i 1879 på gården Mulbach ved Binsfeld, 7 fot under overflaten. Dens tverrmål er 27 cm, dybden 4 cm. Bildene fra «Den barmhjertige Samaritans historie» har følgende rekkefølge: 1) En mann i reisedrakt forlater Jerusalem. 2) Røverne overfaller ham. 3) Den ulykkelige ses plyndret for alle sine klær sittende med blødende sår under et tre, mens en prest går stolt forbi. 4) Dette bilde viser den sårete i samme situasjon, foran ham står en levit som velsigner ham i stedet for å hjelpe. 5) På dette bilde ser vi Den barmhjertige samaritan, som forbinder den mishandlede manns sår. 6) Serien avsluttes med at samaritanen på sitt esel bringer den sårede til nærmeste herberge.

Innskriften, som er en oversettelse etter Vulgata (Lucas 10, 30 f.), er i heksameter og omfatter hvert bilde, lyder slik:

Vir de Hifrusalem descendit (in) urbem
 Latrones passus homo plugatus, spoliatus
 Transit hunc presul, non sed super hunc miscretu
 Taliter ecce viam tran (sit Levi) ta perillam.
 Pro curat vulnus (quod u)nq̄iut Samaritanus
 Et) miseram proprio . . . eus vexit asselo.²⁹

I Suermont Museum i Aachen finnes en bronse-skål med fremstilling av «Scta. Ursulas legende», som er behandlet stilistisk slik at den slutter seg nær til Trier-skålen.³⁰ Skålen er funnet i Aachen, kom derfra til Spitzers samling i Paris og

derfra til dr. P. Wing i Aachen, som skjenket den til det nevnte museum. Bunnen har en lett dekorasjon – en profilering, som antas utført på dreieskive. Scenene langs randen er atskilt ved søyler beviklet med klede (draperier), aldeles som på skålen fra Xanten (se nedenfor). Kisa sier at det er et motiv, som er lånt fra antikk kunst, som dels har tjent som hjelpemiddel ved komposisjonen dels har tjent som symbol på et lukket rom. De fremstilte bygningene, draktene og bevepningen viser at skålen er blitt til i 1100-årenes første halvdel.³¹ Det er legenden om «Den hellige Ursula», som billedfeltene forteller om, altså den britiske kongedatter, som seilte nedover Rhinen med sine 11 000 jomfruer og ble overfalt av hunnerne og som drepte seg med alle sine jomfruer for å unngå barbarernes vold.³²

Anton C. Kisa har lagt frem en hypotese i forbindelse med den gruppe vi her har for oss, som er karakterisert ved at bildene er anbrakt friseaktig langs randen og kun er atskilt ved søyler. Han antar denne gruppes dekorasjon har hatt som forbilde de senromerske glass med graveringer som er fremstilt i Rhinland, særlig i Kölnerverksteder fra 300 og 400-årene etter Kr. Det viktigste av disse glass er en skål som er funnet ved Scta Ursula i Köln og som fra Herstats samling er kommet til British Museum. Midtbildet viser scener malt med gull og emalje. (Avb. British Museum Guide to Early and Byzantine Antiquities 2. ed. fig. 91.) Skålen er fra 300-årene e. Kr. Den er utført i forgylt glass og prydet med emner fra «Den hellige Skrift». (Sl. Aldenkirchen 1883 s. 55.)

I denne forbindelse minner Kisa om at Köln og Aachen allerede i 1100-årene hadde et meget utviklet kopperslageri i tilslutning til disse byers fremtredende gullsmedkunst og at en del av våre graverte bronseskåler må være blitt fremstilt i disse byer. Flere av våre skåler har vært forgylt og kvalitetsarbeidene kan tenkes å være utført i et samarbeid mellom kopperslagere og gullsmeder.

Vi kan derfor godt være enig med Kisa når han trekker den slutning at Ursulaskålen i Aachens Museum er laget i Köln. Ursula er jo byens skytshelgen og de billedlige fremstillinger³⁴ etter «Regnante Domine» oppsto jo nettopp i slutten av 1000-årene og i 1100-årenes begynnelse og kom til å danne forbilder for den folkelige fremstilling av legenden. Forfatteren av denne er en geistlig fra Köln.³⁵ Hertil kommer at denne skål antas å ha sitt forbilde i den emaljerte glasspatén vi nettopp har nevnt, som er funnet i et romersk-kristelig gravfelt ved Scta Ursula i Köln og som må være laget en gang i 300-årene.³⁶

Kisas hypotese om Ursulaskålens opprinnelige forbilde er blitt kritisert av Dalton som sier: «It is true that a resemblance exists, but some such disposition

is imposed by the very form of the object to be decorated, and we need not push the argument so far. (Se videre l. c. s. 150, note 2.)

Fra disse skåler med bibelske motiver fører Dalton oss over til en gruppe som er av lignende belærende karakter, men hvis emner er avledet fra den moral-filosofi, som ble dyrket og fremlagt av kristne forfattere fra Prudentius' (348–ca. 405) tid og frem til skolastikerne og som fullt og helt anerkjente dyden hos de store hedenske tenkere, som Socrates, Platon og Aristoteles og forenet deres lære med «Den hellige Skrifs». Denne forening trer klart frem på bildene på to skåler hvorav den ene, tilhører domkirkeskatten i Sct. Victor i Xanten med Sapiencia (visdommen) mellom Sct. Peter og Sct. Paul. Sapiencia er gitt i skikkelse av en tronende kvinne med krone. Rundt skålens rand møter vi «Den hellig Ånds syv Gaver», som er legemliggjort ved profeter som likeledes sitter på tronstoler. De er gjengitt i hel figur, men er bare halvt så store som sentralfiguren (avb. Aldenkirchen l. c. Tafel IV). Hver av figurene er ved hjelp av kretsformete innskrifter plassert i medaljonglignende felter mellom søyler, som er drapert og som atskiller den ene figur fra den neste. Over profetene er gjengitt forskjellige dyr. Ved randen finnes en snabellignende tut, som viser at skålen har vært en skjenkeskål, antagelig brukt i forbindelse med en tilsvarende skål til håndtvett gln. *mundlaug*.³⁷ Kisa tidfester denne skål til midten av 1100-årene.³⁸

Fra samme verksted som foregående er antagelig en skål fra Buer, Kreis Recklinghausen i Westfalén, som fantes ved utgravning av en tomt. Den oppbevares nu i Altermumsverein i Münster (avb. Zeitschrift für christliche Kunst X 1897 s. 243–44) hvor en kronet Philosophia er gjengitt i sentrum mellom Socrates og Platon. Rundt skålens sider ses seks vise menn fra antikken, som hver for seg har en personifikasjon (eller et symbol) på den vitenskap han representerer. Hele arrangementet har en nær analogi i en miniatyre i «Hortus Deliciarum», hvor man også ser Filosofien mellom Socrates og Platon, men her plassert ved en pult likesom Cadmus. (fig. 6) Under de to store filosofer møter vi fire andre sittende figurer titulert poeta vel magi og i buer rundt det sentrale felt finner vi de syv frie kunster.³⁹

Omrammingen dannes av en stor serie innskrifter. Skålens tverrmål er ca. 32,5 cm og dybden ca. 6 cm. Innersiden og randen er dekket av graveringer, som delvis synes å være svekket ved avpussing.

Omkring sentralfiguren (avb. l. c. s. 244) *Philosophia* har Albert Wormstall i 1897 lest SOLI QUOD ERAN FACERE POSSVNT SAPIENTES. Til venstre for figurens ansikt står PHILOSOPHIA. – De øvrige innskrifter kan vi av plasshensyn ikke ta med her, men de er utførlig gjengitt hos Wormstall.⁴⁰

Innskriftene er ved sterke forkortninger og feil i bokstaveringen ikke lette å tolke, men vår forsker har gjort et grundig forsøk, og det er lyktes ham å påvise at sitatene for en stor del er hentet fra antike forfattere. W. gjør oppmerksom på at gravøren ikke har hatt kjennskap til latin og at han derfor ofte har misforstått sitt tekstforelegg, som sikkert skyldtes en lese- og skriveferdig person. Wormstall fremhever imidlertid komposisjonens likhet med Xantner-skålen.

Wormstall var før Dalton oppmerksom på likheten mellom komposisjonen på miniaturen i «*Hortus deliciarum*» av abedissen Herrad von Landsperg og vårt stykke (l. c. s. 247–249), men i motsetning til Dalton antar han at bronseskålens dekorasjon med sine mishandlede innskrifter ikke kan være en direkte kopi, men at begge fremstillinger går tilbake på et felles forbilde eller to hverandre nærstående forbilder og at vår skål gjengir forbildet i en opprinneligere form enn i «*Hortus*».⁴¹

V

De skåler som er omtalt i det foregående leder vår fremstilling videre frem til den store serie av bronseskåler, som er prydet med symbolske fremstillinger av «*Dyder og Laster*» og som er utførlig behandlet av mange forskere, mest utførlig av Anton C. Kisa.

Disse skåler som varierer sterkt i antallet av figurer er funnet i omkring 100 eksemplarer i forskjellige deler av Vest-Europa, men også i det tidligere Øst-Preussen og i Russland. Det har vært antatt at de er blitt spredt ved de hanseatiske kjøpmenns virksomhet. Skålenes kunstindustrielle kvalitet er sterkt varierende.⁴²

Vi tar nu påny vårt utgangspunkt i den graverte bronseskål fra Nyborg, Ankenes i Nordland (avb. fig. 1). Sentralfiguren på denne skål fremstiller en mann (eller kvinne) med lue på hodet som holder en disk i hver hånd slik som på det mere detaljerte eksemplar Kisa s. 227, fig. 1 fra Aachen. Kvinneskikkelsen er muligvis *Caritas*. Dalton meddeler at på *Nicolas* av Verduns emaljerte alterstykke i Klosterburg nær Wien finner vi en personifikasjon av *KARITAS* som i den ene hånd holder en slik disk og i den andre en gjenstand som ligner en flaske.⁴³

På en skål i Berlin med graverte fremstillinger av «Dyder og Laster» er midtfeltet fylt med «Humilitas». Denne figur holder en bok i hver hånd (avb. W. Vöge l. c. pl. III).⁴⁴

Kisa har gjort den iakttagelse (l. c. 1905 s. 369–70) at de forskjellige skåler med varierende dekorasjonsmotiver (mytologi, bibelske motiver og Dyder og Laster) undertiden er funnet sammen, et forhold som bekrefter den antagelse, at skjønt noen grupper må være tidligere enn andre, står ingen av dem langt fra hverandre i tid. Dalton fremhever også at ordene FIDES og KARITAS ved begynnelsen av legenden på en av Sct. Thomas-skålene fra Betlehem tyder på en viss kontakt mellom de forskjellige typer.⁴⁵ Likevel må for eks. Haukøytypen (fig. 3) ha hatt en meget lang levetid, hvis den for eks. er oppstått i annen halvdel av 1100-årene eller tidligere og var i bruk i Danmark etter 1240, slik som Næsholmfunnet vitner om.⁴⁶ Med all respekt for Daltons store autoritet må det være tillatt å gjøre oppmerksom på verkstedtradisjonens store betydning. Det er en gammel iakttagelse, som senmiddelalderens messingfat og (døpefat) bekrefter, at metallarbeiderne ofte kopierte sine forgjengeres motiver og bokstavformer.

Bronseskålene med fremstilling av «Dyder og Laster» omfatter et såvidt omfattende materiale, at vi her bare kan gi en rekke eksempler og forøvrig må nøyes med å vise til den foreliggende spesiallitteratur. Vi kan da begynne med å omtale den s. k. Annus-skål fra Emmerich, som nu er i Rheinisches Landesmuseum i Bonn (avb. Weitzmann-Fiedler 1957 fig. 14). Denne skål har som sentralfigur en personifikasjon av Annus som keiser (eller konge) iført skulderkappe og krone, han sitter på en antikk klappstol og strekker armene ut til begge sider. I hendene holder han en solskive og en månesigd. Innskriftene SOL, LUNA og ovenfor ANNVS forklarer bildets mening. Etter forbilde i de eldre skålene er skålens skrånende innersider oppdelt i felter ved hjelp av fire søyler og mellomrommene er fylt med figurer, som symboliserer de fire årstider på grunnlag av senantikke forbilder. Våren med innskriften VER er fremstilt som en jordbruker, sommeren, AESTAS er vist som en frontalt sittende kvinne med naken overkropp. Høsten, AVTVMNVS er likesom våren skildret som en landmann med kort tunika og bredbremmet hatt, som går mot høyre. Likesom Annus-bildet viser vinteren, HIEMPS forbindelser til andre skåler. En skjegget mann med skinnlue på hodet sitter ved et åpent ildsted og

varmer sine hender. Han bærer en kort skinnkappe og en vandringsstav – symbolet på hans alder – ses ved hans side. Enkeltheter ved dette bilde minner om Hercules-serien på Cadmus-skålen.

Årtidsbilder og månedsbilder var populære gjennom hele middelalderen. I et middelaldersk håndskrift i Berlin er de fire årstider karakterisert i så knapp form at skålbildene med dette motiv kan forklares ved denne tekst: «Ver, aetas, autumnus, hyemps/sunt quattuor anni/ Tempora quae currus lustrat,/ Apollo tuus/ Vera sua grana serit/fovet aestas semina, fota/collegit autumnus, lecta recondit hyemps» (Vår, sommer, høst, vinter er de fire årstider/som Apollo gjennomvandrер i deres tidsfølge/Våren sår sitt korn/sommeren varmer skurden/høsten samler druene/vinteren fører igjen seden tilbake til låven.)⁴⁷

Men la oss vende tilbake til serien Dyder og Laster, bronseskålenes tallrikeste gruppe. De fleste figurer er gjengitt i frontal sittende stilling selv om vi finner avvikelser i hodeholdning, drakt og attributter. Den hyppigste attributt, som sentralfigurene er utstyrt med, er en disk eller skive slik vi ser det på en sterkt forenklet skål fra London i British Museum (avb.W.-F. fig. 16). Da skålen er uten innskrift lar det seg ikke avgjøre om det er en dyd eller en last, som er symbolisert, da både dyder og laster er fremstilt med krone. Også side-figurene bærer slike disk eller skiver. W.-F. har funnet forklaringen ved hjelp av en miniatyr i et Wiener-håndskrift av «Civitas Dei» av Augustin. Det er utført i Salzburg omkring 1150 (avb. W.-F. s. 17 fig. 17). Caritas sitter her på regnbuen, altså en etterligning av den tronende Kristus, og holder en rund gjenstand i hver hånd som minner om en skål. I dens bunn er gjengitt to hoder som er kjennetegnet som Fides og Spes. Hodene gir et inntrykk av speilbilder og W.-F. har fremlagt bevis for at det virkelig er ett speilbilde som menes.⁴⁸

Kisas store avhandling fra 1905 har særlig verdi ved den oversikt han gir over serien av skåler med Dyder og Laster. I ytterst enkel form likesom på London-skålen møter vi dette motiv på en skål fra Aachen, som ble funnet i Elisabethstrasse (l. c. fig. 1). Skålen hadde vært forgylt og dens tverrmål er 27,5 cm og høyden 5,5 cm.

I midten ses en kvinne med krone og hodelin iført vid kappe. Hun bærer de to skiver, en i hver hånd og rundt sentrum finner vi de fire kvinnefigurer fremstilt som brystbilder (sl. Haukøyskålen fig. 3), men vekselvis med kroner og

Fig. 9 Bronseskål fra Elisabethstrasse i Aachen med symboler på Dyder og Laster. Etter Kisa).

koneluer vis a vis. (Fig. 9). Mellom kvinnene ses primitivt tegnede trær og mellom disse sterkt forkortede innskrifter for eks. Bo = *bonitas*

IT

(godhet, redelighet) BE = *benignitas* (godhet) MA = *mansuetudo* (mildhet)⁴⁹

NG

SV

Flere slike dydsinnskrifter er gjengitt i originalinnskrift og tydingner hos Kisa I 1885 ble det funnet en lignende skål i Gent sammen med fire andre som først er beskrevet av J. B. Bethune. To av skålene har motivet «Dyder og Laster», de

andre har forskjellige motiver derav en med fire fugler, en slange og flere løver.

Vi fester oss her bare ved den første skål som i bunnen har den vanlige kvinnefigur, men som i stedet for diskene har to bøker «Det gamle» og «Nye Testamente». Seks kvinnelige brystbilder finnes på skålens skrånende innerside. Innskriftene omfatter navnene på atten dyder foruten de to som finnes gjengitt på Aachen-skålen er her tilføyd: Inturbatio, iustitia, pietas, providentia, ratio, conscientia.

Kretssystemet danner her et rose-skjema med seks mindre indre blader og like så mange store ytterblader avbrutt av en indre og en ytre rekke av lansetformige dekkblader. (Avb. Belhune Pl. XII)

Dette skjema har gravøren lånt fra tidlig-romanske patener, for eks. en fra Salzburg og fra Bernwardpatenen i Welfenskatten.⁵⁰ Disse gjengir i midten Kristus som lærer, sittende på regnbuen med utbredte armer. Patenenes midtfigur er omgitt av otte, med bladornamenter fylte, halvketser. I disse veksler de fire Evangelistsymboler med fire kvinnelige brystbilder utstyrt med slør og nimbus som bærer tekstbånd med navnene på kardinaldydene iustitia, prudentia, fortituda og temperentia. Kisa har her vist oss at motivene Dyder og Laster går tilbake på kalk-patenene. Men de gravører, som har fremstilt skålene har ofte utelatt deler av komposisjonen eller misforstått forbildene.⁵¹

Sammen med den første Genter-skål fantes en annen (avb. Kisa fig. 2, her fig. 10) med figurer og navn på synder og slette egenskaper. Innskriftene er følgende: Malitia, immunditia, ebrietas, crapula, fraus, emulatio, contentio, ambitio, suspitio, odium, peccatum, dolus, pigritia, vana gloria, desperatio, tristitia, dissensus, furor. De to skåler danner ett par og må være laget i det samme verksted. Sentralfiguren er nærmest barhodet, med hodet vendt i profil. De seks brystbilder er nakne og bærer spottekroner likesom dødsdømte på vei til retterstedet.⁵²

Til sammenligning kan nevnes følgende stykker

- 1) Skål i Prussia-Museet i Königsberg (Kisa sp. 231, Grempler s. 277).
- 2) To skåler i Bayerisches Nationalmuseum i München med fem kvinnefigurer anbrakt i et firbladig roseskjema. Sentralfiguren er avsluttet av et dobbelt tau-ornament og bærer innskriften *Humilitas*. Den er utstyrt med krone og nimbus. Det nevnes både dyder og laster i innskriftene (Kisa sp. 232, Grempler s. 274 avb. Tafel XXXVI fig. 2).
- 3) Skål funnet i Gronningen i Holland (Kisa sp. 232–233 avb. fig. 5. J. A. Feith: Ein «lavacrum» des XII Jahrhundert, (Bonner Jahrbücher LXXXIV 1893) s. 143 avb. s. 144.

Fig. 10 Bronseskål fra Gent i Belgia med symbolske figurer og navn på synder og slette egenskaper. (Etter Kisa),

- 4) Skål i provinzialmuseum i Hannover, f. i 1819 ved festningsgravning i Stade. Den er av bronse og har spor av forgylling. Sentralfigurer holder to disker. Kvinnen er kronet og kalt SVPERDIA (Hovmod). De fire sidefigurene har innskriftene *idolatria*, *ira*, *invidia*, *luxiria* omrammet av krets-buer. Utenfor disse «im zwickelornament wiederholt» leser vi *odium*, *dolus*, *peccatum* (Kisa sp. 233, Grempler s. 272).
- 5) Skål i Universitetets Hist. Museum i Lund, Sverige, f. i 1899 i eller ved Lund. Av bronse med spor av forgylling. Ved brystbildene kan leses følgende: *ira*, *idolatria*, *invidia* ved randen: *odium*, *dolus* *peccatum* (Kisa sp. 233, Kulturen 1941 s. 50) + et eksemplar av samme type.
- 6) Tjørnelunde, Finderup sogn, Løve herred, Holbæk amt, Danmark (Nationalmuseet, København D. 9204). Sentralfigur SVPERBIA, men uten krone på hodet + brystbilder (la Cour l. c. s. 185–86). Denne skål har bare navn på laster, ialt 15.

Nær denne serie av skåler står en annen også med innskrifter om «Dyder og Laster», men overbrodert med bånd- og strekornamenter slik det ses av Kisas fig. 4 (sp. 235–36). Den er funnet i Lund i kvarteret Sct. Jacob nær et tidligere kloster (avb. Kulturen 1941 s. 51). Den er 29 cm i tverrmål. Sentralfiguren viser HVMLITAS (Ydmygheten), som holder «Det gamle og Nye Testamente» – altså en bok i hver hånd. Hun omgis av fire kvinneskikkelser i bysteformat FIDES, SPES, CARITAS og PACIENTIA altså kardinaldydene: Troen, håpet, kjærligheten og tålmodigheten. Mellom planteornamentene, som her er sterkt skjematiskerte, leser vi navner på lastene: ODIUM, PECCATVM, DOLVS altså hatet, synden og falskheten.

En annen skål (avb. Kulturen 1941 s. 49) slutter seg nær til den enklere type Kisa fig. 1. Sentralfiguren er her *Spes*. Denne skålen, som fantes i 1898 på Kulturhistoriska Museets område hører til den serie som er beskrevet ovenfor s. 70.

Ragnar Blomqvist henfører disse skåler til 1000–1100 på grunnlag av samtidige mynter og sigiller, men dette synes noe tidlig. Allting tyder på at disse skåler opprinnelig tilhører første halvdel av 1100-årene,⁵³ men at de stadig er blitt kopiert og har holdt seg lenge i bruk.

Serien kan fortsettes med skål i Nationalmuseet i København (14202) funnet ved torvegravning ved Brodrup sø, Gadstrup s. Ramsø herred, Københavns amt. Den representerer en mellomform mellom de to skåler fra Lund. Sentralfiguren har glorie, stramt hodelin og holder en ring (skive) i hendene, av omskriften er bare bevart . . . TAS. De fire kvinnebyster representerer FIDES, SPES, CARITAS og PACIENTIA, men over disse er 12 ganger advarende gravert DOVS (dvs. DOLVS = Vrede eller hat).⁵⁴

I 1842 ble det ved Pøddels i Estland funnet 35 bronseskåler, hvorav en kom til museet i Dorpat, en annen til den saksiske Altertumsverein i Dresden. De fantes ved kysten ved Strandwierland ved pløyning. Av skålene var fire graverte, mens 31 var helt udekorerte.

Det store tall tyder på at skålene har hatt en praktisk anvendelse i et hus og ikke har vært nyttet til noe liturgisk formål (se nedenfor s. 79). Innskriftene på to av de graverte skåler er vanskelig å lese, da de er dårlig skrevet: hudra (muligvis er ment *superbia*), spes, idolatria, inves (*invidia*), ira. I ornamentene leses odium, peccatum, dolus.⁵⁵

Vi kan forøvrigt henviser til følgende stykker:

- 1) Holstenthor i Lübeck, hvor det ble funnet tre skåler, derav en av nærværende type (Kisa sp. 234–35, Grempler s. 276).
- 2) Ukjent sted i Ungarn, nu i Nationalmuseet i Budapest med navn på dyder (Grempler s. 273, Kisa sp. 234).
- 3) Skål i Forrer-samlingen i Strassburg, tidligere i Milano. Innskrifter med navn både på dyder og laster (Kisa sp. 235).
- 4) Skål funnet i 1901 i Rhinen ved Köln. Innskriftene ikke synlige (Kisa sp. 235).

En variant av serien med Dyder og Laster møter vi i en bronse-skål funnet i Guben, lengst øst i Vest-Tyskland, ved nybygg på en tomt, hvor det tidligere sto et hus fra 1100 eller 1200-årene. Skålen er av bronse-blikk med spor av forgylling og sterkt skadet.

Sentralfiguren består av en tronende kvinne i hel figur med krone og slør, som holder to skiver eller runde gjenstander i hendene (avb. H. Jentsch l. c. Tafel I, 2). Drakten er den vanlige og ved siden av hennes hode ses de forkortede navn *invidia* (hat eller misunnelse) og *ebrietas* (drukkenskap). Men det er langs skålens innerside vi møter en fra de vanlige skåler i denne serie avvikende fremstilling. Der er nemlig de enkelte synder anskueliggjort ved hjelp av handlende personer.

- a) Mann i profil sittende på en tronstol med tilbundne øyne og med en narrekrone. Han har en hellebard i høyre hånd. Betegnet *idolatria* (avgudsdyrkelse).
- b) Ved siden av foregående ses to menn ved et bord med tallerken og et beger. De to er kommet i strid, den ene svinger en øks, den annen en kølle. Begge bærer narrekroner. Stolens form antyder slutten av 1100-årene, men på grunn av verkstedstradisjonens konservatisme kan skålen godt være noen årtier yngre. Scenen er teksten *ebrietas* (drukkenskap, rus).
- c) Så følger bildet av en tvekamp mellom to riddere med potteshjelmer, drageformete skjold og brede sverd. Begge står tett innpå hverandre. Tekst *ira* (vrede, forbitrelse) eller *invidia* (hat). Midtfiguren er i forminskelse to ganger brukt til atskillelse av scenene. Tarvelig arbeid. Med hensyn til skålens opprinnelse kan noteres at *Guben* i tidlig middelalder ble kolonisert av folk fra de nedre *Rhinegne*. (Kisa l. c. s. 294–95. H. Jentsch i *Niedrlausitzer Mittheilungen* VI s. 1, Tafel 1, 2).

I de verksteder hvor både skålene med mytologiske motiver såvel som «Dyder og Laster»-skålene ble fremstilt foregikk et gjensidig bytte eller utveksling av motiver mellom gravørene. Dette førte til en gradvis tilpasning av typene mellom hverandre. Weitzmann-Fiedler har gjort den iakttagelse, at de mytologiske figurer har øvet innflytelse på Dyder og Laster-figurene. Dette gjelder ikke bare formen, men også figurenes betydningsinnhold. Forbindelsen mellom de to typer av skåler er meget nær, hvilket også ses av den samtidige litteratur. Det lar seg således påvise at vi møter det samlede program fra de mytologiske skåler også på «Dyder og Laster-serien», som har en typisk middelaldersk moraliserende karakter. Eksempler på forbindelsen mellom den samtidige litteratur og skålens motiver er påvist av W.-F.⁵⁶ Vi ser også at «Det gamle Testamentes» fortellinger kunne tjene som kilde for motivene. Og når Priamos og Thispe-motivet var så populært både

litterært og kunstnerisk, skyldes det at denne beretning dannet et lysende «*exemplum virtutis*».

Det er også konstatert at middelalderske skolebøker med stoff fra klassiske forfattere har tjent som kilder for den kunstindustrielle produksjons motiver. Disse bøker forbinder nemlig saklig kjennskap til det klassiske stoff med en moraliserende målsetting. Verker hvor «*Dyder og Laster*» sto i forgrunnen spilte en særlig rolle i denne tid, ikke minst i tidens undervisning. Den samme moraliserende tendens, som vi finner i litteraturen møter vi også i skålproduksjonen.⁵⁷

Dydsmotivet som sådant er ingen kristelig oppfinnelse. «*Virtus*» spilte en stor rolle i romersk tenkning og illustrasjoner i de middelalderske skolebøkene ble ofte nyttet i verkstedene. Skolebokforfatterne forsynte en hel rekke av tekstene med illustrasjoner, som ikke alltid er like lett å forstå for vår tids lesere, da de ofte i kunstnerisk henseende var fordringsløse og derfor ble dårlige. Man må skille mellom tekster, som allerede var blitt illustrert i oldtiden og i tidlig kristen tid og som ennå i 1100-årene ble kopiert, og slike antikke tekster til hvilke ingen illustrasjoner var kjent og som derfor måtte skapes i middelaldersk stil og endelig tekster som først er blitt skrevet og illustrert i middelalderen.

Til den første gruppe hører de illustrerte Prudentius-håndskrifter, av hvilke dog ingen er eldre enn 800-årene e. Kr. Hit hører også de moraliserende fabeltekster, i første rekke Aesops fabler.

Med hensyn til de antikke diktere så eksisterer det ennå to tidlige illustrerte prakthåndskrifter av Virgil, men ingen av Ovid, hvilket ikke behøver å bety at de ikke kan ha eksistert. De illustrasjoner som er utført i middelalderen atskiller seg fra de antike derved at de ofte er lite omhyggelig utført. Tegnerne og gravørerne var mere interessert i figurenes ekspressive aksjon og en dermed forbundet dramatisering enn i å levere kvalitetsarbeide. Skålenes gravører interesserte seg mere for drastiske geberder enn for å skape en detaljert kunstnerisk gjennomarbeidelse av tegningene.⁵⁸

Forskjellen i kvalitet trer sterkt frem når vi sammenligner mange av våre skåler med et av tidens fineste kvalitetsarbeider, den s. k. *Barbarossa-skål*, også kalt «*Die Cappenberger Schale*», nu i museet i Weimar. Den antas utført i Aachen mellom 1152 og 1171. Skålen er av sølv og fremstiller en dåps-scene (avb. M. Rosenberg 1890, s. 370–71). Det er nok å kaste et blikk på avbildningen l. c. s. 371 for å bli oppmerksom på hvilken stor forskjell i kvalitet det er mellom dette fremragende stykke gullsmedkunst⁵⁹ og storparten av de bronseskåler vi har behandlet her. Vi må likevel gjøre en un-

tagelse for de beste arbeider som for eks. Sct. Thomas-skålen i Betlehem (Dalton pl. XXXV) og flere av de andre toppstykker.

Dydsspeil-begrepet var meget utbredt i middelalderen og ble også gjengitt i bilder, som for eks. i miniatyrer av Alanus ab Insulis og «Caritas» i et Wienerhåndskrift, hvor speilene var gjengitt i form av skåler (se avb. W.-F. fig. 17). W.:F. har videre påvist at det for denne idéassosiasjon mellom Dydsspeilet og Dydsskålen finnes et litterært belegg i et brev fra Abaillard (1079-1142) til Hléoisses (d. 1164), der det heter: «Kvinnenes speil gir et sinnbilde på det ytre verk. Av dette kan man bedømme sjælelses helighet eller skjønnhet, således som man ved hjelp av et virkelig speil kan vinne klarhet over et menneskeansikt. Av et slikt kvinnespeil ble det bekket laget i hvilket Aron og hans sønner skulle vaske seg. Dette betyr: De fromme kvinners verk og det svake kjønns trostyrke danner en svær anklage mot prestenes og de eldstes vanntro (eller likegyldighet), så at de må bryte ut i angrende tårer.»

På grunnlag av det foreliggende materiale (W.-F. 1957, s. 30–31) har man lov til å slutte, at disse skåler har vært brukt til undervisningsformål i nonneklostrene og ofte er blitt avtegnet der og kopiert i store mengder. Opprinnelig var disse skåler delvis bruksgjenstander, ja de største var likefrem vaskebekkener. Men vi har all grunn til å tro at de i klostrene også ble benyttet til rituelle renselser. Når brukeren dyppet sine hender i skålen skulle han eller hun i skålens bunn se en formaning til å føre et dydig liv.

Ser man på de mytologiske skåler som en helhet, blir det klart, at utvalget av antike myter ikke er tilfeldig, men ble gjort etter en bestemt målsetting. Dette gjaldt ikke bare skålens billedfremstillinger, men også for de tekster som lå til grunn for disse, nemlig for skolebøkene de s. k. «Gramatiker». På denne måte blir våre skåler et ledd i den undervisningsmetode som ble grunnlagt i 1000-årene og som i 1100-årene under Abaillard, Bernhard Sylvester og Alanus ab Insulis kom til full utfoldelse. Og i denne utvikling hadde den bildende kunst sin store andel.⁶⁰

VI

Når det gjelder tidfestingen av våre bronseskåler så er alle forskere enige om at de spenner over et ganske vidt tidsrom. Mens Grempler mente at de var opp-

stått i perioden 1050–1140 er man nu klar over at 1050 må være noe for tidlig, men at de i all fall var velkjent i 1100-årenes første halvdel.

Dalton setter Cadmus og Scylla-skålene og skålene med Sct. Thomas's legende til 1100-årene. Men mangelen på dokumentariske vitnesbyrd om småkunsten i den romanske periode gjør det alltid vanskelig å foreta dateringer innen for få år. Gjennom storparten av 1100-årene er motene i våpen og drakter nokså permanente og epigrafien gir liten hjelp. Dalton minner om at Prou kom til at Achilles-skålen ikke kunne være yngre enn 1150, en slutning mange sikkert vil godta. Han henviser til flere paralleller som støtter denne oppfatning. Achilles-skålen i Paris viser oss krigere med spisse hjelmer, med eller uten neseskjerm, ringbrynjer og drageformete skjold. Sverdene er av den enkle type med korsformet hjalt, som var i bruk nokså lenge, men de fornemme folks lange tunicaer og kronene er av en tidlig type, hvorav noen endog er eldre enn 1100-årene. En utførlig gjennomgåelse av hele dette billedmateriale vil leseren finne hos Dalton og den skal derfor ikke gjentas her.⁶¹

En liten detalj kan hjelpe oss med dateringen av slike toppstykker som Cadmus- og Scylla-skålene og Sct. Thomas-skålen. De to første har meget få unicial og bruker ikke den avrundete ϵ . Men på Sct. Thomas-skålen er ϵ hyppig og θ og r i unicial form. θ er funnet på den tidligere omtalte «Barbarossa-skål» i museet i Weimar, også kalt Cappenberg-skålen. Skålen har fått dette navn fordi den ble skjenket av Fredrik Barbarossa (1122–1190) til grev Otto av Cappenberg, som var hans gudfar.

Som nevnt er det i det indre av denne skål gravert en dåpsscene i en stil, som må være fra et senere tidspunkt enn det antatte tidspunkt for gaven. Denne uoverensstemmelse har Rosenberg søkt å forklare ved den hypotese, at skålen opprinnelig ble skjenket uten gravering og at da grev Otto kort før sin død i 1171 skjenket skålen til klosteret i Cappenberg, sørget han for å få tilføyd den minneverdige dåpsscene med den deskriptive legende. Der er nok av grunner til å redusere Cappenberg-skålens verdi som dateringsmiddel eller som en hjelp ved tidfestingen av andre samtidige skåler, men hvis vi fastholder det faktum at skålen ble skjenket til klosteret av grev Otto kort før hans død i 1171, har vi en terminus ad quem for et eksemplar på hvilket stilen er forholdsvis fremskreden. Den er nemlig blitt sammenlignet med den store lysekroner i Katedralen i Aachen fra ca.

1160–70 som er utført av en kjent borgerlig gullsmed og bronsestøper Wibert. Hvis et slikt verk er blitt fremstilt før den siste fjerdedel av 1100-årene er det all grunn til å datere storparten av våre bronseskåler til perioden 1100–1150.⁶² Til sammenligning med vårt materiale kan trekkes inn serien av rhinske bære-altere fra slutten av 1000-årene og fremover i 1100-årene. De fine tidlige eksemplarer i Martin le Roy-samlingen viser, at en fullkommen gravørkunst eksisterte allerede omkring år 1100 og det er bevart en hel serie av bærealtere fra 1100-årene, deri medregnet to av Roger von Helmerhausen, som illustrerer gullsmed- og gravør-kunstens fremskritt frem til lysekronen i Domkirken i Aachen.

Daltons resultat blir da at Sct. Thomas-skålene må være eldre enn 1100-årenes annen halvdel, til hvis første halvdel vi har grunn til å henføre dem. Den forskjell i stil vi finner mellom Sct. Thomas-skålen og den fra Severn må snarere skyldes lokal forskjell i produksjonen enn tidsforholdene. De skåler som er funnet i Palestina er neppe utført der, men må være importstykker fra korstogstiden mellom 1100 og 1200.⁶³

Vi må her være oppmerksom på at når vi ovenfor s. 56 har omtalt et vikingsverd som er funnet ved Ekritten sammen med en bronseskål, som tidligst kan være fra 1100-årene, så taler gravskikken og velkjente historiske forhold for, at man der ennu befant seg i overgangstiden mellom hedenskap og kristendom og at sverdet vel har vært av en type vi her vil finne hjemmehørende i tidlig middelalder. Dette forhold har det ikke vært anledning til å kontrollere.

Mens kvalitets-arbeider som for eks. Scylla- og Cadmus-skålene må henføres til 1100-årenes første halvdel og de bedre skåler innenfor gruppen «Dyder og Laster» forekommer gjennom hele 1100-tallet, er det all grunn til å henføre masseartiklene som for eks. hele Haukøygruppen til den senere del av 1100-årene og langt ned i 1200-årene. Næsholm-funnet viser oss jo tydelig at slike skåler var i bruk etter 1240 og fremover mot år 1300. Kisas idé, at det er hanseaterne, som ved sin handel har spredt disse masseartikler er sikkert riktig, derimot må det reageres bestemt mot hans forslag å kalle disse skåler Hansaschüsseln. Det foreligger hittil ikke noe bevis for at de er tilvirket i de nordtyske Hansabyer, alt tyder på at det er i Rhin- og Maasområdet, at disse skåler opprinnelig er blitt produsert, en teori som deles både av Kisa og Dalton.⁶³

Vi vender oss nu til spørsmålet om *hvor* disse bronseskåler er fremstilt.

Bortsett fra kvalitetsarbeidene med mytologiske og kristne motiver (som for eks. Sct. Thomass-kålen) er storparten av våre skåler preget av masseproduksjon. De er drevet eller hamret ut av forholdsvis tynne plater og de graverte bilder er ofte dårlig utført, likesom kopieringen av innskriftene er dårlig, fulle av feil osv. Form og størrelse og materialet synes merkelig ensartet, hva enten platene har vært av bronse eller messing. I komposisjon, innhold og tegninger er det som vi har sett stor overensstemmelse innenfor flere store grupper. Rent håndverksmessig er den gruppe som er representert i vårt land ved Haukøy-skålen den tarveligste. Men også innenfor den store «Dyder og Laster»-gruppe er det tallrike stykker som i kunstindustriell henseende står meget lavt.⁶⁴

Hjemstavnen for de beste arbeider må utvilsomt søkes dels i de nedre Rhinegne, dels mellom Maas og Shelde, (se kartet fig. 11) hvor det allerede i folkevandrings-tiden var en utviklet bronse- og messingindustri. Derfra er jo våre s. k. «Vestlands-kjeler» kommet i perioden 400–600 etter Kr.⁶⁵ Kvalitetsarbeidene innenfor vår skålerie fører Dalton tilbake til området ved nedre Rhinen og Maas, som etter de vitnesbyrd vi nu har, må ha vært hjemstavnen for de verksteder som har frembrakt våre metallarbeider. Dette var i sin tid et område, som var rikt på kløstre, i hvilke alle kunstarter ble dyrket. Vi kjenner navnene på en rekke store håndverkere som for eks. Eilbert, Frederic, Godefroid de Claire, Wibert og Nicholas av Verdun, som har fremstilt oppsiktsvekkende emaljearbeider og mesterverker i metallskulptur og som nu er velkjent gjennom nyere publikasjoner. Disse menn og deres lærlinger arbeidet i forskjellige byer som Verdun, Dinant, Namur, Huy, Liege, Aachen og Köln. Noen eller kanskje alle disse byer har fremstilt de drevne bronseskåler vi her har for oss.

Opprinnelig var de ledende kunsthåndverkere knyttet til klostrene, men i tidens løp kom legmenn med i dette arbeid. De samlet lærlinger omkring seg og dannet skoler. Ofte dro de fra by til by for å utføre bestillinger, hva enten det nu var hjemme eller i utlandet. Men det varte en tid før legmennene oppga sin forbindelse med klostrene og undertiden tok de fast opphold i et kloster, slik som Nicholas i Verdun, som holdt til i Sct. Pantáleon i Köln. De kom da til å medvirke ved vedkommende klostres kunstindustrielle arbeide. Dette førte igjen til et samvirke med de lærde klosterbrødre (se ovenfor s. 64 ff), som hjalp dem med å velge emner for skåleenes dekorasjon både fra den klassiske mytologi, fra

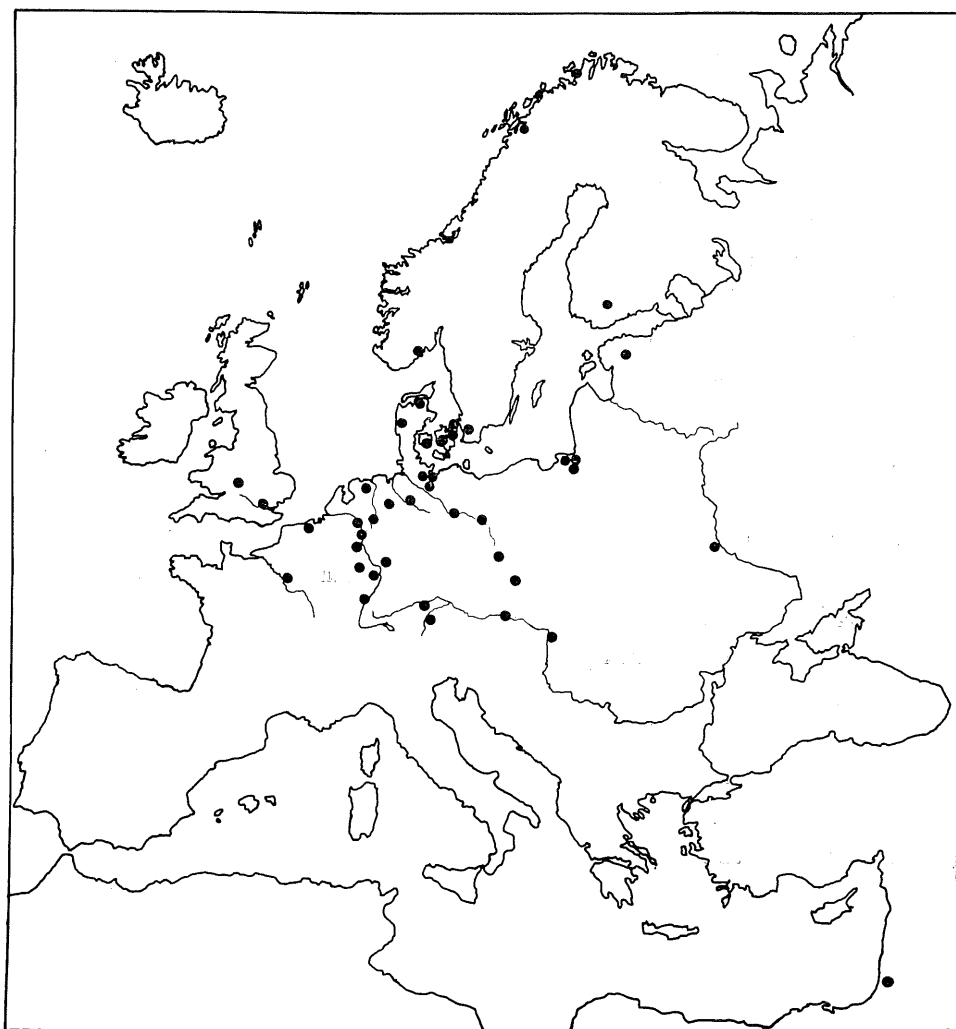

Fig. 11 Kart over de graverte bronseskålers utbredelse. (Tegnet av fru Mary Storm.)

Bibelen og fra helgenlegender. Emaljearbeidene og annet gullsmedarbeid fra Maase og Rhin-distriktet er i motsetning til Limoges-arbeidene kjent for deres frie bruk av deskriptive legender og for behandlingen av bibelske emner. Vi ser altså at det bak håndverkerne sto lærde menn som ga håndverkerne oppdrag og

fulgte med i utførelsen av de oppgitte emner. Når vi vet at det eksisterte flere sentra for dette kunstindustrielle metallarbeid er det lett å forklare den store forskjell i stil mellom de forskjellige grupper.

Det var som kjent så tidlig som omkring år 1100 at Roger von Helmerhausen skrev sin veiledning i gullsmedarbeid under sitt klosterbrornavn Theophilus presbyter. Dette verk har en så klar målsetting og er gjennomført med en slik grunddighet, at når vi unntar mekaniske hjelpemidler, ville datidens håndverkere hatt lite å lære av vår tids. Molinier har da også med full rett kalt denne periode for «Middelalderens store århundre».

Funnomstendighetene ved alle disse skåler hjelper oss ikke stort når vi søker etter de verksteder, som har frembrakt dem.

Noen skåler er funnet i eller under gamle bygninger, men dette betyr lite når det er tale om så lett transportable gjenstander. Flere enn en skål er funnet i Aachen, for eks. en som har en fremstilling av to kjempende riddere, oppbevares ennu i Aachen,⁶⁶ (fig. 12) en annen prydet med Ursula-legenden i Köln.⁶⁷ Både Aachen og Köln hadde en høytstående metallindustri i 1100-årene, men det kan også være spørsmål om andre byer. I Øst-Preussen (nu utenfor Tysklands grenser) er slike skåler som vi vet funnet i graver, men det er selvsagt importsaker, slik vi kjenner lignende stykker fra Haukøya og Nyborg i Ankenes i vårt eget land. De hedenske gravfunn i øst skyldes jo den sene kristning av disse områder.

Det tyder også på import når skålen fra Guben er funnet i en by, hvis bosetting ble ledet av folk fra Nedre Rhin eller når funnet fra Zobtenburg forklares ved at der i 1108 ble grunnlagt et kloster av Augustiner-kormunker fra Arrovaise i Flandern.⁶⁸

Den mere lokalpatriotisk pregete diskusjon mellom Dalton og Kisa om de lokale verksteder, hvorfra de beste av våre skåler kan være kommet, skal her omtales kort. Det skal bare nevnes at også *England* trekkes inn som et mulig produksjonsland på grunnlag av samtidige fremtredende gullsmedarbeider bl. a. et slikt stykke som den praktfulle lysestake fra Gloucester eller et prektig elfenbensarbeid oppdaget i Sct. Albans, som nu er i British Museum.⁶⁹ Også de illuminerte engelske manuskripter og sigil-matriser trekkes inn i bildet. Lærdom og fremragende håndverk var heller ikke savnet på den engelske side av kanalen.⁷⁰

Kisa på sin side fremhever foruten *Maasområdet* særlig *Aachen og Köln* og poengterer, at mens man i det første område arbeidet med den messingindustri, som særlig er knyttet til *Dinant* frem til byens ødeleggelse i 1466, var Köln og Aachen sentra for kopperslageriet og gullsmedkunsten. Nær Aachen var det jo rike galmei-leier (sinkspatt), som dannet grunnlaget for en metallindustri som hvilte på en blanding av kopper og sink og hvor man fremstilte drevne arbeider.

Atskillelsen mellom kopperslageri, bronseindustri og gullsmedkunst var i middelalderen ikke særlig stor og Kisa kan derfor meget vel ha rett i at gullsmedene i Köln kan ha samarbeidet med bekkenslagerne om produksjonen av bronseskåler. Men her vil vi stanse med en henvisning til Kisas arbeid.⁷¹

Mens kvalitetsproduktene med tilnærmet sikkerhet kan sies å ha sitt opprinnelige produksjonssted i Maasdistriktet og de nedre Rhinegne med Dinant og Köln som viktige sentra, er vi fremdeles i villrede med hvor den store masseproduksjon av Haukøytypen foregikk. Da metallkunsten i 1200-årene ble spredt over et større område, ikke minst i Tyskland, er det her flere muligheter, men vi skal spare leseren for rene gjetninger. Med hensyn til spredningen av disse bronse-skåler av forskjellige typer så er den som kartet viser meget stor. Fra England i vest til Kiew i Russland i øst, fra Haukøy i Skjervøy i nord til Palestina og for Sentral- og Nord-Europas vedkommende til Ungarn i syd og nordover i øst til Finland. Men vårt kart viser likevel en tydelig konsentrasjon i området mellom Gronningen og Trier i vest og østover mot Münster, Hannover, Lübeck og Schwerin.

Både Kisa og Dalton er enig om at Hansaforbundene må ha spilt en viktig rolle ved den gruppe skåler, som danner masseartiklene, selvsagt unntatt de stykker som er funnet så avsides som i Palestina og som vel er ført dit under korstogene.

Men det er en merkelig samstemmighet mellom produksjonssentraene for disse bronsekar fra 1100-årene og de oppblomstrende hansaforbund.

Legg merke til at nettopp i 1119, 1127 og senere forekommer det dokumenter med betegnelsen «Hansa» på sammenslutninger av kjøpmenn fra en eller flere byer på en fremmed plass, hvor de driver handel og hvor deres sammenslutning er godkjent av vedkommende landsherre. Slike sammenslutninger kjennes for eks. fra London, hvor kjøpmenn fra Sct. Omer og Köln hadde hver sin «Hansa».

I 1266 fikk Hamburg og i 1267 Lübeck av den engelske konge tillatelse til å danne hver sin Hanse likeså fritt som Köln. For vårt emne har det særlig verdi å minne om den s. k. «flanderske Hanse» — en fellesorganisasjon i London av kjøpmenn fra 15 flanderske byer blant hvilke Lille og Brügge var de betydeligste og det er jo nettopp folk fra et område, hvor det var en meget gammel metallindustri.

Og når vi taler om spredningen av våre masseartikler til det tidligere Øst-Preussen, til Russland og Finland, ja, forsåvidt også til Norge, er det verd å notere, at av kjøpmennene i Visby i 1200-årene dannet en sammenslutning omfattende medlemmer fra 30 byer like fra Köln og Utrecht til Reval – ja tyske kjøpmenn satt endog i Novgorod.⁷²

Spørsmålet om disse skålers bruk hører ennu til de uløste. De religiøse motiver må ikke villed oss til å tro at de alle hadde liturgisk anvendelse. Vi kan jo minne om at 1400-årenes døpefater av messing prydet med religiøse motiver ofte hadde vært i privat bruk som veggpryd eller husgeråd før de ble skjenket til kirkene. Religionen gjennomsyret jo dengang også hverdagslivet, kanskje i sterkere grad enn idag.

På den annen side har vi sett, at mange av disse bekkener, selv om de tjente som vaskefat i klostrene var en slags «dydsspeil» som skulle gi brukeren en daglig formaning om å leve et dydig liv. Vitnesbyrdene om kirkelig bruk er høyst usikre. Eksemplaret fra Victorskirken i Xanten behøver jo ikke opprinnelig å ha vært der, men kan jo tenkes å være skjenket til kirken på et senere tidspunkt. Massevarene av Haukøytypen er funnet i graver, boliger, festningsanlegg og andre tilfeldige steder og må antas å ha vært vanlig husgeråd i privat eie. Om de har tjent som vanlige bruksgjenstander eller bare som mundlauger til håndtvett ved bordet eller før måltidet ved mere festlige anledninger, lar seg ikke avgjøre, men da mange av dem forekommer parvis er det siste ikke usannsynlig.

Kjertesvennen har da heldt vann fra det ene kar over gjestenes hender og over i det annet. Uvilkårlig minnes vi her om Frøstatingslovens bestemmelse om døtres arv: «Mundlaug skal datter ha med mindre der er lenke fast imellom, da skal hun ha begge.⁷³ Og «Hirdskræen» bestemmer at når kjertesvennen innsettes av kongen så skal han (dvs. kjertesvennen) holde mundlaugen med drotseten, mens han gir kongen vann (dvs. drotseten skal skjenke vannet), men hvis flere innsettes enn en, da skal noen holde håndkleddet.»⁷⁴

De kjente mundlauger fra Limoges med sine emaljede dekorasjoner og fremstillinger av dansende og musiserende personer ble jo nettopp brukt parvis ved seremonielle fester blant fornemme folk.⁷⁵

I «*liber pontificales*», den eldste fortegnelse over liturgiske gjenstander omtales slike skåler (*pelves chipi*), som tjente til prestenes håndvasking før og under

Fig. 12 Bronseskål fra Aachen. I midten en seksoddet stjerne omgitt av to par riddere i tvekamp. Midten av 1100-årene. (Etter Kisa).

messeofferet, hvilket allerede er foreskrevet i 347 e. Kr. Man brukte da to skåler, en til å skjenke med og en til å oppfange vannet – den første ble senere avløst av akvamaniler, som først ble fremstilt i Dinant. Enkle bronsefat til dette bruk forvares ennå i slottskirken i Hannover.⁷⁶

Vi ser her at våre skåler kunne tjene både verdslige og liturgiske formål, men oftest i forbindelse med seremonier. Endelig har skålene sikkert ofte tjent som «skue-stykker» plassert på kredensen i fornemme folks hus.

Til slutt må nevnes en mulighet som Kisa bringer inn, nemlig at skålene har

vært nyttet ved de s. k. eulogier, dvs. brød og andre levnetsmidler som etter geistlig velsignelse ble fortært av de troende i hjemmet og av munkene i klosterets refektorium.⁷⁷ Men grunnlaget for denne teori danner Kisas oppfatning at de to disker eller skiver, som sentralfiguren på våre skåler ofte holder i hendene, er brød,⁷⁸ mens W.-F.'s studier⁷⁹ fører frem til en annen forklaring, nemlig at det her er tale om bronsefat eller skåler med dydsmotiver i bunnen, som skal holde beskueren på dydens smale vei. Når sentralfiguren holder de to «testamenter» i hendene tyder dette på det samme.

SUMMARY

EARLY MEDIEVAL BRONZE BOWLS WITH INCISED DECORATION

Three finds of bronze bowls form the point of departure for this survey. All are in the University Museum of National Antiquities, Oslo and all are likely to have come from graves.

Two bowls were found together in 1906, at Nyborg in the parish and district of Ankenes in the county of Nordland. One is of the same shape as *Grempler*: Schles. Vorzeit in Bild und Schrift V, Plate XXXIV–XXXV. It is decorated with the figure of a man holding two discs, and four male protomes that ornament the sides of the bowl. The other bowl has no incised decoration. These bowls measure, respectively, 27.9 cm and 23.7 cm in diameter. Cf. Anton C. Kisa l. c. 1905 p. 231, Fig. 3.

In 1863, the museum acquired a bronze bowl found at Haukøya in the parish of Skjervøy, Troms. This bowl, 31.2 cm in diameter, was found in a cairn. A male or female figure wearing a low hat is engraved on the bottom. He has wings, and no arms. Four similar, but smaller figures, reduced to protomes, surround the central figure. — The engraving on these three bowls is extremely *primitive*, and suggests *mass production*.

The third find comprises one bowl, 27.6 cm in diameter, which in 1905 was found in a cairn at the farm of Ytrebø in Tverdalsøya, parish of Flosta, district

of Dyvåg, in the county of Aust-Agder. The inside of the bowl lacks all ornamentation.

There are several *series* of such bronze bowls, all interrelated by shapes and style, though they may have been manufactured in different parts of Europe. Such vessels seem to have been traded extensively, especially during the 12th and 13th centuries. The name assigned to them by Kisa (1905 p. 374), *Hansa-schüsseln*, does not seem entirely appropriate, as the bowls also occur in areas not reached by Hanseatic trade, such as Palestine.

The group of bowls described above we shall refer to as the *Haukøy type*. It actually derives from the series decorated with *Virtues and Vices* — of which the Ankenes bowl is an example. Certain elements of decoration, such as the four or five protomes surrounding a basically similar central figure, are common to the two series. The *wings* which we see on the Haukøy bowl re-appear elsewhere, and often look like *banners* (cf. Kisa l. c. Figs. 5–6 here fig. 5).

Haukøy-type finds have occurred in the following localities: Westphalia; Worms; Gross-Friedenwalle, Brandenburg (No. 3); Lübeck (No. 4); Lothbury, City of London (No. 5); the Thames near London (No. 6); Kosching near Ingolstadt (No. 7); Schwerin (No. 8); Olmütz (now Olmuc) in Chechoslovakia (No. 9); Zobtenberge in Silesia (now Wroclow in Poland) (No. 10); a number of finds of bowls from what was then East Prussia, now in the Prussia Museum in Königsberg (now Kaliningrad) (No. 11); Kiev in Russia (No. 12); Kumoinen in Finland (No. 13); Næsholm, Odsherred, Jutland, Denmark (No. 14); unknown locality in Denmark (No. 15); Roskilde, Zealand, Denmark (No. 16); unknown locality in Denmark (now in Svendborg Museum) (No. 17); Ytrebø, Tverdalsøya, Norway (No. 18); Haukøy, Skjervøy, Finmark, Norway (No. 19).

The artistic merit of all these bowls is very slight, and the engraving suggests *mass production*. Seven of the nineteen finds are from Western Europe, five from Eastern Europe and seven from Scandinavia. Their distribution seems most readily explicable in terms of Hanseatic trade.

The bronze bowls of the second series have narrative pictures arranged in sequence. The bowls of this series, of fine workmanship, have been the object

of studies by O. M. Dalton (1922) and Josepha Weitzmann-Fiedler (1956–57). They may be sub-divided into three groups: the first comprising subjects from *classical mythology*; the second displaying *Christian themes* from the Old and the New Testaments as well as from the *lives of the saints*; the third, the most numerous group, has *allegories*— the Virtues and Vices, the Seasons, the Liberal Arts.

In 1894 the first account of the early medieval engraved bronze bowls known at the time was published by Wilhelm Grempler; in 1905 Anton C. Kisa arranged and classified the material, appending a survey of the motives.

O. M. Dalton, the great English archaeologist and Byzantologist studied the motives on these bowls in the light of the history of religion and of art, two specimens in the British Museum serving as his point of departure. He published his learned investigation in 1922.

A relatively small number of bowls is engraved with *narrative scenes in sequence*. Among these must be noted the bowls showing subjects from classical mythology, such as the *Cadmus Bowl* in the British Museum, (fig. 6) and the *Scylla Bowl* (ill. Weitzmann-Fiedler Fig. 2, here fig. 7). Further, a bowl in the Cabinet des Médailles in Paris, engraved with scenes from *the life of Achilles*, and a bowl in Frankfort on the Main, decorated with scenes from *the life of Myrrha*. The study of *ancient literature* flourished during the Middle Ages in Western Germany and in Britain. The *monasteries* by the rivers *Rhine* and *Maas*, and about *Aix-la-Chapelle*, the Carolingian capital, were noted for their *learning*. Latin authors were studied there: Ovid, Virgil, Statius, and others — a fact significant to us here. These districts, where classical tradition was so firmly rooted, were also important in the sphere of *applied art* during the 12th century.

A type deserving particular attention among the bowls decorated with subjects drawn from the Bible, is that depicting scenes from the *life and legends of St. Thomas*. This type is represented by examples in the British Museum (fig. 8) and in the Louvre, as well as by two bowls in the Nativity Church in Betlehem. Dalton searchingly examined the various scenes from the life of St. Thomas as depicted on the bronze bowls; the version preserved in the so-called 'Golden Legend' he points to as their common source. But as our bowls antedate the legend, the sources of the decoration must necessarily be older: possibly the artists and the compiler of the legend drew on one common source. The most important of

such sources is the “Liber de Miraculis Beati Thomae”, of the latter half of the 6th century. There are some bowls where scenes from the Bible are treated after the manner of those with classical motives, showing kinship with the latter group. We may cite as examples a bowl with the Samson Legend, and one with the story of the Good Samaritan — or, among the legends of the saints, the St. Thomas bowls just discussed and one showing the legend of Scta. Ursula. This last was probably produced in Cologne. Literature current at the time furnished the subject-matter also for the bowls with ‘biblical’ and other ‘religious’ themes.

Bowls with allegories of the *Virtues* and the *Vices* form a numerous group; the Ankenes Bowl (Fig. 1) belongs to the least accomplished series within the group. The central figure is that of a man holding a *disc* in each hand (cf. Kisa l. c. 1905, p. 227 Fig. 1, from Aix-la-Chapelle, with a female figure, possibly ‘*Caritas*’). To this group the *Annus Bowl* belongs, with representations of the *Seasons*. Often, the bowls of the *Virtues and Vices series* bear didactic and moralising *inscriptions*. The most common attributes of the central figure are two discs, on which, in an analogous representation on a contemporary miniature, we read *Fides* and *Spes*.

In the workshops which produced the *Virtues* and *Vices* bowls, and others with mythological and biblical decoration, there was a free exchange of motives between the engravers. In consequence, a certain assimilation of the types of figures took place, in form and in meaning. ‘*Virtues*’ are no Christian innovation. Roman thought was much concerned with ‘*Virtus*’; and medieval primers were often consulted in the workshops, not least for their *illustrations*.

The *Mirror of Virtues* was a common-place of medieval didactic writing; we find it pictured, for instance, in miniatures by Alanus Insules, and ‘*Caritas*’ occurs in a Vienna manuscript. In a letter from Abaillard (1079–1142) mirrors are called a means of recognising not only the external appearance of man, but also beauty or ugliness in his soul. The *bowl* in which *Aaron* and his sons were to wash was made from even such a woman’s bronze mirror. We have reason to believe that such bowls with motives of *Vices* and *Virtues* engraved on the bottom were

employed in the monasteries for didactic purposes, that frequently their designs would be piously copied there, and that many bronze copies were likewise made. Originally their purpose was purely practical – they were washing-bowls. In the monasteries, in all likelihood, they were also used for ritual cleansing ceremonies. Immersing one's hands in the bowl one would, as it were, reach out for the incised exhortation to lead a virtuous life.

The bowls with classical or biblical motives also seem to have had a moralising purpose, in the same way as the medieval school-books, the so-called 'Grammars', of the 11th and the 12th century, aimed at improving the pupil's morals as well as his grammar.

We may *date* the earliest of our bowls to the period 1100–1150, but many of them must have continued in use for a long time after. Fine specimens such as the Scylla and Cadmus Bowls must be dated to the first half of the 12th century, while good-quality pieces of the 'Virtues and Vices' group occur throughout the 12th century.

The Haukøy group – clumsy, *mass-produced* articles – belong to the second half of the 12th century, and extend well into the 13th. (fig. 5) The Næsholm find proves that such bowls were in use after the year 1420, and during the period down to 1300. It seems most likely that these mass-produced pieces were spread abroad by way of *Hanseatic trade*. They were presumably first produced in the *Rhine-Maas* area, some of them apparently made either in monastic workshops, or at least by craftsmen who were in close touch with the monasteries of the Rhineland – Dinant, Aix-la-Chapelle and Cologne are obviously relevant in this connection.

Some few bowls may well have been turned out in England and in Northern Germany; but there is certainly a marked *concentration* of finds in an area stretching from Groningen and Treves in the west, to Münster, Hannover, Lübeck and Schwerin in the east. (Fig. 11)

From the beginning of the 12th century, the various local leagues of the Hanse will have been concerned with the *sale* and export of these mass-produced goods.

During the 13th century, the merchants of fifteen *Flemish cities* formed their *own organisation* in London. The home of these merchants was an area with ancient traditions in the metal crafts and industries. In connection with the sale of these wares to East Prussia, Russia, Finland and Norway, it should be noted that merchants from thirty cities, as far apart as Cologne, Utrecht, Reval and Novgorod formed an *association at Visby* during the 13th century.

As to the practical use of the bowls, nothing certain is known. Some of them were surely used for mundane purposes, as washing bowls; in the monasteries they would serve as 'mirrors of virtue' of a kind. Information as to ecclesiastical use is unreliable; their presence in some churches may be the result of later donations, but it seems that some, at least, were used as '*pelves chipi*', that is, for the ritual washing of the priests hands before mass.

Many of the mass-produced bowls have been found in secular buildings – particularly those of the Haukøy type (fig. 3 and 5). We should therefore be safe in assuming that they formed part of the normal equipment of the home, that they were used for washing hands; this applies especially to pairs of bowls (cf. 'Frostatingsloven og Hirdskræen'). Some may have been *curios* in the homes of the wealthy. Kisa's theory (l. c. 1905), that the bowls were used at the so-called '*eulogies*', can no longer be regarded as tenable.

NOTER OG LITTERATUR

- ¹ Anton C. Kisa: Die gravierten Metallschüsseln des XII und XIII Jahrhundert (Zeitschrift für christliche Kunst 1905 XVIII Jahrgang) s. 231, Abb. 3.
- ² C. 21 857 Oldtiden VI s. 283, nr. 364.
Wilhelm Grempler: Mittelalterliche Bronzeschalen (Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift V, 1894,) s. 271 ff. og Tafel XXXIV–XXXV.
Aspelin: Antiquité Nord-Finno Ougrien. Helsingfors fig. 1615.
- ³ C. 3326. Ikke tidligere publisert. Jeg bringer førstekonservator Blindheim min beste takk for hjelpen.
- ⁴ C. 22 669. Universitetets Oldsaksamling Årbok 1943–44, s. 3, Oslo 1947.
(Helge Gjessing: Universitetets Oldsaksamlings Tilvekst 1921) s. 3.
- ⁵ Kisa l. c. s. 374.
- ⁶ O. M. Dalton: On Two Medieval Bronze Bowls in the British Museum. (Archeologia. Vol. LXXII,) Oxford 1922, s. 133 ff. Se s. 150, note 4.
- ⁷ Vilh. la Cour: Næsholm. Nationalmuseet, København 1961, s. 187.
- ⁸ Josepha Weitzmann-Fiedler: Romanische Bronzeschalen mit Mythologischen Darstellungen. Ihre Beziehungen zur Mittelalterlichen Schulliteratur und ihre Zweckbestimmung (Zeitschrift für Kunstwissenschaft Band X, Heft 3–4, Berlin 1956) s. 109. Se fortsettelse i samme tidsskrift Band XI, Heft 1–2, Berlin 1957, s. 1.
- ⁹ O. M. Dalton: On Two Medieval Bronze Bowls in the British Museum. (Archeologia Vol. LXXII 1921/22), Oxford 1922 s. 133 ff.
- ¹⁰ Dalton l. c. s. 133.
- ¹¹ Dalton l. c. s. 143–144, British Mus. 1921 – 3 – 25 – 1
Om Herculeussagnet se Aschehougs Konv. Leksikon VIII 1947 s. 214.
Carl Robert: Die griechische Heldensage II s. 471–675.
K. J. Beloch: Griechische Geschichte I, 1 s. 162. II 2 s. 78.
- ¹² Dalton l. c. s. 144. British Mus. 1921 – 3 – 25 – 1.
- ¹³ Dalton l. c. s. 145. Om mundlaugene fra Limoges se Sigurd Grieg: Un plat de Limoges trouvé dans le port d'Oslo (Acta Archeologica Vol. II 1931) s. 226 ff.
- ¹⁴ Grempler l. c. s. 274–75. Kisa l. c. sp. 367.
Maurice Prou: Basin du bronze du XI ou du XII siecle represente du jeunesse de Achille (Gazette archeologique XI 1886 s. 38). Dalton l. c. s. 145.
- ¹⁵ Kisa sp. 367.
- ¹⁶ Sigurd Grieg: Skjoldene i Middelalderen (Nordisk Kultur XII B Våpen. Stockholm 1944) s. 72, fig. 8–9, sl. for hjelmenes vedkommende Bengt Thordeman: Stridsdråkten (Nordisk Kultur XV B.) Købh. 1941 s. 104–105.
- ¹⁷ Weitzmann-Fiedler l. c. s. 11–13 og fig. 13.
- ¹⁸ Kisa 1905 sp. 367–68.
- ¹⁹ Albert Wormstall: Eine romanische Bronzeschüssel aus Westfalen. (Zeitschrift für christliche Kunst X 1897) sp. 249–250. Dalton l. c. s. 145.
- ²⁰ Weitzmann-Fiedler l. c. 1956 Heft 3–4, s. 134 og fig. 16–40.
Nationalmuseet i København eier også en slik bronseskål med fremstilling av sagnet om Pyranus og Thispe. Den er funnet ved ålestangning i Sunds sø, Sunds s. Hammerum herred, Ringkøbing amt (D. 865). Se la Cour l. c. s. 185 og W.-F. 1957 fig. 28.

- ²¹ Det er således kuriøst å notere seg at Ovids «Ars Amaris» ble moralisert for å kunne nyttes som lesning for nonner.
- ²² Vi følger her Dalton l. c. s. 145–147.
- ²³ Dalton l. c. s. 147–48.
- ²⁴ O. Dalton l. c. s. 152. Bronseskålene med klassiske motiver er særdeles grundig behandlet av Weitzmann-Fiedler. Vi nøyes her med en henvisning til endel av nevnte forskers resonnerende avsnitt l. c. 1957. Hefte 1–2 s. 6, 8, 11–12, 13 og videre l. c. 1956 s. 109, 133–135, 151–152 med henvisninger.
- ²⁵ Se M. J. J. Marquet de Vasselot i Bulletin de la Société des Antiquaires de France 1906 s. 394–500. Se forøvrig litteraturhenvisninger om disse tre skåler hos Dalton s. 136 note 1–3.
- ²⁶ Dalton l. c. s. 149.
- ²⁷ Kisa 1905 sp. 367. Grempler l. c. s. 275. Jahresbericht des Kunstgewerbe-Museums der Stadt Köln für 1912, s. 14 ff. Th. von Frimmel: Ueber eine Bronzeschüssel etc. (Mitteilungen der K. K. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung von Baudenkmalen, neue serie XII 1886,) s. 11.
- ²⁸ Dalton s. 149. Grempler s. 273. Kisa 1905 sp. 366–67. Aldenkirchen: Drei liturgische Schüssel des Mittelalters (Bonner Jahrbücher LXXV 1883), s. 54 ff. se s. 72 og Tafel V.
- ²⁹ Felix Hettner: Bericht über die im Regierungsbezirk Trier in den Jahren 1879 und 1880 aufgefundenen Altertümer (Bonner Jahrbücher, Heft LXIX, Bonn 1880) s. 28–29.
- ³⁰ Dalton l. c. s. 149. Aldenkirchen Tafel V
- ³¹ Kisa sp. 367. Aldenkirchen l. c. s. 54 ff. Tafel III.
- ³² Valdemar Vedel: Bag Klostermure. København 1911, s. 189. L'Abbe J. B. Tardiac: Notice Archeologique et iconographique sur Saint Ursule (Revue de L'Art chretien 1860) s. 353 ff. Aldenkirchen s. 55 ff. Joseph Klinkenberg: Studien zur Geschichte der Kölner Märterinnen (Bonner Jahrbücher Heft LXXXIII 1892) s. 145 og s. 150.
- ³³ Kisa l. c. sp. 365. Düntzer i Bonner Jahrbücher Heft XLII (42) s. 128 Tafel 5.
- ³⁴ Klinkenberg l. c. s. 150.
- ³⁵ Klinkenberg l. c. s. 130 ff. Jevnf. Shade: Die Ursulallegende, Hannover 1854 og A. Aall i Historisch Tidsskr. 3 R. IV. s. 319,
- ³⁶ Kisa l. c. sp. 372–73.
- ³⁷ Aldenkirchen 1883, l. c. s. 62 og Tafel IV. Se videre Fredrik Grøn: Om Kostholdet i Norge indtil Aar 1500. (Skr. utgitt av Det norske Videnskaps-Akademi – Oslo Hist. Filos. Klasse 1926 No. 5), Oslo 1927 s. 186–87.
- ³⁸ Kisa l. c. sp. 293. Dalton l. c. s. 149. Grempler s. 273. Se videre J. Aldenkirchen: Drei liturgische Schüssel des Mittelalters (Bonner Jahrbücher LXXXV 1883) s. 54 ff. og særlig pl. IV. J. B. Bethune: Le bassins liturgiques (Revue de l'art chrétien IV ser. IV) s. 325 – 1886.
- ³⁹ Dalton l. c. sp. 149–150.
- ⁴⁰ Albert Wormstall l. c. 1897 sp. 240–243.
- ⁴¹ Wormstall l. c. sp. 248–249. Denne skåls billedsmykning og dens forbindelse med «Hortus Deliciarum» og tidens klosterlærdom og moraliserende undervisning er utførlig behandlet av Weitzmann-Fiedler 1957 l. c. s. 30 ff. hvortil henvises.
- ⁴² Dalton l. c. s. 150. Bethunes. 443.
- ⁴³ K. Drexler: Der Verduner Altar, Vienna 1913 pl. XVIII.
- ⁴⁴ W. Vöge: Kaiser Friedrich-Museum Katalog IV Die deutschen Bildwerke 1910 no. 464 og pl. III.

- ⁴⁶ Vi følger her Dalton l. c. s. 150–51.
- ⁴⁶ Vilh. la Cour: Næsholm. Nationalmuseet København 1961 s. 190 (jevnfør s. 118 og s. 305).
- ⁴⁷ Weitzmann-Fiedler (heretter forkortet til W.-F.) s. 13–16 og fig. 16.
- ⁴⁸ W.-F. s. 18–20.
- ⁴⁹ Kisa l. c. 1905 sp. 227–29.
- ⁵⁰ Kisa l. c. sp. 230. Fleury: La Messe IV J 318, 327.
Kraus: Geschichte der christlichen Kunst I s. 471 ff. Berthune s. 336 ff., og s. 441 ff.
- ⁵¹ Kisa sp. 230. Grempler s. 274. Dalton l. c. s. 150 note 4.
Bethune l. c. s. 318 Tafel XII.
- ⁵² Kisa l. c. sp. 231.
- ⁵³ Kisa l. c. sp. 234. Ragnar Blomqvist: Graverade Bronsskålar (Kulturen 1941) s. 48–50.
- ⁵⁴ la Cour l. c. s. 185–86.
- ⁵⁵ Grempler s. 272. Kisa sp. 234 oppgir at alle 35 var «univerzierte», hvilket må være en trykkfeil (jevnfør Grempler).
- ⁵⁶ W.-F. 1957 l. c. s. 19 og s. 22–23.
- ⁵⁷ l. c. s. 22–26.
- ⁵⁸ W.-F. 1957 l. c. s. 27–29.
- ⁵⁹ M. Rosenberg: Die Cappenberger Schale (Zeitschrift für christliche Kunst III 1890) s. 366 ff.
- ⁶⁰ W.-F. 1957 s. 30–32.

Følgende bronseskåler har en særegen dekorasjon og faller utenfor de grupper som er behandlet i teksten:

- a) Aachen: Bronseskål prydet med en seksoddet stjerne i midten omgitt av to par riddere som svinger sine sverd i tvekamp. (fig. 12) Draktene og våpnene tidfester skålen til midten av 1100-årene, Kisa sp. 368 og fig. 9. (Privatsamling i Aachen.)
- b) Gent: Skål prydet med firestrålige soler og to andre dekorert med fugleskikkelser innrammet av kretser. Kisa sp. 365.
- c) Ahlum, Kr. Salzwedel, Tyskland: Udekorert bronseskål f. sammen med rester av en lignende, i en lav gravhaug sammen med rester av et senslavisk lerkar. Skålene var stilt inni hverandre. (Mus. f. Völkerkunde, Berlin, Prähist. Abt.) Grempler s. 277.
- d) Retzin, Kreis Westpregnitz, Tyskland. Udekorert bronseskål (Mus. f. Völkerkunde, Prähist. Abteilung Berlin Inv. II 2519.) Grempler s. 277.
- e) Ukjent sted i Tyskland: I det under litra d nevnte museum finnes enau en udekorert bronseskål. Grempler s. 277.
- f) Weidehnen, Kr. Fischhausen tidl. Øst-Preussen: Bronseskål avb. Kisa sp. 366 fig. 7. Midtfigur en skjegget mann omgitt av dyrebilder. (Prussia-Museum Königsberg) Kisa sp. 294.
- g) Lübeck: F. ved mudringsarbeid. Bronseskål avb. Kisa fig. 8 på de innadskrånende sider prydet med sirener. Kisa sp. 365. Grempler 276. f. sammen med en skål av Haukøytypen (se teksten s. 54 no. 4).
- h) Kranow ved Weimar, Tyskland. Skål dekorert med graverte plaketter av bronseblekk, som viser Sct. Peter. Midtfeltets gravering kan ikke tydes. Kisa sp. 369. Schlie: Kunstdenkm. von Mecklenburg Schwerin II (1898) (Museet i Schwerin).
- i) Ved bygningen av London and Westminster Bank, Lothbury, City of London. Omkr. 1883 fantes det der to bronseskåler, den ene med figurer omtalt ovenfor s. 54 nr. 5. Den annen er dekorert med meget rått utførte løvefigurer(?) anbrakt under arkader langs skålens sider. (C. Roach Smith, Archaeologia XXIX 1842 s. 368 pl. XXXIX. Dalton s. 150 note 4. (British Museum).

- j) Lothburry, London. Skål fra slutten av 1100-årene. Oppgis å være av messing. Den er dekorert med graverte bølgelinjer, sirkler og vanlige trær. Fire lignende skåler er tidligere funnet på samme sted, hvilket tyder på at Lothburry har vært et sentrum for messingfabrikasjon 400 år før denne produksjon ble beskrevet av J. Stow (1525–1603) i 1500-årene Se J. Stow: *A Survey of London I-II* ed. C. L. Kingsford, London 1908. I s. 277 og II s. 334. (London Museum, Kensington Palace, A 24795).
- k) Anconas Privatsamling, Milano. Bronseskål dekorert med planteornamentikk, griff lignende fugler. Skal senere være kommet i kunsthandelen. Kisa sp. 365.
- ⁶¹ Grempler s. 278. Dalton l. c. s. 152–154.
- ⁶² Dalton l. c. s. 154–55.
- ⁶³ Kisa l. c. s. 370–71 og 374. la Cour s. 184 ff., 187, 118 og 306.
- ⁶⁴ Jevnfør Kisa sp. 369–70.
- ⁶⁵ Anathon Bjørn: Bronsekar og glassbegre fra folkevandringstiden i Norge (Det Kgl. Norske Vid. Selsk. Skr. 1929. No. 6) s. 49 ff.
Gunnar Ekholm: Bronsekärlen av Østlands- och Vestlandstyp (Det Kgl. Norske Vidensk. Selsk. Skr. 1933 no. 5) Trondheim 1933. Vårt Folks Historie I. Anders Hagen og Charles Joys: Forhistorisk Tid og Vikingetid. Oslo 1962 s. 206.
- ⁶⁶ Kisa s. 368.
- ⁶⁷ l. c. s. 367.
- ⁶⁸ Dalton l. c. s. 155–157.
- ⁶⁹ Burlington Magazine oktober 1922 s. 176.
- ⁷⁰ Dalton l. c. s. 157–58.
- ⁷¹ Kisa l. c. s. 371–374.
Dinant hadde i 1200-årene nærmest en monopolstilling innenfor messingindustrien. De tidligste etterretninger omtaler Liege, Hurj og Namur som produksjonssentra, senere fremheves Dinant. Kopperet ble innført fra Nord-Tyskland over Köln og Dortmund. I 1466 ble Dinant ødelagt ved hertugen av Burgunds angrep på fyrstebiskopsdømmet i Liege (Lüttich). (Otto Schmidt: *Reallexicon zur Deutschen Kunstgeschichte*, Band IV); *Dinanderie* s. 2 ff.
- ⁷² *Aschehougs Konversasjons Leksikon*, Ny Utgave, Oslo 1941, Bind VII s. 833. Alexander Bugge: *Handel og Byliv nord for Alperne (Verdenskulturen IV)* København 1907 s. 155–162, 176–179. Om Hansaens virksomhet i Nederlandene se H. Pireme: *Dinand dans le Hanse Teutonique (Anné de la Federation arch. et hist. Belgique XXVII session. Congres de Dinant 1903. II)*. Namur 1904 s. 527–35. Om det tyske Hansaforbund, se *E. R. Darnell: Die Blutezeit der deutschen Hanse I-II*. Berlin 1905–06, se *Kulturhistorisk Leksikon* s. 206 med den der anf. Litteratur.
- ⁷³ Eldre Frostatingslov IX kap. 9 (Norges Gl. Love I s. 211) «Mundlaug eina scal dottir hafa nema rekendi se fast ámedal þa scal hun hafa bádar.»
- ⁷⁴ Grøn l. c. s. 186–87.
- ⁷⁵ Grieg l. c. Se note 13 ovenfor.
- ⁷⁶ Kisa l. c. s. 374–76.
- ⁷⁷ Kisa l. c. s. 376.
- ⁷⁸ Blomqvist i *Kulturen* 1941 s. 50.
- ⁷⁹ Se Weitzmann-Fiedler 1957 s. 17 fig. 17.

Jeg vil gjerne takke følgende biblioteker for god hjelp: Universitetsbibliotekene i Oslo og Bergen, Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Bibliotek, Trondheim, Universitetets Oldsaksamlings Bibliotek, Oslo, Nasjonalgalleriets Bibliotek, Oslo, Det Kgl. Bibliotek og Kunstakademiets Bibliotek i København, Kungl. Biblioteket i Stockholm. Likeledes takker jeg British Museum og vår daværende kulturattache i London Dagfinn Austad for god hjelp.

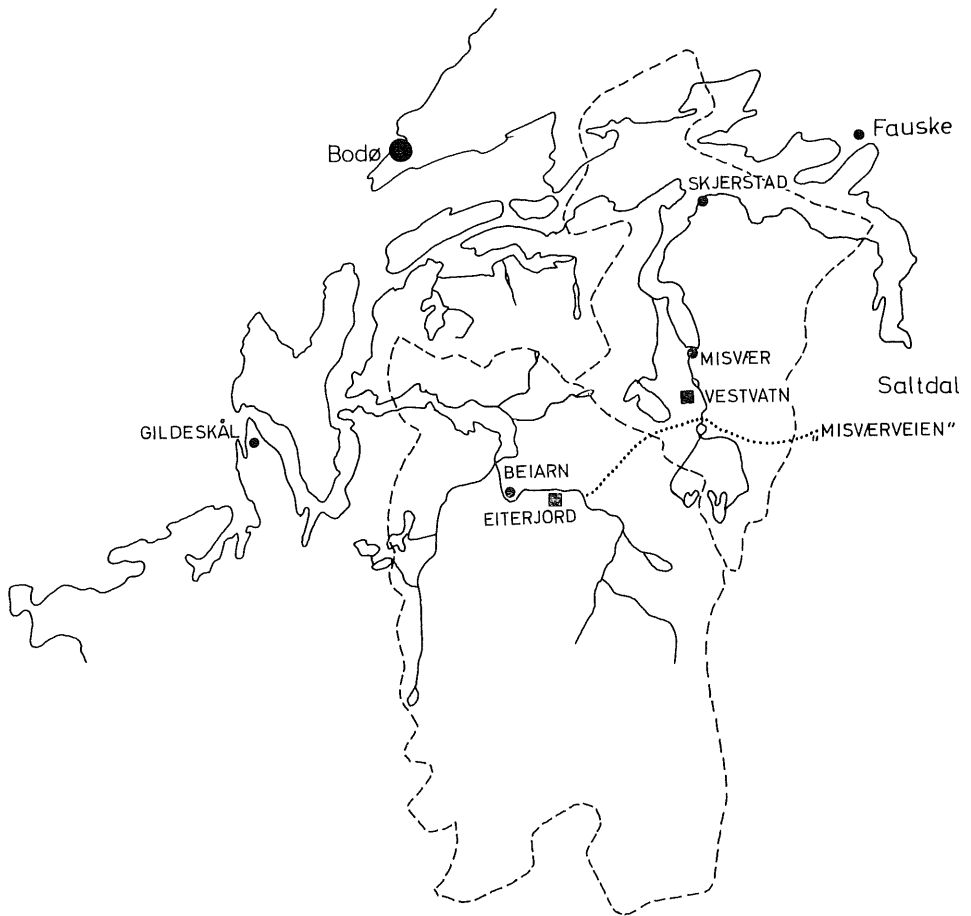
Gerd Stamsø Munch:

FUNNENE FRA EITERJORD I BEIARN OG VESTVATN I MISVÆR

Ved Tromsø Museums registreringer i Beiarn i Nordland i 1960 ble man plutselig klar over en hel bygd fra vikingetid og tidlig middelalder.¹ Her hadde man trodd at funn som hjelmene fra Strand og boplassfunnet fra Eiterjord sto helt isolert. Nu viste det seg at det på nærmere 10 gårder i Beiardalens nedre del er en rekke gravhauger og/eller funn fra vikingetid/middelalder. I og med at ingen funn så ut til å være senere enn 1350, regnet man med at bygden var blitt liggende øde fra Svartedauen, at bosetningen nu konsentrerte seg på ytterkysten med fiske som basis, inntil ekspansjon på 1500–1600-tallet førte til at gårder i de indre bygder igjen ble tatt opp.

På Eiterjord er det i årenes løp kommet frem en rekke funn, dels ved fjøsbygging i 1920-årene, dels ved graving i en avfallshaug like ved. I 1964 ble det så ryddet nytt land på flaten mellom fjøset og avfallshaugen, og spor etter to tufter kom for dagen. Særlig den ene ga gode funn, og det ble antatt at gården var blitt forlatt i forbindelse med Svartedauen.

Det samme mente man var tilfelle med en tuft som et par år tidligere var funnet på samme måte på Vestvatn i nabodalen Misvær. – Ingen av stedene hadde husene stått alene. Når man snakket med folk, fikk man stadig opplysninger som tydet på at det i årenes løp nok var blitt pløyd opp både husrester, ildsteder og funn. Av funn fremgikk det at det særlig hadde vært kleber, men i det fleste tilfelle var alt nu forsvunnet. På Vestvatn ble det spesielt bemerket at det hadde vært sett runde tufter, gammetufter. Selvsagt skal man ikke legge altfor stor vekt på det man ikke selv har sett. Dessuten er ikke en gammetuft noen sikker indikasjon på samisk eller norsk bosetning. Imidlertid er det i området her kjent flere samegraver, og både i Misvær og Beiarn har det også i sen tid vært samer.

Både Eiterjord og især Vestvatn ligger et godt stykke inne i landet, Vestvatn noe høyere enn Eiterjord. Det er frodig begge steder, men adskillig bedre dyrkningsmuligheter i Beiarn. På Eiterjord har det vært fjernet rydningsrøysen, og her er åkerspor, som jeg imidlertid ikke skal kunne datere. Begge steder er det usedvanlig gode fiskemuligheter, på Eiterjord med elver med laks, røye og ørret like ved, på Vestvatn med rike ørretvatn omkring.

Både Beiardalen og Misværdalen har tidligere vært forholdsvis isolert, uten veiforbindelse med omverden og med fjorden som fryser til om vinteren. Fra

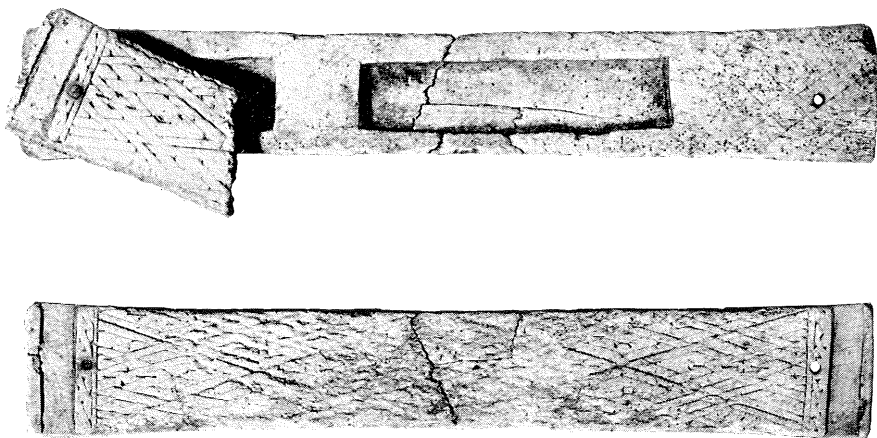

Fig. 2. «Eske» av ben, fra Vestvatn. 2:3. Bone "case" from Vestvatn.

gammelt av har det imidlertid gått en sti over fjellet mellom de to dalene, kjent som «Misværveien». På Brekke i Misvær ligger det et kleberbrudd og ovenfor Eiterjord i Beiarn to skiferbrudd. Dette gjorde det selvsagt enda rimeligere å anta at «Misværveien» i eldre tid var blitt flittig benyttet. Det fremgikk også klart av de sakene som ble sendt inn til museet at det var en tydelig sammenheng mellom de to funnene.

Jeg var så heldig å få anledning til å grave på Vestvatn i 1964 med bidrag fra Nordland fylke og på Eiterjord i 1966 med bevilgning fra NAVF. Det som skal behandles i denne artikkelen, er endel av gjenstandene fra disse to stedene. De få konstruksjonsdetaljene som kom frem under gravingen, skal jeg ikke komme inn på her.

Bensaker var det særlig en god del av i tuften på Vestvatn, både ferdige gjenstander og påbegynte emner til redskaper. En 16,7 cm lang eske holdt sammen med bronsestift i hver ende var blant de saker som ble sendt inn til museet. I det hele stykket er det utsparet to grunne rom, og det som er bevart av det andre stykket, tyder på at tilsvarende rom har vært utsparet her. Begge sider er prydet med flettbandsmønster. Til denne esken kjennes ingen paralleller.

En bøyelignende gjenstand ble funnet under gravingen på Vestvatn. Den er i flettbandsmønster på den ene siden, mens den andre er uornamentert. Til

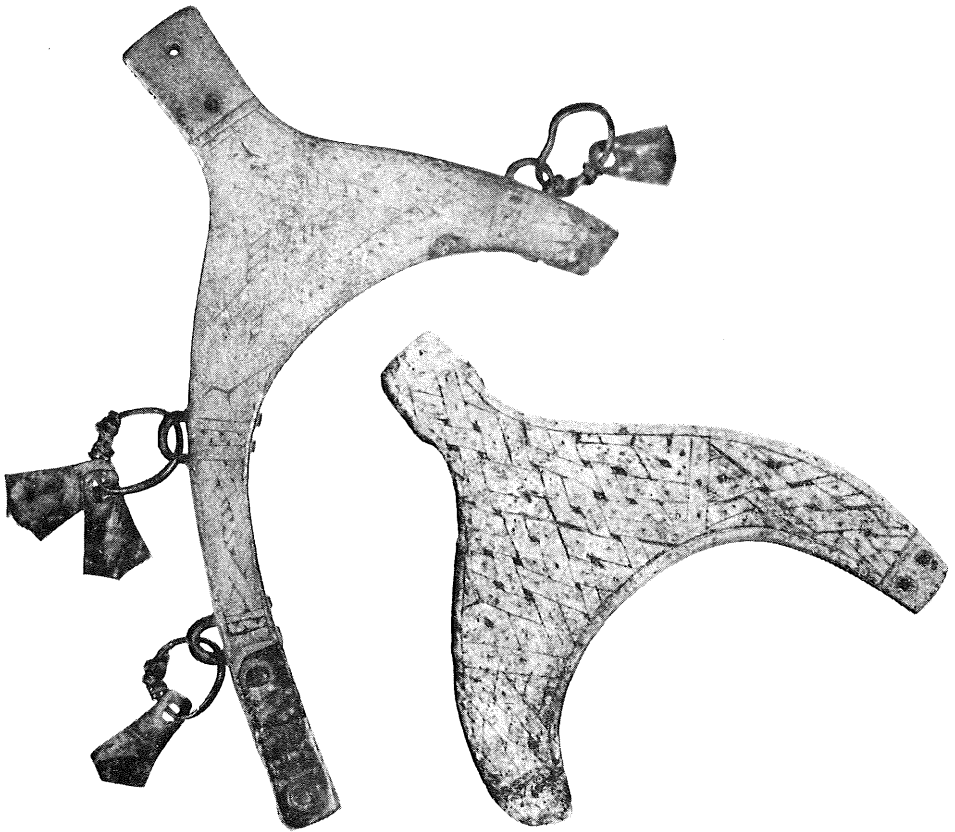

Fig. 3. Benbøylar til ukjent bruk, den minste fra Vestvatn, den største fra Eiterjord. 1:1.
Bone objects of unknown use, the smaller from Vestvatn, the larger from Eiterjord.

denne bøylene kjennes det kun én parallell, funnet i avfallshaugen på Eiterjord. Den er også i flettbandsmønster, men noe mer forseggjort og dessuten ornamentert på begge sider. Den har allikevel en tydelig bakside hvor mønsteret er mere slitt. Eiterjordbøylene har hemper med rasleblikk av bronse, dessuten bronsebeslag ved den ene utløperen. Det er sannsynlig at alle tre har hatt slike beslag, mens det på Vestvatnbøylene bare ser ut til å ha vært beslag på to av utløperne. Begge bøylene har hatt gjennomgående hull i planets retning ved alle utløpere.

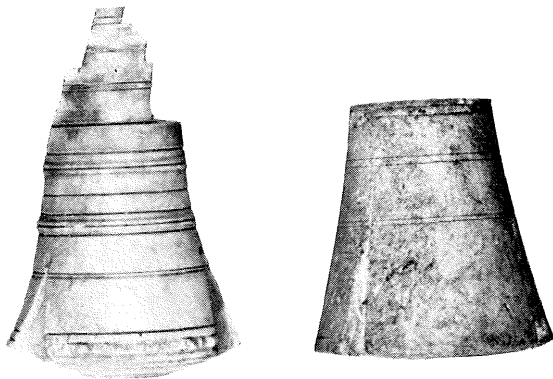

Fig. 4. Benholker fra Vestvatn. 1:1.
Bone objects of unknown use, from Vestvatn.

– Hva disse bøylene er, vet jeg ikke, selv om min første tanke var lås til pung eller liten veske, idet jeg assosierte dem med bøylene til bunadvesker.

Av andre bensaker må nevnes to holker, begge fra Vestvatn, også disse til ukjent bruk. Begge har tre innsnitt fra den bredeste kanten, og begge er prydet med omløpende sirkler på selve holken og med konsentriske sirkler på den bredeste flaten.

Av kammer er det på Eiterjord funnet en enkeltkam og en nakkekam, begge i avfallshaugen. Enkeltkammen har rett skinne med en langsgående fure på hver side av de hele 23 bronsenittene. Selve kammen har både grove og fine tinner. Endestykket er buet og prydet med en dobbel konsentrisk punktsirkel. – Nakkekammen er enkel, med buet toppstykke og profilert skinne. Den er bare dekorert med bronsenitter.

I tuften på Vestvatn kom en lignende nakkekam, men mer forseggjort med oppstående «ører» og prydet med punktsirkler både på overstykket og sidestykket. Her var dessuten to dobbeltkammer, alle med rette endestykker og mer og mindre profilerte skinner. De to er dekorert med h. h. v. tre punktsirkler og en dobbel konsentrisk punktsirkel på hver side av endestykkene. – Særlig dobbeltkammene er det selvsagt ikke vanskelig å finne paralleller til.

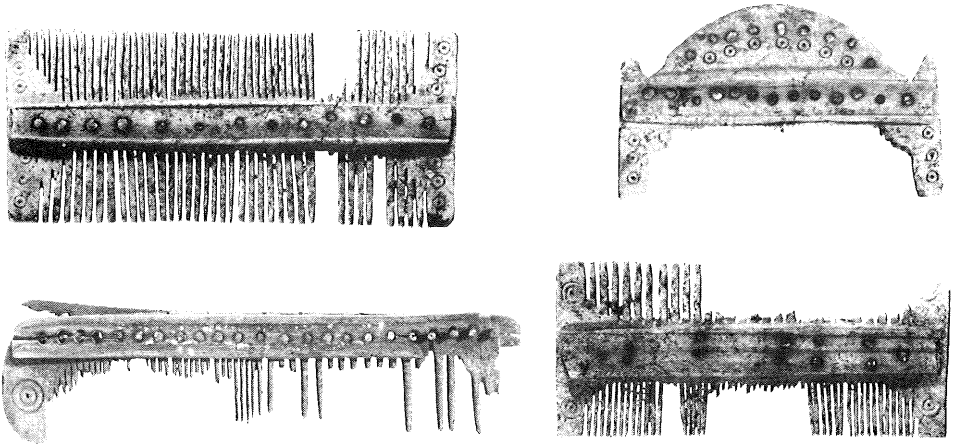

Fig. 5. Enkeltkam fra Eiterjord, de øvrige fra Vestvatn. 2:3
Bone combs, the simple one from Eiterjord, the others from Vestvatn.

Et 29,5 cm langt redskap med en vel 4 cm bred egg kan tolkes som et barkeredskap. Det minner nemlig om et mer forseggjort, men i prinsippet tilsvarende redskap fra samisk-etnografisk avdeling i Tromsø Museum.² Den buete eggen er tildannet der reinhornet forgrener seg, på det hardeste og sterkeste stedet.

Fig. 6. Antagelig barkeredskap av ben, fra Vestvatn. ca. 2:5.
Bone tool from Vestvatn, probably for removing bark from trees.

Fra Vestvatn er også en 16,5 cm lang garnnål laget av et ribben. Den er splittet i to rette grener i den ene enden, i tre i den andre. Av de siste er en av de ytre brukket. Den midtre grenen er like lang som den bevarte ytre, som er innbøyet, men ikke har lukket nålen. Denne garnnålen skiller seg således fra den typen

Fig. 7. Garnnål av ben, fra Vestvatn. 2:3.
Netting needle from Vestvatn.

som kjennes idag. Merkelige er tre hakk i den ene langsiden, ett i den andre. Hakkene er ikke sekundære. Nålen har ingen slitespor.

Det har ikke vært mulig å finne noen direkte parallell til denne nålen. Imidlertid har Carl Gustaf Lekholm i en artikkel i *Kulturen* behandlet garnnåler.³ Ifølge Lekholm er det sannsynlig at den opprinnelige nålen har vært gaffelformet i begge ender, og at man etter hvert er kommet frem til den mere praktiske løsning som en tilspisset nål er. En estnisk garnnål hvis ene fremre gren er bøyet til en spiss, mener Lekholm muligens kan være «en mellomform på en tänkbar utviklingsstege från gaffel till spets med mittapp». Man kan meget vel tenke seg at garnnålen fra Vestvatn også er et trinn på denne stigen. Her mangler det bare å forkorte midttappen og lukke nålen.

I museet i Gdansk finnes det flere garnnåler av tre, både av den typen som er vanlig i dag og av den gaffelformede typen, de siste innbuet fremme.⁴

Endelig ble det i Vestvatntufta funnet 8–9 hele og fragmentariske piler, antagelig av reinhorn. Disse pilene har ovalt til rombisk tverrsnitt, lite markerte symmetriske eller asymmetriske mothaker og forholdsvis butt odd; om det siste er opprinnelig, er vanskelig å si. De to hele pilene er 13,3 og 12,9 cm lange. — Utover pilene fra Vestvatn kjennes det bare 4. Den ene er et løsfunn fra Værøy, den andre fra et sammenblandet funn fra Hamarøy i Steigen, den tredje stammer fra årestuen som ble funnet under gravningene på Trondenes prestegård, og den fjerde er funnet i avfallshaugen på Eiterjord. —

Av bronse ble det funnet en hel del smått, spesielt på Vestvatn. Det var særlig mer og mindre forvridd bronseblikkstykker som virket oppklippet. Det er ikke umulig at man her har drevet med arbeid i bronse.

Blant pene bronsegenstander må først nevnes to fra Eiterjord som dessverre er kommet bort, nemlig en ringspenne og noe som tidligere har vært karakteri-

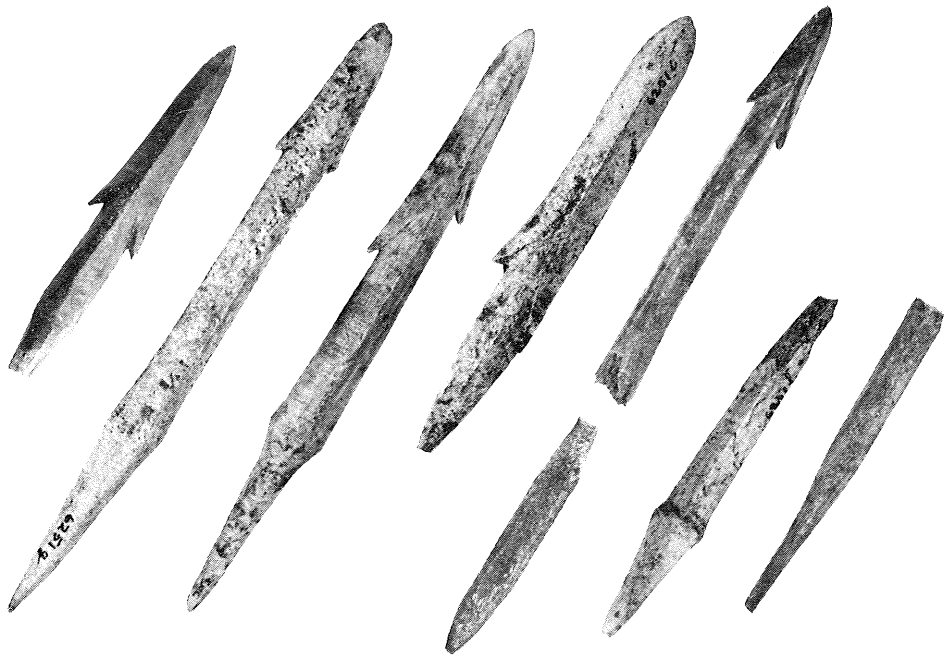

Fig. 8. Benpiler, til venstre fra Eiterjord, de øvrige fra Vestvatn. Ca. 2:3.
Bone arrow-heads, at left from Eiterjord, the others from Vestvatn.

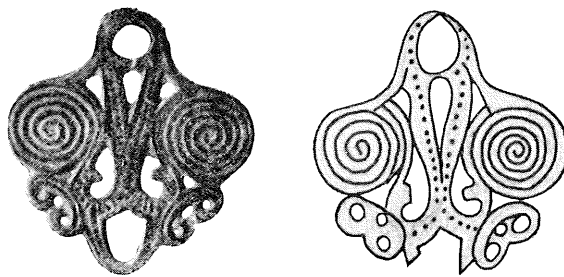

Fig. 9. Ella Kivikoski, Die Eisenzeit Finnlands II, Abb. 1045,
 og tegning av forsvunnet spenne fra Eiterjord. Vel 2:3.
Drawing of lost brooch from Eiterjord, with Finnish parallel.

Fig. 10. Ringnåler av bronse, til venstre fra Eiterjord, de øvrige fra Vestvatn. Vel 2:3.
Bronze penannular brooches, at left from Eiterjord, the others from Vestvatn.

sert som en brosje. Imidlertid finnes det en god tegning, og det viser seg at det er et anhang til en kjede og har opprullede spiraler over kringleformete figurer. Både til en enklere og til denne mer utviklele typen finnes det paralleller i finske funn.⁵ Typen er oppstått i Vest-Finnland, men er i korstogstid også tallrik i kar-elske funn. Uvenfor Finland er typen ikke vanlig.⁶

Når det gjelder ringspinner, har vi nu i tillegg til den forsvunne fra Eiterjord to derfra og to fra Vestvatn. Den ene fra Vestvatn er ganske liten, bare 3,1 cm i diam., uornamentert og med markert rombisk tverrsnitt. Knoppene er hevet opp og er firkantete og flate, muligens opprinnelig svakt fasetterte. Til denne kjenner jeg ingen parallell.

De tre andre ringspennene, som har en diam. på 4,5–4,8 cm, ser alle ut til å være av samme hovedtype. Den som ble funnet på Eiterjord under gravningen, er riktignok så irret at mønsteret er vanskelig å se. — Disse ringnålene har til-

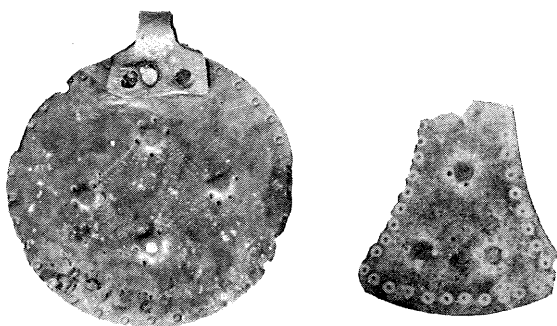

Fig. 11. Rundt hengesmykke av bronse fra Vestvatn, trekantet fra Eiterjord. 4:3.
Circular bronze pendant from Vestvatn, triangular from Eiterjord.

nærmet rombisk tverrsnitt og smalner mot endene hvor de svakt fasetterte knoppene er noe hevet. Bøylen er prydet med små nedsenkede trekanter fylt med tre rundinger i relieff. Mot endene er mønsteret avsluttet av rette og skrå punkterte linjer.⁷ To ringnåler av samme hovedtype stammer fra to samegraver i Tysfjord,⁸ en tredje er funnet på Selfors i Beiarn. Forøvrig er typen vanlig på gravfeltet Hummikkala i Masku i Sydvest-Finnland.⁹

Et rundt og et trekantet hengesmykke av bronseblikk stammer henholdsvis fra Vestvatntufta og fra den minste av de to tuftene som ble undersøkt på Eiterjord. Ser vi på ornamentene, kan det ikke være tvil om sammenhengen mellom de to. Begge har små sirkler innstemplet langs kanten, og begge har buler drevet fra baksiden og omgitt av prikker. I tillegg til disse fellestrekk er de fire bulene på det runde smykket forbundet med dobbeltlinjer dannet av tettstilte små tverrstreker, slik at det dannes en rombe. Det runde smykket, som er 2,8 cm i diam., har en lite forseggjort båndformet hempe, utvidet nederst og festet med to nitter. Det trekantete hengesmykket er nederst svunget til en største bredde av 2 cm, opprinnelig noe mere. Det er brutt øverst slik at nuv. høyde er 2,2 cm. – Til det siste finnes flere paralleller både i sølv og i bronse eller kobber. De som kommer nærmest, har vi i Gråträskfunnet.¹⁰

Når det gjelder det runde hengesmykket, har det ikke vært mulig å finne noen direkte parallell, men en hel del lignende finnes både i samiske offerfunn

i Sverige¹¹ og ikke minst i finske funn.¹² Her er imidlertid den vanligste utsmykningen en korsformet figur, ikke en rombe. Jeg tror allikevel at smykket fra Vestvatn kommer nærmest Nordmans særform av hengeblikk med kors, med en bule i midten og en i hver korsarm. Til denne regner han også til en viss grad «ett exemplar av ovanligt ringe kvalitet, utan kors men med en krets av små drivna punkter kring varje buckla».¹³ Bortsett fra disse to var det i hvert fall i 1923 ikke flere av nøyaktig denne formen i Finnland, men den forekommer i Kurland og Livland. — Nordman avbilder imidlertid ett hengeblikk som — i tillegg til kors — også har en rombeformet figur, men hvor hjørnene ender i tre punkter i stedet for i en bule. Dette smykket er fra Gotland.¹⁴

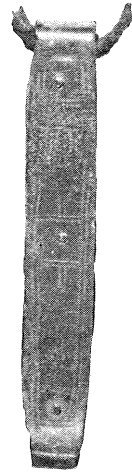

Fig. 12. Dobbelt bronsebeslag fra Eiterjord. 1:1
Double bronze-mounting from Eiterjord.

I følge Nordman er denne typens utsmykning laget etter forbilde av reversen på Ethelreds såkalte strålehjelmstype. — Det er kanskje noe søkt å bringe hengesmykket fra Vestvatn inn her, men muligheten er der.

En annen bronsejenstand som det er parallell til i Gråträskfunnet, er et dobbelt beslag av bronseblikk i en jernring.¹⁵ Beslaget er funnet i avfallshaugen på Eiterjord. Forsiden har regelmessig mønster av dobbeltlinjer dannet av tettstilte små tverrstreker som rombefiguren på det runde hengesmykket. Beslaget er 6,2 cm langt og 1 cm bredt, nesten dobbelt så stort som beslaget fra Gråträsk. Det siste er avbildet fra baksiden, hvilket skulle tyde på at forsiden er uornamentert.

Endelig skal det av bronsesaker nevnes stykker av en rand som ble funnet i den største tuften på Eiterjord. Randen er utbrettet øverst. Høyden på stykkene er 2,5–3 cm. og like over nedre kant er det flere små nagle- eller stifthull. Stykkene lå i to lag, og under var det mørke fibre som vi tolket som trerester, bl. a. muligens små trepluggar. Stykkene må være av randen av en vid gjenstand, og jeg har vært inne på tanken om et trekar med bronsebeslag.¹⁶

Også av jernsaker var det en mengde smått og ubestemmelig. På Eiterjord var det temmelig mange klinknagler, og på Vestvatn var det i tillegg til alle jernbitene så meget jernslagget at de her må ha drevet med jernbearbeiding. — I den forbindelse er det interessant at det fra Vestvatntufta stammer en smed-saks, såvidt meg bekjent den eneste nord for Sør-Trøndelag.¹⁷ Den er noe mindre enn de øvrige smedsaksene, bare ca. 14 cm lang.

Fiskekroker var det endel av både på Vestvatn og Eiterjord, dessuten flere kniver. De aller fleste knivene var forholdsvis små, vanligvis ikke over en samlet lengde blad—tange på vel 10 cm. På den minste var bladet bare 2,75 cm langt. Flere av de små knivene hadde bred rygg, slik at bladet fikk et markert trekantet tverrsnitt. Det er fristende å se alle disse små knivene i forbindelse med «fin-industri» på de to stedene. — For seg selv står en 10,7 cm lang kniv, ytterst inn-svinget mot rygglinjen. Parallell til denne er det blant Trelleborgsakene, og Nørlund sier om den: «Det er sandsynligvis en værktøyskniv, maaske til læder-arbejde (skomagerkniv)».¹⁸

Fra Eiterjord er det også et par pilespisser av jern, dessuten en øks av Jan Petersens L-type, funnet rett utenfor veggen av den største hustufta. Endelig er det fra samme tuft en nu noe defekt gjenstand med to grener som begge må ha vært jevnt bøyet ytterst. Der grenene løper sammen, er det et lite, avflatet parti hvorfra gjenstanden fortsetter i en tange. Samlet lengde er 10 cm. Stykket *kan* ha en viss likhet med de tre «jærnklykorna» fra Unna Saiva,¹⁹ men grenene er der kortere, mens jernskaftet er langt. Inga Sernings mulige forklaring at de kan ha vært brukt ved matlaging, f. eks. til å ta opp kjøtt el. l. av gryten, kan tenkes.

Den siste gruppen vi skal se på, er stensakene. Dels er det skiferbryner, særlig på Eiterjord, dels er det fra Eiterjord stumper av riflete baksteheller av skifer, og dels og mest er det klebersaker. Her var det Vestvatntufta som ga mest. Det var spinnehjul, forskjellige fiskesøkk og kljåsten. I den forbindelse er det forøvrig interessant at vi fra Eiterjord har et par kljåsten av skifer. — Ellers er det først og fremst skår av kleberkar som dominerer. Fra begge steder er det skår både av tykkere og tynnere gods, og fra Eiterjord er det rester såvel av bolleformete kar som av mer rettveggete kar med firkantete knotter med hull gjennom ved randen. De siste var det ingen av på Vestvatn. I ett tilfelle var

Fig. 13. Kniver og smedsaks fra Vestvatn, ukjent jernredskap fra Eiterjord. ca. 2:3.
Knives and smith's scissors from Vestvatn, iron tool of unknown use from Eiterjord.

Fig. 14. Kleberskaft med strekornamenter,
den hele øsen fra Vestvatn, skaftet fra Eiterjord. 2:3.
Soap-stone handles with streak ornaments.
Nearly complete ladle from Vestvatn, broken handle from Eiterjord.

randen avflatet på toppen, og et par skår kunne se forholdsvis rettveggede ut. Majoriteten var imidlertid av bukete, helst lave kar, og der det kunne sees, med noenlunde flat bunn. Dessuten var det i Vestvatntuften flere stykker av råemner av kleber.

Både fra Eiterjord og Vestvatn er det kleberskaft, 4 fra Eiterjord og 6 fra Vestvatn. Av disse 10 har de 6, 3 fra hvert av stedene, strekornamenter på den flate,

Fig. 15. Små kleberøser fra Vestvatn. Vel 2:3.
Tiny soap-stone ladles from Vestvatn. Toys?

øvre del av skaftet. Disse er dype furer, bortsett fra det ene skaftet fra Eiterjord som har svake striper. — Grieg omtaler et par slike skaft fra Bergen og Oslo,²⁰ men jeg har ikke inntrykk av at de er særlig tallrike. I Tromsø Museum ser det ikke ut til å være flere enn 4 i tillegg til disse 6. Det er 1 fra Trondenes, 1 fra Arstad, litt lenger nede i Beiardalen, og 2 fra Brekke ved kleberbruddet i Misvær. Det er da besnærende å se en konsentrasjon i disse nabolagene i forbindelse med kleberbruddet.

Til slutt har vi tre ganske små øser fra tuften på Vestvatn. Hver av dem har en samlet lengde på mellom 6,5 og vel 7,5 cm. En er temmelig grovt forarbeidet, de to andre mer forseggjort med skaft og skål. I den ene er skålen bare en liten uthulning, i den andre en flatbunnet beholder med forholdvis rette sider. Ingen av dem er sotet. — Jeg vet ikke om disse småøsene har vært brukt i husholdningen, om de er prøvevarer i forbindelse med kleberbruddet, eller om de rett og slett er noen av de få eksemplene vi har i oldsaksmaterialet på leketøy. Selv er jeg mest tilbøyelig til å holde på det siste. Det finnes lignende småøser fra norrøn bosetning på Grønland, og der er i hvert fall én foreslått å være en leke,²¹ mens de vanligvis tolkes som små koler.²² — I samme forbindelse må vi se den

ytterste delen av et 7. kleberskaft fra Vestvatn, muligens til og med med svake strekornamenter. Den avbrukket stumpen er blitt uthulet slik at det dannes et lite kar med utvendig høyde 3,5 cm og diam. 3,7 cm. «Karet» er imidlertid gått i stykker under arbeidet, og det er umulig å si om hensikten har vært å lage en liten lampe eller en leke.

Denne oversikten over de fleste av de peneste sakene fra Eiterjord og Vestvatn skulle ha gitt et visst inntrykk av de mange felles trekk i de to funn. To av de mange spørsmål som nu melder seg, er dateringen, samt i hvilket kulturmiljø funnene hører hjemme. Her kommer problemet samisk–norsk inn.

De fleste av gjenstandene er desidert ikke-samiske: de riflete bakstehellene og og en halv kvernsten fra Eiterjord, dessuten de aller fleste formene av jern og kleber. Av jern har vi til og med en parallell i Trelleborg.

Når vi kommer til bengjenstandene, stiller saken seg litt annerledes. Det viser seg som det vil ha fremgått, at vi sitter uten paralleller til de aller fleste, og selvsagt er det galt å plasere gjenstander som man ikke kjenner. Allikevel har jeg en fornemmelse av at flere av bensakene er samiske innslag i funnene. Dette gjelder særlig barkeredskapet, benhylsene, pilene og de to bøylen. Garnnålen sier neppe noe om kulturmiljøet. Esken skal jeg ikke uttale meg om. Både den, bøylen og et par andre ting har flettbåndornamentikk, men det kan være norsk like så vel som samisk. Når det gjelder pilene, kan det være av interesse at de skal være meget lik dem grønlandseskimoene bruker til reinjakt.²³ Naturligvis kan man ikke sammenligne direkte, men det kan allikevel muligens være en pekepinn hva kulturmiljø angår, og det skulle i så fall tyde mere på samisk enn på norsk. – Kammene er selvsagt ikke samiske. At en dobbeltkam av samme type som en av dem som er funnet på Vestvatn, stammer fra en samegrav i Tysfjord, viser bare at infiltrasjonen som rimelig er har gått begge veier.

Hovedmengden av benmaterialet fra Vestvatntuften var avfallsben som første-konservator Haakon Olsen ved Zoologisk Museum, Universitetet i Bergen, har vært så elskverdig å bestemme. Fra de feltene som ble gravet, ble det tatt vare på tilsammen 1840 ben, derav vel 5/6 fra det feltet som må ha ligget midt i huset. Det ble innsamlet ben både fra oppløyd og urørt lag, men i midtfeltet

var mengden av ben i omrotet lag bare vel 1/7 av benmengden i urørt lag. Artsfordelingen var følgende:

Vestvatn, Misvær:

<i>Pattedyr</i>	Antall ben		Antall ben
Ku/okse, <i>Bos taurus dom</i>	106	Smålom, <i>Colymbus stellatus</i>	1
Sau ev. geit, <i>Ovis aries</i> ,		Ærfugl, <i>Somateria mollissima</i> . . .	1
ev. <i>C. hircus</i>	205	Stokkand, <i>Anas platyrhynchos</i> . .	1
Svin, <i>Sus scrofa</i>	4	Svartbak, <i>Larus marinus</i>	1
Rein, <i>Rangifer tarandus</i>	44	Havørn, <i>Haliaetus albicilla</i>	1
Ekorn, <i>Sciurus vulgaris</i>	2	Skjære, <i>Pica pica</i>	1
Vond, <i>Microtus amphibicus</i>	31		<hr/>
	bestemt		82
	392		ubestemt
	ubestemt		<hr/> 21
	1076		

<i>Fugl</i>	Antall ben
Rype, <i>Lagopus lagopus</i> ,	
ev. <i>Lagopus mutus</i>	50
Årfugl, <i>Lyrurus tetrix</i>	23
Tiur/røy, <i>Tetrao urogallus</i>	2
Storlom, <i>Colymbus arcticus</i>	1

<i>Fisk</i>	Antall ben
Torsk, <i>Gadus morrhua</i>	143
Sei, <i>Pollachius virens</i>	27
Hyse, <i>Melanogrammus aeglefinus</i>	1
Sild, <i>Clupea harengus</i>	<hr/> 5
	bestemt
	176
	ubestemt
	<hr/> 93

Det som umiddelbart springer i øynene, er den store overvekten av pattedyr i forhold til fisk, samt at ferskvannsfisk ikke finnes til tross for at de har bodd like ved rike ørretvann. At det fantes sildeben, betegner Haakon Olsen som litt av en overraskelse, da ben av sild ellers bare er funnet i materialet fra Solsemhulen. — Det må sies å være forholdsvis mange fugleben, mens rein muligens er noe svakere representert enn man kunne vente, tatt i betraktning at reinhorn nok er materialet i flere av bensakene. På den annen side har avkastede reinhorn utvilsomt vært lette å finne i området omkring. — Ben av jordrotte er sikkert en sekundær innblanding, noe som også vistes ved forvirrende hull og ganger i undergrunnen. Selv om bare 27% av pattedyrbena er bestemt, sier Haakon

Olsen at denne prosentverdi ikke er lav, men heller over den vanlige. — I forbindelse med benmaterialet skal det også nevnes at finneren opplyste at da tuften kom frem, kunne han se at en hest (?), et par kyr, en kalv og endel sauer hadde brent inne på båsen.

Når det gjelder de bestembare bronsesakene, er de østlige forbindelseslinjer klare. En unntagelse er muligens bronseranden fra den store Eiterjordtuften. Forøvrig har vi sett at parallellene til bronsesakene finnes i Sverige og ikke minst i Finland. En av de gamle handelsveiene er kartlagt ikke langt fra Misvær og Beirn, nemlig fra bunnen av Saltfjorden og østover. Her tror jeg igjen at det er mulig at vi har samisk innslag. Samene har utvilsomt streifet vidt omkring mellom disse traktene og landene i øst og kan på den måten ha virket som formidlere. Ringnåler av den typen som er funnet på Eiterjord og Vestvatn, kjenner vi som nevnt også bl. a. fra to samegraver i Tysfjord, mens de ellers hos oss ikke ser ut til å være så vanlige. — Til flere av gjenstandene så vi at det er paralleller i samiske funn i Sverige, f. eks. til hengesmykkene av bronseblekk. I forbindelse med de trekantete, «yxformiga hängen», sier Inga Serning bl. a.: «En stor del av bronshängene äro säkerligen av lapsk tillverkning, men någon skarp gräns är inte möjlig att fastställa mellan inhemskt och importerat».²⁴

Når vi kommer til datering av funnene, ser det ut til at sakene fra tuften på Vestvatn har et mer enhetlig preg enn de sakene som på forskjellig måte er kommet frem på nærliggende, men tross alt litt adskilte steder på Eiterjord.

Jeg sa innledningsvis at det var blitt antatt at begge gårder var brent ned og forlatt i forbindelse med Svartedauen. Men jo mer jeg har sett på funnene, jo mer er jeg kommet til at de er eldre. De yngste gjenstandene har vi i Eiterjordfunnet. Her har vi de rettveggete kleberkarene med firkantete knotter til hankefeste. De er utvilsomt fra middelalder, men jeg vet ikke hvor langt frem i tid de må settes. Til sammenligning kan nevnes at flere slike skår finnes fra gårds-
haugen på Heggen som ble lagt øde på 1300-tallet.²⁵ Enkeltkammen fra Eiterjord med rett skinne, buet endestykke, tettstilte nagler og både grove og fine tinner, kan antagelig dateres til 1200-årene.²⁶ — I Vestvatnfunnet ser det ut til at dobbeltkammene er de yngste. De har utvilsomt hatt en lang levetid, men i følge Grieg skal de gå tilbake til før midten av 1200-årene.²⁷ En lignende dobbeltkam stammer også fra en av de to samegravene i Tysfjord med ringnål av

samme type som fra Eiterjord og Vestvatn. Men her må man vel gå ut fra at det er kammen og ikke spennen som daterer, og at ringnålen har hatt en viss alder da den ble lagt ned.

De øvrige saker som lar seg datere, ser ut til å høre hjemme på 1000–1100-tallet. Nakkekammene kjennes fra Sigtuna,²⁸ ødelagt i 1187, og ornamenterte kleberhanker er bl. a. funnet i Bergen i lag som i følge Koren-Wiberg skulle skrive seg fra 1000–1100.²⁹ Ringnålen daterer Ella Kivikoski til slutten av hedensk tid, korstogstid, altså 1000–1100-årene.⁹ Til samme periode hører den forsvunne spennen fra Eiterjord³⁰ og antagelig også de to hengesmykkene av bronse-blikk.³¹ Smedsaksen finnes både i begynnelsen og slutten av vikingetid, muligens til og med i merovingertid,³² og øksen av L-type daterer Jan Petersen til tidsrommet fra midten av 900-årene og ned i 1000-årene.³³ På Eiterjord er det som nevnt funnet en hel del stumper av riflete baksteheller av skifer. Disse har vi ikke minst i gårdshaugfunnene, og på Grunnfarnes går de tilbake antagelig til 1100-årene.³⁴ Dessuten er slike heller funnet på Birkeland i Rogaland i en gravhaug og to tufter som kan se ut til å tilhøre en enda tidligere periode.³⁵

Min konklusjon blir at vi på Eiterjord og Vestvatn har en norsk bosetning med tydelig samisk infiltrasjon. At hovedvekten er norsk, vises ikke bare av gjenstandene, men understrekes ytterligere ved resultatene av undersøkelse av det osteologiske materialet fra Vestvatn. De samiske innslag mener jeg å spore dels ved saker som jeg tror er samiske, dels ved østlige importsaker som kan være formidlet ved samer, typer som til dels er funnet i samisk miljø. De to dalene har hatt nær kontakt med hverandre, noe som rimeligvis må sees i forbindelse med henholdsvis kleberstensbruddet og skiferbruddet. Begge steder har utvilsomt jakt og fiske spilt en rolle, sterkest aksentuert i Vestvatnfunnet. Særlig viser benmaterialet at jakt på rype og årfugl har vært viktig. Helst har de vel brukt snare, men det kan muligens tenkes at benpilene har vært brukt her. I hvert fall må det være rimelig å se de par ekornbena som resultat av jakt med slike piler. — Når det gjelder fisk, er det torsk som dominerer i benmaterialet og nok har vært et viktig tilskudd til kosten. Allikevel er fiskemengden forholdsvis liten så nær kysten. Antagelig har mennene ligget på fiske visse tider av året, mens husdyrholdet har vært det viktigste på Vestvatn, først og fremst med kyr

og sauer og/eller geiter. Her later det også til å ha vært en allsidig «industri» nemlig jernbearbeiding, tillaging av klebersaker og av bronsesaker. På Eiterjord er det to andre næringsgrener som trer frem, nemlig jordbruk som det ikke var noe direkte tegn på på Vestvatn, og skifer-«industri»; over hele området er det mengder av skiferblokker fra bruddene ovenfor gården, og det ble funnet langt flere bryner her enn på Vestvatn.

Bebyggelsen ser begge steder ut til å høre hjemme i slutten av vikingetid–begynnelsen av middelalder, på 1000–1100-tallet. En eller annen gang i 1100-årene har huset på Vestvatn brent ned og er blitt forlatt, mens gården på Eiterjord vel kan være blitt lagt øde omkring 100 år senere. Helt sikkert Vestvatn og sannsynligvis også Eiterjord er dermed blitt forlatt godt før Svartedauens herjinger. Det spørs om vi ikke ofte er litt for raske til å se resultatene av Svartedauen i vårt materiale. Når det gjelder Eiterjord og Vestvatn, er det mere fristende å kombinere fraflytningen med oppblomstringen av fiskeværene langs kysten. Det er rimelig å anta at fiske allerede på 1100-tallet har begynt å trekke til seg befolkningen og vært en medvirkende årsak til at dalbygdene er blitt liggende øde så tidlig. Dette er også et resultat som jeg syntes å ane etter den lille sjakten som ble gravet i gårdshaugen på Grunnfarnes, og hvor lagene fra tidlig middelalder var langt tykkere en tidligere antatt.³⁶

Det er sjelden at hustufffunn gir et så rikt og nyansert bilde av livet på en gård i tidlig middelalder som funnene fra Eiterjord og Vestvatn. De vitner ikke om noe stormannsmiljø, men om en jevn, solid velstand som har gitt overskudd ut over de rent daglige behov.

SUMMARY

This paper deals with the finds from house sites at two farms in the neighbouring valleys of Beiarn and Misvær in the county of Nordland. Particularly in the house site at Vestvatn an exceptional number of varied objects were found. There is a clear connection between the two localities, probably due to a soapstone quarry in Misvær and two slate quarries near Eiterjord in Beiarn. For example, there seems to be a concentration of the soap-stone handles with streak ornaments in these valleys.

There are many uncertain factors involved in the interpretation of the finds, as several of the objects are without any known parallels. This applies especially to the bone objects. It seems, however, that we have at Eiterjord and Vestvatn Norwegian habitations with a marked Lapp influence. Most of the iron and stone antiquities are definitely not of Lapp origin. Several of the bone objects on the other hand, the author interprets as Lappish, for instance the tool for removing the bark from trees, the arrow-heads and some of the objects the use of which is unknown. As far as the bronze objects are concerned, the majority show a clear eastern connection, namely with Northern Sweden and especially with Finland. Here again we see a possible Lapp influence, as the Lapps certainly have travelled wide in these tracts and thus easily may have acted as intermediates.

In both places hunting and fishing have been important. This is shown by implements and — especially at Vestvatn — by quantities of waste bones. At the latter site indications of animal husbandry were found. There they had probably also made objects from soap-stone, iron and bronze. At Eiterjord the finds indicated agriculture, and slate objects, especially whet-stones, had been produced.

Both the Vestvatn house and the Eiterjord farm were believed to have been burnt and abandoned in connection with the Black Death. After a further examination of the material, however, the author has come to the conclusion that the objects are older. The habitation of both sites probably dates from the transitional era in the 11th and 12th centuries between Late Viking and Early Mediaeval periods. The house at Vestvatn seems to have been left at some time during the 12th century, whereas the farm at Eiterjord most probably was abandoned about 100 years later. Thus, Vestvatn and also probably Eiterjord had become derelict farms relatively long before the Black Death.

NOTER

- ¹ Povl Simonsen, Bygdesentrum og utvær i nordnorsk bosetningshistorie, Viking 1962, s. 179 ff.
- ² Velvillig opplysning fra museumsdirektør Ørnulv Vorren.
- ³ Carl Gustaf Lekholm, Garnredskap, I. Nätbinding, Kulturen 1948, Lund 1948, Bild 7–8, og s. 150–152.
- ⁴ Velvillig opplysning fra mag. art. Arne Emil Christensen jr.
- ⁵ J. R. Aspelin: Antiquités du Nord Finno–Ougrien, Helsingfors 1877, no. 1167, 1535, 1580, 1611 og 1638. – Ella Kivikoski: Die Eisenzeit Finnlands II, Povoo, Helsinki 1951, Taf. 88, Abb. 712 og Taf. 131, Abb. 1044–1045.
- ⁶ Utenfor Finnland kjente Ella Kivikoski i hvert fall i 1951 bare 1 fra Gotland, 2 fra Ösel, 1 fra Ingermanland og 1 fra Kostroma midt inne i Sovjet. Ibid s. 10. Dessuten publiserer David Danell i Fornvännen 1967/2, s. 121, Ett karelskt hängsmycke från Södermanland.
- ⁷ Typen settes vanligvis som Aspelin, ibid, no. 1168.
- ⁸ G. Gjessing: Finsk-ugriske vikingetidssmykker i Norge, U. O. Å. 1927, s. 23 ff.
- ⁹ Ella Kivikoski, ibid, s. 30.
- ¹⁰ Inga Serning: Lapska offerplatsfynd från järnålder och medeltid i de svenska lappmarkerna, Stockholm 1956, pl. 45: 3, 8, 9 og 12.
- ¹¹ Inga Serning, ibid, pl. 2: 17–18 og 48: 18.
- ¹² C. A. Nordman: Karelska järnåldersstudier, Finska Fornminnesföreningens Tidskrift XXXIV:3, Helsingfors 1924, f. eks. fig. 47, 53–56.
- ¹³ Nordman, ibid, s. 77.
- ¹⁴ Nordman, ibid, fig. 57.
- ¹⁵ Inga Serning, ibid, pl. 52: 27.
- ¹⁶ Konservator Anna M. Rosenqvist har vært så elskverdig å undersøke en av disse «bronsebitene» med hensyn på tinninnholdet. Resultatet var følgende: Stykket hadde grågrønt korrosjonsbelegg, metallet var rødaktig. Spektrografisk analyse viste vesentlig kobber med opptil flere prosent sølv. Tinn ble ikke påvist, men var mulig å påvise i meget små spor ved flammeeanalyse. – Metallet skulle således ikke være berettiget til betegnelsen «bronse». Dette kan også godt være tilfelle med flere av de øvrige bronseblikkakene, f. eks. de «oppklippede» stykkene fra Vestvatn.
- ¹⁷ Jan Petersen: Vikingetidens redskaper, Oslo 1951, s. 90–91, fig. 65. – Asbjørn E. Herteig: Kaupangen på Borgund, særtrykk av bygdeboka «Borgund og Giske I», 1957, fig. 10 a.
- ¹⁸ Poul Nørlund: Trelleborg, København 1948, pl. XXVIII: 18; s. 129.
- ¹⁹ Inga Serning, ibid, pl. 29: 5–7; s. 93.
- ²⁰ Sigurd Grieg: Middelalderske byfund fra Bergen og Oslo, Oslo 1933, s. 204–205.
- ²¹ Poul Nørlund: Buried Norsemen at Herjolfsnes, Meddelelser om Grønland, Bind LXVII, s. 223, no. 181.
- ²² Aage Rousell: Farms and Churches in the Mediaeval Norse Settlements of Greenland, reprinted from «Meddelelser om Grønland», Bind 89, fig 160: 37; s. 252.
- ²³ Velvillig opplysning fra museumsinspektør George Nellemann.
- ²⁴ Inga Serning, ibid, s. 59.
- ²⁵ Gerd Stamsø Munch, Gårdshauger i Nord-Norge, Viking 1966, s. 34.
- ²⁶ Grieg, ibid, s. 230 ff. – Ragnar Blomqvist, Kammar från Lunds medeltid, Kulturen 1942, Lund 1943, s. 149–150.
- ²⁷ Grieg, ibid, s. 237–238.
- ²⁸ Grieg, ibid, s. 234.

²⁹ Grieg, *ibid*, s. 204.

³⁰ Ella Kivikoski, *ibid*, s. 35.

³¹ Inga Serning, *ibid*, s. 63–64 og s. 61.

³² Jan Petersen, *Vikingetidens redskaper*, s. 91.

³³ Jan Petersen, *De norske vikingesverd*, Oslo 1919, s. 45.

³⁴ Gerd Stamsø Munch, *ibid*, s. 51.

³⁵ Jan Petersen, *Gamle gårdsanlegg i Rogaland fra forhistorisk tid og middelalder*, Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Serie B: Skrifter XXIII, Oslo 1933, s. 15–16.

³⁶ Gerd Stamsø Munch, *ibid*, pl. ved s. 48.

Thorleif Sjøvold:

KELTERTID ELLER ROMERTID?

*Noen iakttakelser omkring en ubrent, eldre jernalders grav
fra Ås, Sande i Vestfold*

Et av de bomsikre resultater i norsk arkeologisk forskning – om en da i det hele tatt kan snakke om noe bomsikkert i arkeologien – har vært erkjennelsen av at *branngravskikken* har vært den enerådende form for begravelse i førromersk eller keltisk jernalder. Som så mange andre regler har imidlertid også denne hatt ett unntak, og unntaket som bekreftet denne regel har vært et gravfunn fra Ås, Sande i Vestfold. Det dreide seg om et våpengravfunn, altså en mannsgrav, og det var øyensynlig hverken noen tvil om at en her hadde en ubrent begravelse, eller om at den måtte dateres til førromersk jernalder.

Mange arkeologer har undret og irritert seg over denne ene graven som så tydelig brøt med all god skikk. I sitt miljø hadde den ingen forutsetninger, ingen bakgrunn, og det var ikke lett å forklare hvorfor den plutselig dukket opp der, så umotivert, midt i et solid branngravsmiljø. Forhåpentlig vil det da også vekke alminnelig glede når det nå kan godtgjøres med all sannsynlighet at dateringen av denne graven har hvilt på sviktende forutsetninger og at den faktisk kan dateres godt ned i romertid, altså en periode hvor en ubrent begravelse på ingen måte er noen sensasjon eller noen urimelighet.

Graven hører til et større kompleks av graver fra en jernalders gravplass på en morenerygg, Åshaugen, tilhørende gårdene Ås østre og Ås vestre (vanlig kalt Veierud) i Sande prestegjeld. Det er forfatterens mening å behandle hele funnmaterialet fra denne gravplass i en større, samlet publikasjon. Det vil derfor her ikke bli gitt noen nærmere utredning om selve gravplassen og de øvrige funn derfra, ut over det som er nødvendig til belysning av det foreliggende spørsmål. Når denne ene graven tas ut av sammenhengen, er det fordi omdateringen av den er et resultat av såpass stor almen interesse at det kan ha krav på å bli kjent

snarest og fordi det ennå er nokså uvisst når den endelige publikasjon av gravfeltet kan komme.

Den omdiskuterte grav kom for dagen i november 1910 og ble utgravd av amanuensis Gustav Mørck fra Universitetets Oldsaksamling. Den lå i en stor haug, hvorav omtrent halvparten var rast ut i et grustak. Under den gjenstående del ble det funnet ikke mindre enn 7 graver, derav 6 brannbegravelser, samt vår ene ubrente grav. Haugen betegnes i Mørcks innberetning som *haug III* og den ubrente graven som *grav f*. (Jeg har hittil bevisst unngått å bruke uttrykket «skjelettgrav» fordi det karakteristiske ved denne graven var at ethvert spor av skjelett manglet. Når uttrykket senere likevel blir brukt, er det altså i den konvensjonelle betydning: grav uten likbrann).

Selv om graven er fagmessig utgravd, knytter det seg et par usikkerhetsmomenter til den som det er nødvendig å ha in mente ved en tolkning av dette funnkompleks. For det første er Mørcks innberetning om utgravningen først nedskrevet over et halvår etter selve utgravningen, og det kan påvises at den inneholder enkelte direkte feil og selvmotsigelser. Den er datert 29/7–1911, og da den er håndskrevet, er det ingen grunn til å tvile på at den er blitt fullført samme dag som den er datert.

Plantegningene fra utgravningen (fig. 1) er også ført i pennen av Mørck, bokstavelig talt. De er nemlig utført med blekk og bærer tydelig preg av å være utført på kontoret, kanskje lenge etter utgravningen. Det kan være fristende å gjette på at de er blitt til samtidig med innberetningen, som et ledd i samme arbeide. Riktignok er de ikke datert, for så vidt heller ikke signert, men håndskriften er identisk med skriften i innberetningen. En kan derfor ikke helt se bort fra den mulighet at erindringsfeil kan ha gjort seg gjeldende, både når det gjelder tegningene og beskrivelsen av funnet.

Et annet alvorlig usikkerhetsmoment er at katalogiseringen av funnmaterialet fra Ås ikke ble utført i Mørcks levetid, men først etter at A. W. Brøgger i 1915 hadde overtatt ledelsen av Oldsaksamlingen. Det lå da store tilvekst-restanser etter professor Gustafson som naturlig nok hadde måttet ofre så å si all sin tid og alle sine krefter på arbeidet med Oseberg-funnet. En kan derfor ikke utelukke den mulighet at det i denne tid kan ha skjedd sammenblandinger og forvekslinger i det store materiale som lå ukatalogisert i muséet.

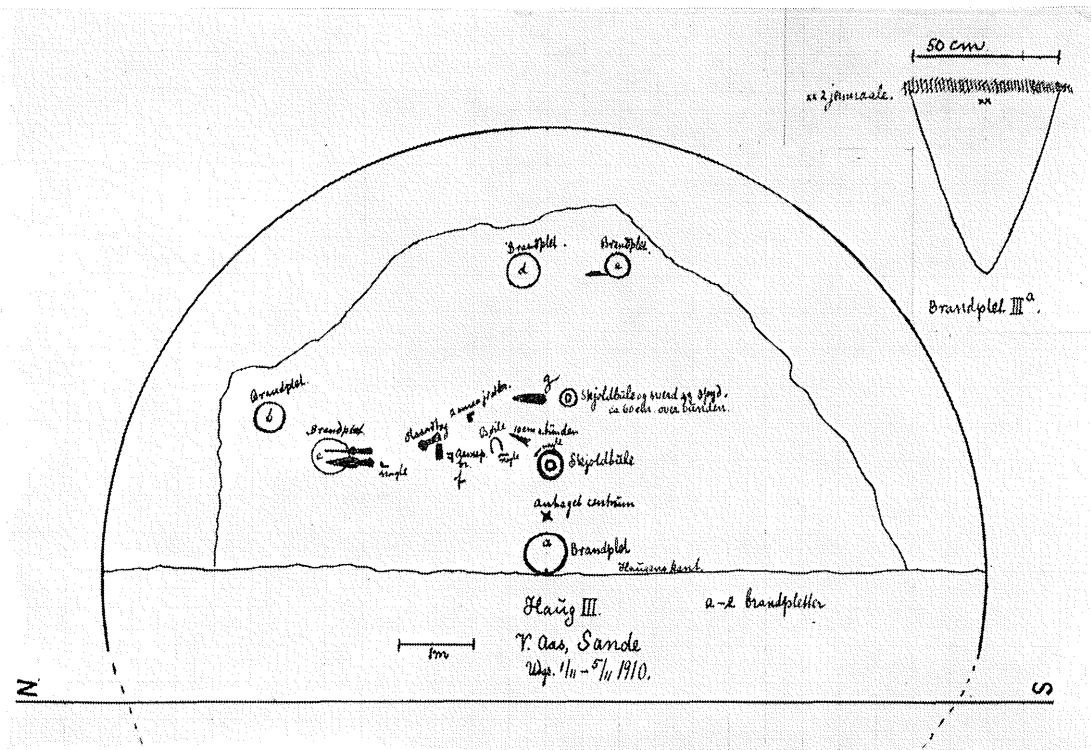

Fig. 1. Ås, Sande, Vestfold: G. Mørcks originaltegning av haug III.
 Ås, Sande, Vestfold: original plan of barrow no. III, by G. Mørck.

En noe summarisk versjon av katalogbeskrivelsen av Sandematerialet er publisert i Oldtiden VI, p. 245 ff. Skjelettgraven er her beskrevet under funn-nr. 21697^{h,i,k,o}, men det kan altså være farlig å stole på katalogen, unntatt i de tilfelle hvor det er klart at den stemmer helt med beskrivelsene i gravningsberetningen. Det må også nevnes at 3–4 saker som omtales i beretningen senere er gått tapt og nå ikke lenger kan påvises. Disse saker ville heller ikke vært helt uten betydning for spørsmålet om dateringen av den ubrente graven.

Dateringen av denne grav må naturligvis i siste instans bygges på de saker graven selv inneholdt. I en haug med så mange graver er det imidlertid også en mulighet for å etablere en regulær gravstratigrafi, dersom det relative aldersfor-

hold mellom de enkelte graver kan fastslås med rimelig sikkerhet. Dette ser ut til å være tilfelle her, og jeg tar derfor for meg denne side av saken først da jeg mener at vi derved kan innsirkle dateringen av skjelettgraven innenfor nokså trange grenser.

Haug III har vært 12–13 m i diameter og ca. 1,50 m høy, altså en haug noe over middels størrelse, men likevel ikke påfallende stor. Til tross for at omkring halvparten av den var borte før utgravningen tok til, var det ennå 7 graver igjen i den. Dette er et påfallende stort antall, men det sies uttrykkelig at 5 av dem var enkle, små, traktformede branngroper, nedskåret under den opprinnelige markoverflate. Det er da neppe mulig å oppfatte dem anderledes enn som flatmarksgraver som senere er blitt overdekket av haugen. Selve gravhaugen må altså være anlagt senere enn branngroperne, og disse utgjør således en *terminus post quem* for haugen.

Branngroperne betegnes av Mørck som *grav a–e*, og det er ingen grunn til å gi noen nærmere beskrivelse av dem. Skjelettgraven er derimot så viktig at vi skal gjengi Mørcks beskrivelse av den in extenso:

«Omtrent 1 m. sydvest for den sidstnevnte grav (brannrop *b*) og ca. 2,50 m. fra haugens kant mod sandtaget traf vi paa 2 *spydspidser*, der laa umiddelbart paa sandbunden. *Den ene har modhager*, som sidder langt nede ved falens begyndelse, *den anden*, der næsten er ødelagt af forrustning er en *spydspids med skarp ryg* paa begge sider af bladet. Lige i syd for disse laa en liden *nagle*? Omtrent 1 m. syd for spydspidserne laa et *haandtag af jern med kugleformet ende* og et andet jernstykke, lidt længere i syd fremkom en *remspænde af bronse*, der kun delvis er bevaret. Omtrent 1 m. fra disse gjenstande omtrent ret i syd fandtes en *jernbøile* og tæt ved den i sydvest en *jernnagle*. Ca. 15–20 cm. sydost for de sidstnevnte gjenstande laa en *eiendommelig jerngjenstand, tilspidset i den ene ende og tiltagende i bredde mod den anden*, hvor der *var et indhak, saa at den her endte i to spidser*. Den laa ca. 10 cm over bunden. Ca. 20 cm nordost for bøilen laa 2 smaa jernstykker, der sammenlagt dannede en *vinkel*. Ca. 30–35 cm sydost for bøilen fandtes en *skjoldbule med meget bred rand*. Alle disse jernsager repræsenterer vel en *skeletgrav fra førromersk tid*. Udstrækningen fra spydspidsens od i nord til skjoldbulens kant i syd udgjorde ca. 3 m. Alle sagerne syntes at ligge umiddelbart paa bunden eller øverst i bunden. Denne formentlige grav er paa ridset betegnet med *f.*»

Dateringen av denne grav skal vi foreløpig ikke gå nærmere inn på. Derimot

kan vi straks si oss enige med Mørck i at sakene må representere en skjelettgrav. Den store spredning av gravgodset tyder på dette, likeså det forhold at kull eller brente bein overhodet ikke nevnes. I den skarpe grusen på Åshaugen ville ubrente bein bli fullstendig oppløst og forsvinne sporløst, det har vi eksempler på fra andre hauger i dette gravfelt. Brente bein har derimot en vesentlig større motstandskraft mot de oppløsende krefter, noe som framgår til evidens av materialet fra alle branngravene. Hadde grav *f* vært en branngrav, skulle vi med all sannsynlighet ha ventet å finne brente bein, gjerne også kull. Det forhold at bein av noe slag ikke ble funnet, tyder derfor avgjørende på at vi her har for oss en ubrent grav.

Et viktig moment er Mørcks gjentatte opplysning om at disse sakene lå på *bunnen av haugen*, med andre ord på den opprinnelige jordoverflaten på stedet. Dette må tolkes slik at denne begravelsen har vært anlagt på den gamle markoverflaten, og så har haugen vært bygd over den. Grav *f* må derfor oppfattes som *haugens primærgrav*.

Et annet viktig moment er Mørcks opplysning om at det like under spydspissene i skjelettgraven ble funnet en branngrop (grav *c*) som altså har vært overdekket av spydspissene og følgelig må representere en tidligere gravleggelse på samme sted. At også de øvrige branngraver må være eldre enn skjelettgraven, følger av seg selv dersom en godtar tanken om skjelettgraven som *haugens primærgrav*. Det er nemlig ytterlig usannsynlig at noen ville ha gravet seg ned gjennom gravhaugen (som var inntil 1,50 m høy) for å anlegge disse enkle branngropene nede under den gamle markoverflaten.

Den siste graven i haugen betegnes som *grav g*. Også dette var en våpengrav, og utstyret besto av en skjoldbule, fylt med brente bein, et tveegget sverd og en spydspiss. Sverdet var stukket tvers gjennom skjoldbulen, og «siden lagt i siksakfolder», mens spydspissen lå 10–12 cm fra skjoldbulen. Samhørigheten mellom disse saker kan derfor ikke trekkes i tvil, og Mørck opplyser at skjoldbulen «fandtes ca. 60 cm. over bunden». Det kan da heller ikke være noen tvil om at denne graven må oppfattes som en *sekundærgrav i haugen* og dermed en *terminus ante quem* for skjelettgraven. Gravstratigrafien i haugen blir dermed ganske klar: først branngropene under overflaten, så skjelettgraven på bunnen av haugen, og så sekundærgraven, høyere oppe i haugen. Den nøyaktige datering av såvel branngropene

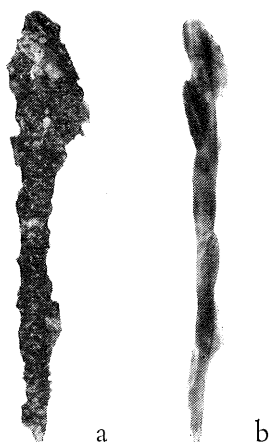

Fig. 2a. Jern-nål fra grav *a*. Skala 1/1.

Iron pin from grave a. Scale 1/1.

Fig. 2b. Røntgenbilde av jern-nål
fra grav *a*.

X-ray photograph of iron pin from grave a.

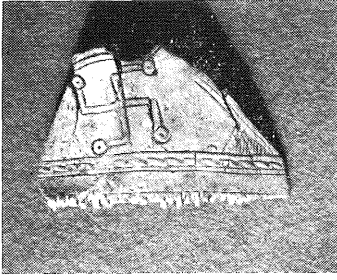
som sekundærgraven blir derfor av stor interesse, som en kronologisk ramme omkring skjelettgraven.

Branngrupene må altså være eldst, og vi skal derfor begynne med dem. Som før nevnt betegnes de som *grav a–e*. I tre av dem (grav *b*, *c* og *e*) ble det bare funnet brente bein og litt kullholdig jord, men ikke noe egentlig daterende materiale. Slike graver ble tidligere oftest uten videre antatt å være fra førromersk tid. Erling Johansen har imidlertid¹ på en overbevisende måte godtgjort at så enkelt er det ikke, men at slike graver like gjerne kan være fra romersk som fra førromersk tid. Hans undersøkelse gjelder riktignok bare Østfold, men det er liten grunn til å tvile på at resultatet

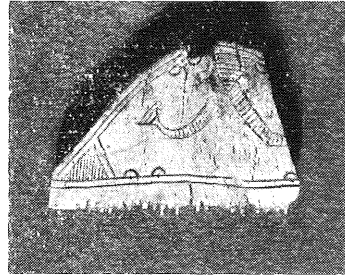
har mer almen gyldighet. I hvert fall er det lite trolig at forholdene på vestsiden av Oslofjorden skulle være vesentlig anderledes enn på østsiden. Vi gjør derfor best i å regne med at gravene *b*, *c* og *e* ikke er nærmere daterbare enn til romersk eller førromersk tid.

Av de øvrige branngraver har *grav a* gjerne vært regnet som førromersk da den bl. a. inneholdt en jernnål (fig. 2^a), som ble antatt å være av en førromersk type.² En røntgenundersøkelse av nålen viser imidlertid klart at dette ikke er tilfelle (fig. 2^b). Nålen er sterkt forrustet i den tykkeste enden, og en kunne derfor tenke seg at den har en liten bøy øverst, mens den i virkeligheten har vært helt rett og dermed ikke gir grunnlag for noen slags datering.

Da de brente bein fra denne branngruppen ble nærmere gjennomgått i muséet, kom det for dagen en liten, defekt og forbrent, usammensatt beinkam, ornert med et hakekors på den ene siden og på den andre siden et ornament som Mørck sammenlikner med en fiskehale (fig. 3^{a–b}). Videre ble det funnet 2 stk. av to forskjellige leirkar: det ene ornert med skrålinjer mellom parallelle linjer, samt 3 stykker kitt til tre- eller barkkar. Leirkarstykkene lar seg ikke lenger identifisere, men det forhold at ett av dem var ornert, tyder i hvert fall ikke på keltertid.

a

b

Fig. 3 Beinkam fra grav a. Skala ca. 1/1.
Bone comb from grave a. Scale appr. 1/1.

Enda mindre tyder kammen på en slik datering. Beinkammer forekommer ikke i keltertids graver i Norden, ikke engang i Danmark og Sverige, hvor materialet er så mye rikere enn hos oss. Derimot er kammer ganske vanlige i funn fra romertiden, både små, usammensatte kammer og de noe større, sammensatte kammene. Dessverre er kammen fra Ås deformert av varmen på likbålet og noe defekt, men ikke verre enn at den med rimelig sikkerhet kan rekonstrueres i tegning, under forutsetning av at ornamentene har vært symmetrisk oppbygd (fig. 4^{a-b}). Dateringen av denne kammen er en sak av meget vesentlig betydning for oss, og vi er derfor nødt til å ta den opp til litt nøyere undersøkelse.

Dateringen må bygges såvel på kammens form som på dens dekor. Av disse elementer er dekoren utvilsomt det mest usedvanlige, mens selve kamtypen er velkjent nok.

I Sigrid Thomas' store oversiktsverk over kammer fra romertid³ betegnes de usammensatte kammene som type A, og de eksemplarer som har en noe mer utviklet dekor, samles i en undertype med betegnelsen A II. Vår kam fra Sande går naturlig inn i denne gruppen. I Mellomeuropa går kammer av type A II ikke ut over 3. århundre, mens de i Skandinavia (hvor typen er mest vanlig) tilhører sen keisertid og kan gå helt inn i folkevandringstiden, i hvert fall til 5. århundre. Noen særlig hårfin datering får vi således ikke på selve kamtypen.

Så var det dekoren som altså er det mest uvanlige ved kammen fra Ås. På den ene siden er som før nevnt et hakekors, regelmessig og godt tegnet, med en punkt-sirkel som avslutning på hver korsarm. Hakekorset er sentralt og dominerende

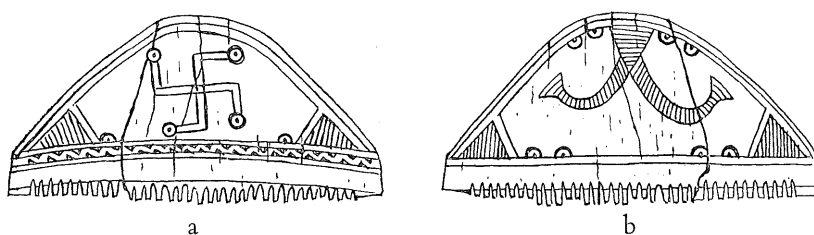

Fig. 4 Rekonstruksjonstegning av beinkam fra grav a. Skala 1/1.
Drawing of bone comb from grave a, reconstructed. Scale 1/1.

plassert, midt på kammens håndgrep. Under hakekorset går et horisontalt siksakbånd, begrenset på begge sider av to fine, innrissede parallelle linjer. Også langs kammens ryggside går det to slike linjer, som en dobbelt, indre konturlinje, og i hjørnene er det små, skraverte trekanter, avgrenset av dobbeltlinjer.

På den andre siden finner vi igjen det samme system av dobbeltlinjer, samt de skraverte trekantene i hjørnene (jeg forutsetter her at rekonstruksjonstegningen stort sett er korrekt). Hovedornamentet er imidlertid her ikke noe hakekors, men to underlige, snabelliknende figurer som gir inntrykk av å henge ned fra toppen av håndgrepet og som ser ut til å svinge symmetrisk ut til begge sider. Underkanten av håndgrepet har her bare to fine, parallelle linjer som avgrensning av det ornerte felt, ikke noe siksakbånd. På disse linjer, samt på de indre konturlinjer, har det vært plassert halve punktsirkler, antakelig 4 par, symmetrisk omkring håndgrepets midtakse.

Det kan straks sies at dekoren på denne siden av kammen ser ut til å være helt unik, jeg kjenner i hvert fall ikke noe liknende fra noe annet kam-materiale. Hakekors forekommer derimot en og annen gang, men heller ikke dette motiv kan sies å høre til de vanlige.

Sigrid Thomas nevner i det hele tatt ikke hakekorset som motiv på de usammensatte kammene. Derimot kjenner hun det fra de sammensatte kammene, men gjør uttrykkelig oppmerksom på at det forekommer ytterst sjelden.⁴ Hun nevner bare 5 eksemplarer, hvorav de 3 blir avbildet.⁵ Motivet opptrer på kammer av en type som i Skandinavia kjennes helt fra begynnelsen av yngre keisertid til langt inn i folkevandringstiden.

For egen del kan vi tilføye at kammer med hakekors som dekor også forekommer i de frisiske terper.⁶ Av større interesse for oss er at motivet finnes på kammer fra de danske mosefunn Vimose og Nydam.⁷ Begge disse funn spenner over lengre tidsrom, Vimose fra ca. 100 til ca. 300, med hovedtyngden i 3. århundre, Nydam fra omkring midten av 3. århundre til ca. 500.⁸

En noe mer avgrenset datering får vi på en kam med hakekorsmotiv fra gravplassen Preetz i Holstein, også her en sammensatt kam.⁹ Dateringen av kammer i dette gravfelt settes generelt til ca. 200–325.¹⁰

Hakekorset har ellers en vid utbredelse i tid og rom, men det vil føre alt for vidt å gå nærmere inn på denne sak her. Det skal bare nevnes at motivet opptrer i mosefunnene også på andre gjenstandskategorier enn kammer, f. eks. på sverd og doppsko til sverd,¹¹ på pilespiss¹² og på hesteutstyr.¹³ Når motivet opptrer på våpen, er det rimelig å oppfatte det mer som et magisk tegn enn som ren ornamentikk. Det samme må være tilfelle når vi finner det sammen med en runeinnskrift på nåleskjeden til en fibula.¹⁴ Sistnevnte funn skriver seg også fra Danmark og dateres til første del av 3. århundre.

Fra hjemlig område treffer vi hakekorset som motiv på et leirkar – riktignok av dansk type – fra Brunlanes i Vestfold.¹⁵ Dette funn skriver seg trolig fra 2. århundre.

Det ser etter dette ut til at beinkammen fra Ås – og dermed grav *a* – i hvert fall må høre hjemme i romertid, helst 3. århundre og kanskje første del av dette.

Fra samme periode er formodentlig også den andre daterbare branngropen under haug III: grav *d*. Foruten brente bein og et par skår av et grovt leirkar ble det her funnet en halv spilleterning av bein, av den avlange typen R. 176 (fig. 5). Brettspill antas gjerne å være et romersk kulturlån i Norden,¹⁶ og spilleterninger dateres derfor tidligst til romertid. En terning av helt samme type kjennes fra Vimose-funnet.¹⁷ Samme type terninger går også inn i folkevandringstiden og forekommer f. eks. i det store gårdskomplekset Vallhagar på Gotland.¹⁸

Stenberger opplyser (loc. cit.) at spillebrikker var kjent blant germanske stammer ved Elben allerede i førromersk tid, men til Gotland kom de først i begyn-

Fig. 5. Spilleterning av bein fra grav *d*. Skala 1/1.
Bone die from grave d. Scale 1/1.

nelsen av yngre keisertid. Det virker lite trolig at de er kommet til Vestfold tidligere enn de kom til Gotland, og en tidligere datering enn 3. århundre virker derfor ikke sannsynlig for terningen fra Ås. Da dette også ser ut til å være en brukbar datering for grav *a*, må vi altså med rimelig sannsynlighet kunne sette 3. århundre som *terminus post quem* for den ubrente graven. —

Vi går så over til sekundærgraven, *grav g*, som etter vårt resonnement bør representere den senest mulige datering av skjelettgraven, dens *terminus ante quem*.

Som før nevnt var dette en branngrav med våpen, og skjoldbulen har gjort tjeneste som askeurne. Den er nå temmelig defekt, bl. a. har det i gammel tid vært hugget et stort hull gjennom den, og gjennom dette hullet var sverdet stukket inn. Dette er tydelig et utslag av den forsetlige ødeleggelse av våpen som vi ofte møter i eldre jernalders branngraver. Til tross for denne ødeleggelse, og senere tiders ødeleggelse p. g. a. forrustning, er det ingen tvil om at skjoldbulen har tilhørt den helt enkle, halvkuleformede typen R. 219.

Sverdet har også vært forsetlig ødelagt: det er bøyd sammen i 4 vindinger, men er likevel helt tilstede, bortsett fra knappen som har sittet ved avslutningen av tangen. Heller ikke her er det noen tvil om typen: vi har for oss en *spatha*, et langt, smalt, tveegget sverd av en type som er karakteristisk for sen romertid. Mørck anslår lengden til 80–85 cm, derav 17–18 cm på tangen, og han gjør oppmerksom på at sverdet ikke har «midtrand». Det siste er korrekt, men hans mål må være anslagsvis, for ved nøyaktig måling viser sverdet seg å være ikke mindre enn 92 cm langt, og herav faller ca. 20 cm på tangen. Sverdet er derved et usedvanlig langt eksemplar av *spathaen*, og det har også en usedvanlig lang og spiss odd. Overgangen fra klinge til tange er helt karakteristisk, og den ytterste del av tangen er tildannet med sikte på å holde en sverdknapp. Det er ingen spor av «fabrikkmerke» på klingene, og en røntgenundersøkelse viser heller ingen spor av damascering.

Spydet i denne graven byr på et lite problem, men ikke større enn at en rimelig løsning kan antydes. I skjelettgraven skal det iflg. Mørck ha vært to spydspisser: én med mothaker og én med skarp rygg på begge sider av bladet, men nesten ødelagt av forrustning. I katalogen betegnes den sistnevnte spydspissen som 21697^h. I sekundærgraven var det en spydspiss med midtrygg, uten odd og fal. Den betegnes i katalogen som 21697ⁿ.

I muséet ligger det blant Sande-materialet 3 spydspisser: én med mothaker, én usignert og meget dårlig bevart spiss med svært skarp rygging, og én signert 21697^h, noe forbøyd og uten odd og fal, men med forholdsvis velbevart blad. Dette skulle da etter katalogen være et av spydene fra skjelettgraven, men antakelig er det her foregått en forveksling. Den usignerte og dårligst bevarte spydspissen skriver seg antakelig fra skjelettgraven, mens den som er signert 21697^h formodentlig er spydet fra sekundærgraven. Selve beskrivelsene tyder på at sammenhengen er slik, også det forhold at den ene spissen er bøyd, noe som går godt sammen med de andre, forsetlig ødelagte våpnene fra branngraven, mens en ikke venter å finne ødelagte våpen i en skjelettgrav.

Denne spydspissen sammenliknes i katalogen med typen R. 206. Det blir imidlertid også sagt at bladet er slankere enn typeeksemplaret, og spydet kommer i virkeligheten trolig nærmere typen R. 208. Typebestemmelsen er imidlertid her ikke så klar som ved sverdet og skjoldbule.

Alle våpenformene peker tydelig mot yngre romersk jernalder, og såvel i muséets katalog som i litteraturen har denne graven vært datert til denne periode, altså 3.–4. århundre. Sammenholder vi våpentypene med Sigurd Griegs gruppeinndeling av romertidens bevegning,¹⁹ finner vi at tveegget sverd og skjoldbule av typen R. 219 er karakteristiske for gruppe V^a og V^b, likeså en spydspiss av type R. 208. Vårt funn er imidlertid ikke «komplett» da det ikke omfatter noen spydspiss med mothaker. Vi kan derfor ikke henføre det til noen bestemt av disse to grupper da det er mothakespydet som her er avgjørende, og vi kan derfor heller ikke presse dateringen nærmere.

Etter Griegs kronologi skal vårt våpengravfunn ikke være eldre enn første halvdel av 3. århundre og ikke yngre enn begynnelsen av 4. århundre. Siden vi nå er interessert i en terminus ante quem for skjelettgraven, kan vi foreløpig holde oss til det mest romslige alternativ og si at den i hvert fall ikke bør være yngre enn begynnelsen av 4. århundre.

Vi har på denne måten fått trukket opp ganske snevre kronologiske grenser for skjelettgraven. Den bør ikke være eldre enn fra 3. århundre, men heller ikke yngre enn første halvdel av 4. århundre. Den avgjørende prøve på om vårt resonnement har vært riktig blir da om gravgodset fra skjelettgraven selv uten videre lar seg innpasse i en slik kronologisk ramme.

Det materialet vi her har å bygge på, er kort og godt et våpensett: to spydspisser og en skjoldbule med tilhørende grep. Det er et nokså påfallende trekk at det siste ikke nevnes i Mørcks innberetning, og en kunne derfor reise spørsmålet om det i det hele tatt hører med til funnet, eller om det her foreligger en forveksling med et annet funn. De to gjenstander passer til hverandre i størrelse, og forrustningsgraden er den samme, så for en overfladisk betraktning ser de i alle fall ut til å høre sammen. Et avgjørende bevis for dette er en blyantskisse av skjoldbulen og håndgrepet i Oldsaksamlingens arkiv, datert 24/11–10, altså noen få dager etter at funnet var blitt gjort. Etter håndskriften å dømme er skissen utført av professor Gustafson.

Det er svært lite trolig at Mørck kan ha oversett eller glemte en såpass stor og karakteristisk gjenstand som denne, og det er heller ikke trolig at han ikke har forstått hva slags gjenstand det var. Uansett hvordan en vil tolke forholdet, må en i alle fall si at det ikke styrker tilliten til hans innberetning eller hans plantegning.

En av de gjenstander i funnet som ser ut til å være gått tapt, er en remspenne av bronse. Den var øyensynlig defekt allerede da den kom for dagen, og den er nå ikke lenger å finne blant sakene fra Ås. Det er kanskje ikke urimelig å gjette på at denne spennen kan ha hørt til et belte. Noen nærmere datering er det naturligvis ikke en gang mulig å antyde, men har det vært en beltespenne av vanlig form, er det i hvert fall et indisium for at graven ikke har noe med keltertid å gjøre.

Går vi så over til våpnene, er den best bevarte spydspissen det stykke som byr på minst problemer (fig. 6).

Fig. 6. Spydspiss av jern fra grav f. Skala 1/2.
Iron spear-head from grave f. Scale 1/2.

Den har mothaker, og det er ingen tvil om at den må regnes til typen R. 212. Mørck nevner at mothakene sitter langt nede ved falens begynnelse, muligens for å skille den klart ut fra typen R. 211. I Griegs system²⁰ er spydspisser av typen R. 212 plassert i gruppene IV^b, V^b og VI^a som sammenlagt skulle fylle hele 3. og første halvdel av 4. århundre.

Den andre spydspissen er noe mer problematisk da det som nevnt ovenfor antakelig har funnet sted en forveksling av denne og spydspissen fra sekundærgraven. Mørcks innberetning er heller ikke til stor hjelp her da hans karakteristikker bare går ut på at denne spydspissen hadde skarp rygg, men for øvrig var nesten ødelagt av forrustning. Karakteristikken passer godt på den spydspissen som nå er usignert, så jeg tror vi må ha lov å regne med at det faktisk er den.

Selv om lite er bevart av spydspissen, er det mest nærliggende å gjette på at den har vært av typen R. 206. Stort mer enn gjetning blir imidlertid ikke dette, og det skal også straks sies at denne type passer dårlig sammen med typen R. 212. Det er da heller ikke annet enn den kraftige ryggingen som taler for å sette spydspissen i gruppen R. 206. Formen på bladet lar seg ikke lenger fastslå, bortsett fra at det har hatt en viss bredde, så typen R. 209 kan settes helt ut av betraktning. Derimot er det kanskje ikke *helt* utelukket å regne med typen R. 208, noe som ville gå helt naturlig sammen med en spydspiss av type R. 212.

Det virkelige problem i dette våpensettet er imidlertid skjoldbullen (fig. 7^a). Mørck opplyser i sin innberetning at den har *meget bred rand*, og det er da også det karakteristiske ved den: den totale diameter er ikke mindre enn 21 cm. Selve bulen består av en nærmest sylindrisk nederdel, knapt 2 cm høy, og en tilnærmet konisk overdel med avrundet topp. Dens samlede høyde er 5,8 cm. På sin skisse av skjoldbullen har Gustafson antydning av 2 nagler, plassert slik at det opprinnelig må ha vært 4 stk. P. g. a. forrustningen er dette imidlertid noe usikkert.

Skjoldbullen med den påfallende brede kraven er utvilsomt en av de ting som har fått tidligere forskere til å datere denne graven til førromersk tid. De typer de har hatt i tankene har da sikkert vært slike som de karakteristiske keltertids skjoldbuler fra Gotland²¹ og Øland.²² Skjoldbullen fra Ås har imidlertid ikke de karakteristiske naglene med svære, flate hoder, heller ikke den karakteristiske formen med en høyt uttrukket, nærmest stangformet topp.

Det avgjørende indisium for at skjoldet ikke er av keltertids alder er imidlertid

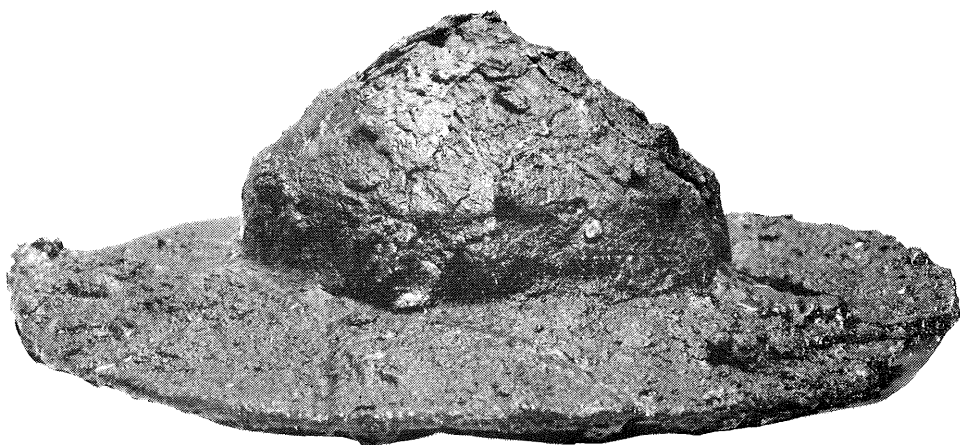

Fig. 7a. Skjoldbule av jern fra grav f. Skala 3/5.
Iron shield boss from grave f. Scale 3/5.

håndgrepet (fig. 7^b). Forutsetningen er da selvfølgelig at en godtar samhörigheten mellom bule og håndgrep. Som tidligere nevnt, må Gustafsons skisse fra 1910 oppfattes som et definitivt bevis for dette.

Håndgrepet er av jern, av hovedtypen R. 222, men med endene mer markert utsvunget, til en bredde av 8,5 cm. Den ene enden er avbrukket og mangler, noe som også er markert på skissen fra 1910. Den opprinnelige lengde har trolig vært omkring 21 cm, altså tilsvarende skjoldbulens diameter. Naglenes plassering er noe uklart p. g. a. forrustning, men det ser i alle fall ut til å være 2 nagler i den bevarte enden.

Et slikt håndgrep er utenkelig i et keltertids miljø, etter det kjennskap vi har til dette.²³ Derimot kan det uten vanskelighet karakteriseres som en variant av en type som stort sett først opptrer i 3. århundre og holder seg lenge.²⁴

Et noe liknende skjoldhåndtak avbildes hos Grieg, Hadeland, fig. 42, fra et funn i hans gruppe IV^a (3. århundre, kanskje dets eldre del). Liknende typer opptrer også i Vimosefunnet.²⁵ På Gotland opptrer håndgrep av samme hovedform både i periode V¹ og V²²⁶; etter vanlig kronologi svarer dette til yngre keisertid: 3. og 4. århundre. Også på Øland treffer vi typen i funn fra 3. århundre.²⁷ –

Fig. 7b. Skjoldhåndtak av jern fra grav f. Skala 5/7.
Iron shield grip from grave f. Scale 5/7.

Spørsmålet blir så hvordan dateringen av skjoldbulen kan forlikes med en slik datering av håndgrepet. Den påfallende brede kraven skiller denne skjoldbulen markant ut fra flertallet av skjoldbuler fra romertiden, mens selve bulen for øvrig ikke står så urimelig langt fra typen R. 221.

Helt alene står vår skjoldbule likevel ikke med sin brede krave. I et forholdsvis nytt funn fra Modvo under Setre, Hafslo i Sogn, ligger en skjoldbule som Egil Bakka²⁸ karakteriserer som beslektet med typen R. 221, men som også har en usedvanlig bred krave, slik at diameteren blir 18,8 cm. Til bulen hører et håndtak av typen R. 222, og funnet tilhører yngre romertid, vel helst 4. århundre. Det er fristende å stille skjoldbulen fra Modvo sammen med vårt eksemplar fra Ås og regne dem begge som særtyper under hovedtypen R. 221, en type som vanlig tilhører 4. og 5. århundre. I stedet for å trekke funnet bakover mot keltertid ser det derfor ut til at skjoldbulen heller trekker det oppover mot yngste romertid.

Fra ett av de nyeste danske mosefunn, Ejsbøl Mose i Sønderjylland, foreligger også skjoldbuler av samme hovedform og med påfallende bred krave.²⁹ Foreløpig

foreligger bare svært korte, preliminære meldinger om dette funn, men det ser i alle fall ut til å være klart at disse skjoldbuler hører hjemme i 4. århundre.

Som en sammenfatning kan vi vel si at våpnene i vårt funn tyder på en datering til sent 3. eller tidlig 4. århundre. Det er ingen ting i materialet som desidert angir en tidligere datering enn til 3. århundre. Det er således ingen grunn til å tvile på at skjelettgraven må være anlagt senere enn branngropene under haugen, selv om tidsforskjellen ikke behøver å være stor.

Heller ikke ser det ut til å være noen grunn til å datere skjelettgraven senere enn til 1. del av 4. århundre. Vi får dermed ingen alvorlige problemer med sekundærgraven, men denne og skjelettgraven ser ut til å bli nærmest samtidige. Et slikt resultat er ikke på noen måte urimelig. En sekundærgrav kan være anlagt i en eldre haug ganske kort tid etter at haugen ble oppført. De gravlagte kan i så fall meget vel tenkes å ha vært medlemmer av samme familie, de kan sogar ha tilhørt samme generasjon. Tidsforskjellen mellom de to begravelser vil da være for liten til å kunne registreres i et arkeologisk materiale: for vår vurdering vil gravene gi inntrykk av å være samtidige.

Det ser således ikke ut til at det kan rettes noen alvorlig innvending mot den tolkning som her er gitt av gravstratigrafien i haug III på Ås. Den nøyaktige datering av de enkelte graver vil kanskje kunne vurderes noe annerledes, men det er en sak av underordnet betydning. Det hovedresultatet som må stå fast er at ikke en eneste av gravene i haug III med sikkerhet kan dateres til keltertid. *At dateringen av skjelettgraven til keltertid definitivt kan avskrives*, framgår også klart av det materiale denne grav selv inneholdt. Om en så vil datere graven til 3. eller 4. århundre, spiller i denne sammenheng svært liten rolle.

SUMMARY

The dating of an inhumation grave from the farm of Ås vestre (Veierud), Sande parish, Vestfold, forms the subject of this paper. This grave, expertly excavated in 1910, has been dated to the Pre-Roman (la Tène) Period, thus presenting a problem to the archaeologists who have discussed it, as apart from this grave,

the cremation rite was the only mode of burial practised in Norway during the Pre-Roman Period.

In the opinion of the author, the current dating of this grave must be wrong. As the result of a fresh examination of the weapons contained in the grave, it seems that the grave should rather be dated to the late Roman Period, preferably late third or early fourth century. This view is corroborated by a study of the stratigraphical conditions of the burial mound from which the find originates.

In spite of certain shortcomings of the excavation report, it seems to be quite clear that the barrow contained no less than 7 burials. Five of them were simple cremation pits under the original surface on which the barrow had been built. They must be regarded as older flat graves which had, intentionally or by accident, been covered by the barrow. The inhumation grave was situated *on* the original surface, centrally in the barrow, and thus stands out as the primary interment of the barrow. Finally, there was a cremation grave, situated 60 cm higher up in the barrow. Here a shield boss was used as a cremation urn. Without doubt this must be regarded as a secondary burial, and it has always been considered as being of late Roman Period date.

According to this interpretation of the stratigraphical conditions, the inhumation grave is, chronologically speaking, sandwiched between the old cremation pits under the barrow and the secondary cremation grave. The former must antedate the inhumation burial, which, in its turn, must be older than the secondary grave.

Three of the cremation pits (called in the report graves *b*, *c* and *e*) are undatable, containing only cremated bones and some charcoal. Of the two others, one (grave *a*) contained, i.a., a small bone comb, bearing a regular swastika as a central ornamental motif. The other (grave *d*) contained a bone die of the elongated type. Both of these graves must be of Roman Period date, most probably of the third century.

The secondary cremation grave comprises a set of weapons, which appear to be of the same age as those of the inhumation grave, although belonging to different types. Archaeologically speaking, the two graves are thus contemporary, of the late third or early fourth century. This, however, does not preclude

the possibility of the cremation grave being *slightly* later than the other, although no difference of age can be demonstrated by purely archaeological means.

A Roman Period dating of the inhumation grave is fully compatible with the practice of inhumation and does away with the awkward problem posed by a la Tène inhumation grave.

NOTER

- ¹ Erling Johansen: Ny datering av branngraver under flat mark. Universitetets Oldsaksamlings Årbok 1951–53, p. 224.
- ² Har vært sammenlignet med f. eks. Haakon Shetelig: Den førromerske jernalder i Norge. Oldtiden III, fig. 5.
- ³ Sigrid Thomas: Studien zu den germanischen Kämme der römischen Kaiserzeit. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege. Band 8. Leipzig 1960.
- ⁴ Op. cit., p. 83.
- ⁵ Op. cit., Abb. 31, 33, 34.
- ⁶ Anna Roes: Bone and Antler Objects from the Frisian Terpmounds. Haarlem 1963, p. 9, Pl. III: 3.
- ⁷ C. Engelhardt: Vimose Fundet. Kjøbenhavn 1869, Pl. 2: 15.
C. Engelhardt: Nydam Mosefund. Kjøbenhavn 1865, Pl. V: 9.
- ⁸ Johannes Brøndsted: Danmarks Oldtid. III. Jernalderen. København 1960, p. 220.
- ⁹ Johanna Brandt: Das Urnengräberfeld von Preetz in Holstein. Neumünster 1960, Tafel 8: 129¹.
- ¹⁰ Op. cit., p. 30–31, 41 og 63.
- ¹¹ C. Engelhardt: Vimose Fundet, Pl. 6: 2 og Pl. 9: 85.
- ¹² Op. cit., p. 23.
- ¹³ C. Engelhardt: Thorsbjerg Fundet. Kjøbenhavn 1863, Pl. 13: 11.
- ¹⁴ Johannes Brøndsted: Danmarks Oldtid. III. Jernalderen. København 1960, p. 260.
- ¹⁵ Johs. Bøe: Jernalderens keramik i Norge. Bergen 1931, fig. 33.
- ¹⁶ Jan Petersen: Bretspil i forhistorisk tid. Oldtiden IV, Oslo 1914, p. 77.
- ¹⁷ C. Engelhardt: Vimose Fundet, Pl. 3: 7; også avb. i Brøndsted: Jernalderen, p. 222.
- ¹⁸ Mårten Stenberger: Vallhagar. A Migration Period Settlement on Gotland, Sweden. Copenhagen 1955, p. 1104, fig. 457: 3–4.
- ¹⁹ Sigurd Grieg: Hadelands eldste bosetningshistorie. Oslo 1926, p. 84.
- ²⁰ Loc. cit.
- ²¹ Oscar Almgren: Die ältere Eisenzeit Gotlands. Erstes Heft. Stockholm 1914, Taf. 7: 97–98.
- ²² Mårten Stenberger: Öland under äldre järnåldern. Stockholm 1933, fig. 2.
- ²³ Martin Jahn: Die Bewaffnung der Germanen in der älteren Eisenzeit. Würzburg 1916, p. 161, Abb. 182–191.
- ²⁴ Op. cit., Ab. 220, cp. 190 og 192.
- ²⁵ C. Engelhardt: Vimose Fundet, Pl. 5: 13–14.

- ²⁶ Oscar Almgren und Birger Nerman: Die ältere Eisenzeit Gotlands. Zweites Heft. Stockholm 1923, fig. 619–20, 642, 645.
- ²⁷ Mårten Stenberger: Öland, fig. 33–34.
- ²⁸ Egil Bakka: Oldsamlingens tilvekst 1960. Årbok for Universitetet i Bergen. Humanistisk serie 1960. No. 4. Bergen 1962, p. 38.
- ²⁹ Mogens Ørsnes: The Weapon Find in Ejsbøl Mose at Haderslev. *Acta Archaeologica*, Vol. XXXIV, København 1963, p. 241, fig. 12.

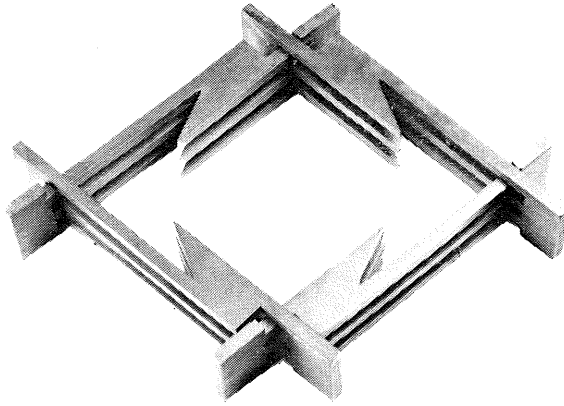
Per Fett:

TANKERINGEN FRÅ EVEBØ

Fornminneregistreringa i Nordfjord førte meg til å prøve å finne svar på det som Gabriel Gustafson ikkje fekk svar på om sin *Strange Wooden Object Found in a Norwegian Tumulus* i Bergens Museums Aarbok 1890. Ein vil hugse at han i denne artikkelen berre hadde funne ein einaste parallell til denne norske tankeringen, men den var til vederlag heilt slåande: ein tankering kjøpt i 1875 i Teheran og seinare overført til South Kensington Museum.

Museet er i dag betre kjent som Victoria and Albert Museum. Eg skreiv då dit først for å høyre om dei der hadde fått greie på meir om tingen i dei 65 år sidan Gustafson skreiv. Svaret var nei, at dei tvert om var interesserte i kva eg kunde finne fram. Seinare fekk eg Teheranstykket i handa under eit opphald i London i 1961. Skilnaden mellom dei to tankeringane er for det første at medan den eine er funnen i ei 1500 år gamal grav, er den andre så avgjort nyare tids, frisk og lys i veden. Dernest at medan den første er firdelt, er den andre åttedelt og raffinementet i form er større. Men i prinsippet er dei nett same sak, slik det går fram hos Gustafson.

Men dette var like vel for underleg til at problemet burde ligge daudt slik det har gjort i to generasjonar. Under titelen *Wanted* fekk eg følgjande tekst inn i *Current Anthropology* 962 s. 206: — We have in this museum an object shown in 2 reconstructed forms in the accompanying photographs. It is a toy or a puzzle cut from a single square block of birch wood into 4 pieces, which cannot be separated, but may be placed in a series of different positions and forms. It lay in a Norwegian man's grave dating from the 6th century A. D., together with a rich equipment comprising, among other things, a Roman goblet, an East Roman solidus (Theodosius II), etc. The grave was found in 1889, and the puzzle published in a special paper in 1890. At that time only one parallel was to be found: a puzzle in Victoria and Albert Museum in London, but it was made of

walnut wood, cut in eight pieces. It was bought in 1875 in Teheran, and is evidently not an ancient thing.

To this day no other parallel has come to the knowledge of the staffs in either this museum or the V. and A. The distance in space, as well as in time, is striking, and so is the resemblance in form and idea. It may be added that birch is definitely a northern tree not found in Persia, and walnut is definitely a southern one not growing in northern countries (unless planted). One should bear in mind also that Theodosius was twice at war with the Persians. – Og så spurte eg om det fanst nokon lesar som kunde vise til fleire liknande tankeringar. Det kom ingen annan reaksjon enn eit spørsmål frå redaksjonen om eg hadde fått noko svar. Innlegget vart så sett inn ein gong til i C. A. 1965 s. 116, og sanneleg kom det svar – frå Afghanistan!

Her må eg skyte inn at etter råd av botanikaren professor Knut Fægri hadde eg sendt treprøve til Imperial Forestry Institute i Oxford for å kontrollere om den gamle trenemninga or hos Gustafson framleis heldt – han seier ikkje kven som har gjort namnefestinga. Svaret var bjørk, og dette vart då innsett i innlegget i C. A. Seinare vart same treprøve på dansk initiativ sendt til kriminalassistent E. Tellerup i København. Svaret derfra var «med sikkerhed» or. Eit spørsmål til Fægri om kven av desse ein stakkars arkeolog skal tru, vart utan svar, men det er då heller ingen grunn til å insistere på noko slikt.

Frå Afghanistan skreiv den amerikanske etnografen Louis Dupree, nå professor i New York. I ein privatsamling i Qunduz hadde han sett ein tankering, åttedelt og av valnøttre liksom den frå Teheran, men elles litt annleis forma. Utan tvil er det same slag ting, proveniensen er også her ukjend, men veden er i alle fall ikkje gamal. Alle tre er praktisk talt like store, 20,4 til 22,0 cm lange. Dupree har nå publisert denne eigendommelege historia: An Ethnographic «Puzzle», American Universities' Field Staff Reports Service, Vol. X No. 1, med fotografi av alle tre tankeringar. Han refererer nøyte Gustafsons avhandling frå 1890, men må som han resignere når det gjeld resultat og det gjer han ved å sitere Gustafsons sluttord. Sjølv sluttar Dupree: I suppose the real value of a report like this lies in the fact that – in the midst of tremendous nuclear confrontations and the bloody crackle of small wars growing ever larger – it is comforting to know that men still seek answers to small questions. Whether or not we eventually learn the function of the «puzzles» is immaterial, but that men will seek answers to simple problems encourages my belief that they will continue to seek peaceful answers to the larger problems.

Denne «function» vil Dupree gjerne kome attende til etter heimkomst til U.S. A., så får vi då sjå om det blir høve til å kome att her i Viking med referat.

H. P. L'Orange:

ET FORSØMT KAPITEL I KUNSTHISTORIEN

Den mediterrane skulptur mellom antikk og middelalder

Det lå i sakens natur at studiet av antikkens kunst – både under oldtiden og i nyere tid (etter Winckelmann) – tok sitt utgangspunkt i den store klassiske blomstring som i forhold til de eldre, egyptiske og orientalske kunstkulturer, skapte et nytt begrep om skjønnhet og kunstnerisk fullendelse som ble normgivende for ettertiden. Det ble derfor ikke til å unngå at den siste store fase av den antikke kunstblomstring – den som fant sted i romersk keisertid – falt i skyggen av den greske. Den klassiske arkeologi og kunsthistorie stirret med betagelse på denne verden av fullkomne skikkelser som steg frem av det 6. og 5. århundres Hellas og fulgte dem med henrykt blick på deres vandring gjennom århundrene, på større og større avstand fra deres fødsel i det klassiske – inntil de forsvant i horisonten. Men like opp mot denne fjerne horisont, der skikkelsene ble små og hele landskapet tegnet seg i perspektivisk forkortning, lå den romerske kunst. Et halvt årtusen av romersk rikskunst forsvant i horisonten bak det levende nærbilde av et halvt årtusens greske kunsthistorie, og måtte ofte nøye seg med et kort efterskrift, et appendix i våre håndbøker.

De siste forskergenerasjoner har rykket det romerske kunstlandskap ut av dette forsvinningsperspektiv og utviklet det som nærbilde for våre øyne, med dets sanne romerske mål og proporsjoner. Men også her gjorde en gradering av verdiene seg gjeldende. Det var det store sentralområde av den romerske kunst, nemlig den eldre og midtre keisertid som lå i fokus av den kunsthistoriske betraktning, mens de perifere områder atter ble forminsknet under den store avstands forkortende perspektiv. Hele oldtidens store avsluttende epoke, senantikken, forsvant i en slik forkortelse opp imot den nye fjerne horisont: middelalderen.

Fig. 1. Skrankeplate. Forum Romanum (Foto H. P. L'Orange).

Atter skjer så en kunstvitenskapelig nyorientering. Hele det sen-antikke kunstlandskap rykkes ut av forsvinningsperspektivet og vokser frem i forskningen med sine sanne mål og proporsjoner. Allerede tidligere hadde den kristne arkeologi trukket sen-antikken inn i fokus av sitt synsfelt. Men for denne forskningsgren var det de teologiske og kirkehistoriske interesser som motiverte en eksakt og uforkortet betraktning av det sen-antikke kunstmateriale. Den rent kunstvitenskapelige nærbetraktning av sen-antikken er et verk av de to siste og blant disse først og fremst den nulevende forskergenerasjon.

Jo sterkere disse sen-antikke forskningsposisjoner bygges ut av den moderne kunstvitenskap og jo fastere og bredere land vi her får under våre føtter, jo mektigere åpner seg for oss den tidlige middelalders fremmede og ukjente hav.

Fig. 2. Osebergskipet. Bakre vognbrett på den såkalte 4. slede.

Mens de store hovedperioder i den senere middelalderkunst, den romanske og gotiske stilperiode, føltas som deler av de moderne europeiske nasjonalstaters egen livskontinuitet, så falt den tidlige middelalder utenfor denne sammenheng. Og samtidig ble den heller ikke nådd av den klassiske arkeologi da perioden lå hinsides den faste tidsgrense som vi nu engang har trukket for den antikke gresk-romerske verdens liv (det vestromerske rikes undergang i 476 e. Kr.). Sett så å si fra begge kyster ligger den tidlig-middelalderske kunst langt ute i horisonten og underkastet loven for den perspektiviske forminskelse ved avstand. Med rette karakteriserer proffessor Mario Salmi denne periode som den kunsthistorisk mest forsømte av alle europeiske kulturperioder.

Når nu forskningen kaster sitt søkelys også inn over denne forsømte periode,

så blir dens første oppgave å samle og publisere det spredte materiale. Dette gjelder på en ganske spesiell måte for det skulpturale materiale. Og det av to grunner. For det første fordi dette materiale er det minst gjennomforskede. For det annet fordi det er overlevert til oss på en så kaotisk måte at det er fare for at store deler av det skal gå tapt. Vi skal i nærværende artikkel begrense vår betraktning til dette tidlig-middelalderske skulpturmateriale.

Når dette materiale er det minst gjennomforskede av vår monumentale overlevering fra den tidlige middelalder, så er dette lett forklarlig. Mens nemlig tidlig-middelalderens mosaikk, maleri og arkitektur har levende og ubrudt sammenheng med hele den sen-antikke verdens tilsvarende kunstarter, så brytes sammenhengen med den store gresk-romerske skulpturtradisjon allerede under sen-antikken. Det er et betydningsfullt faktum at antikken i løpet av det utgående 3. og begynnende 4. århundre avviker hele den statuariske kunst – bortsett, *nota bene*, fra portrettskulpturen –, og dermed oppgir selve den sentrale virksomhet i den tradisjonelle gresk-romerske kunsttradisjon. Den full-legemlige idealstatue forsvinner av kunsthistorien, det gjelder ikke bare de store gudeidealene, heroer og demoner som kristendommen bekjempet, men også den religiøst nøytrale krets. Som vidner om en forgangen tid står statuer som de kolossale dioskurer fra Konstantins termer på det romerske Kapitol – efternølere fra en armé som engang behersket verden og nu er marsjert forbi. De siste kultbilder som ble oppstilt i Roma er Venus' og Roma's statuer i templet på Velia; de ble arbeidet i porfyr og alabast etter at templet var brent og oppbygget på nytt under Maxentius tidlig på 300-tallet. I relieffskulpturen, derimot, ikke annerledes enn i mosaikk og maleri, lever den antikke typeverden videre, og ikke bare religiøst nøytrale skikkelser, men også guddommelige vesen, personifikasjoner etc. fra den gamle mytologi.

Hva er grunnen til at hele denne typeverden, både den religiøse og den nøytrale, ikke lenger folder seg ut i fri-skulptur? Den alminnelige tilbakegang i selve viljen og evnen til fullplastisk form spiller naturligvis inn, men kan ikke gi den fulle forklaring, da jo ennå *portrettet* fremtrer i sin tradisjonelle rundskulpturale form. En viktig grunn for utviklingen av den statuariske kunst er den kristne frykt for alt som minner om *idol*. En fremstilling i flaten, også i relieff, har ikke statuens full-legemlige virkelighet og stedfortredende kraft. Vi må

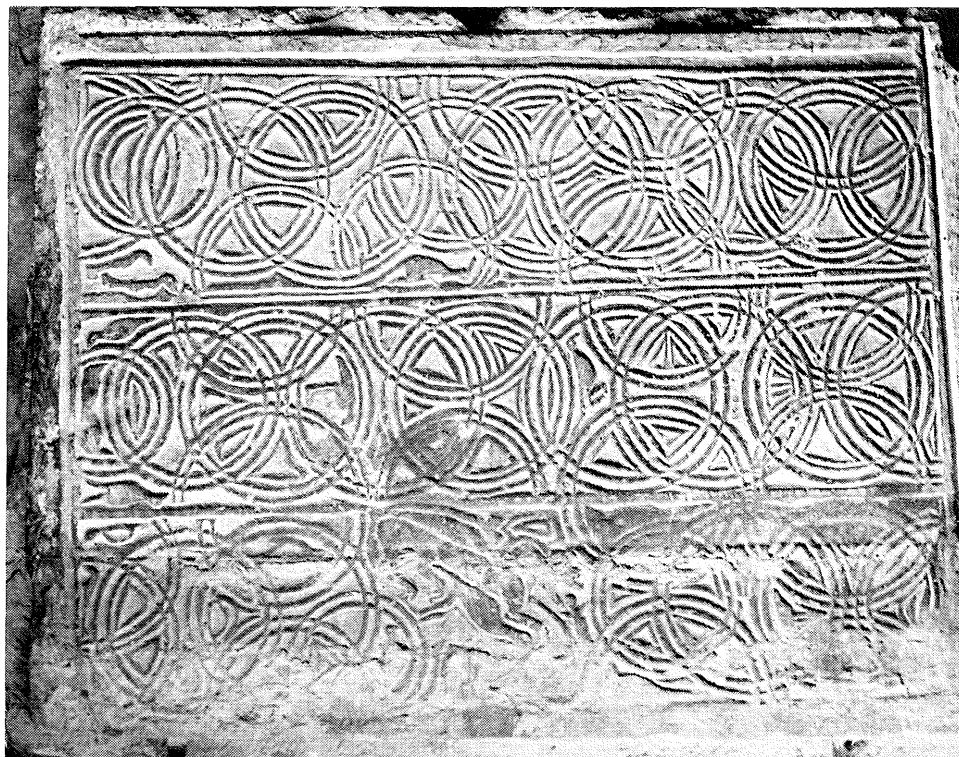

Fig. 3. Skrankeplate. Pieve S. Maria i Chiassa ved Arezzo.
(Foto H. P. L'Orange.)

holde oss for øyet hvordan antikken – og ennu sen-antikken – opplevet gudens nærvær i hans statue, for å forstå denne frykt for $\epsilon\acute{\iota}\delta\omega\lambda\alpha$. Ethvert idol var et hus og et skjulested for den demon det fremstilte. Og fra de djevelske gudestatuer rekker forbannelsen hele den skjønne verden av gudlike idealstatuer. Den strengt religiøse bysantinske «billedfordømmelse», ikonoklasmen, fra det 8. og 9. århundre foregripes her i det tidlige 4. århundre av en billedbekjempelse som retter seg mot den klassiske kunsts statuariske idealbilder.

Hele den veldige statuariske skulpturtradisjon fra den gresk-romerske verden bryter altså brått sammen allerede under sen-antikken. Den tidlig-middelalderiske skulptur begrenser seg således til relieff. (Vi ser bort fra unntagelser som statu-

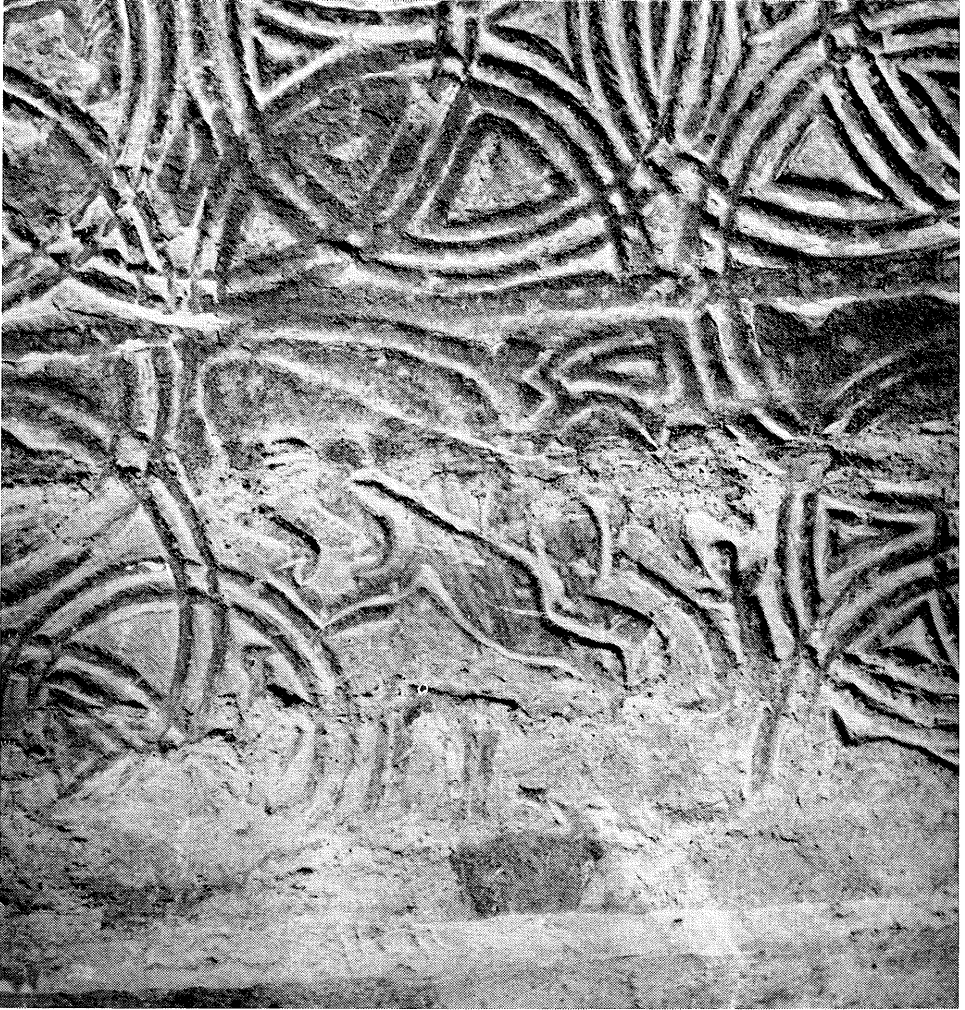

Fig. 4. Detalj av skrankeplate. Sml. tegn. fig. 5. (Foto H. P. L'Orange.)

ariske protretter og rundskulptur i stukk, f. eks. de kvinnelige helgenfigurer i «Det langobardiske tempel» i Cividale.) Derimot fortsetter sen-antikken i sin relieffkunst den klassiske tradisjon med fremstilling av rike figurale scenerier, f.eks. på sine sarkofager og i sine historiske relieffer. Tidlig-middelalderens relieffskulptur bryter imidlertid også med denne klassiske tradisjon og oppgir mer eller

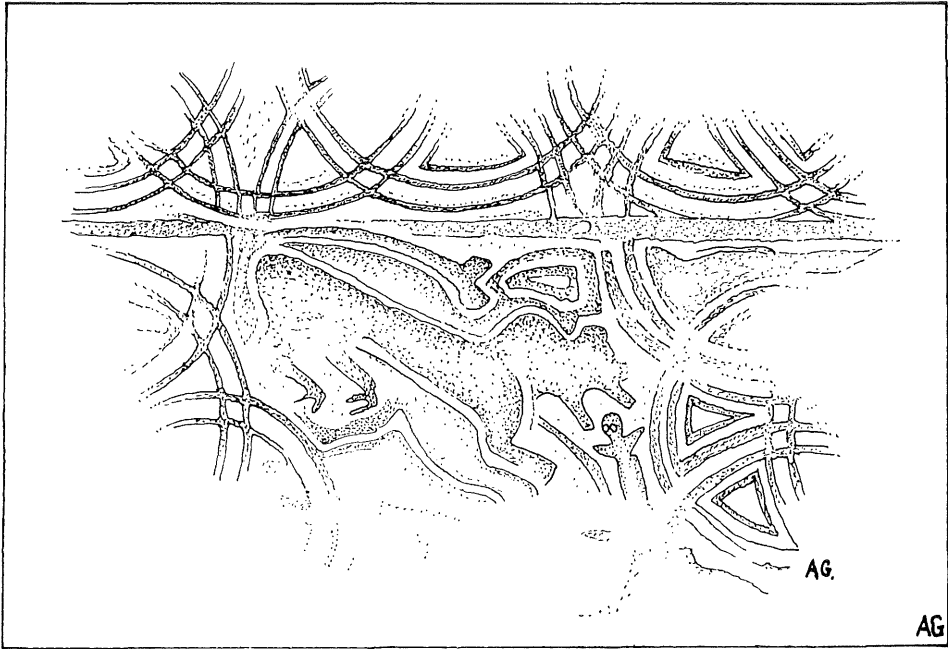

Fig. 5. Detalj av skrankeplate avb. 3. Sml. detalj avb. 4.
(Tegn. ved arkitekt Arne Gunnarsjaa.)

mindre fullstendig figurkunsten, mens den utfolder seg i billedløs ornamentkunst eller i enkle symbolske abstraksjoner. Dette er så meget mer påfallende som i tidligmiddelaldersk mosaikk og maleri figurkunsten lever organisk videre fra antikken. Her ligger forklaringen til at forskningen ikke mistet den tidlig-middelalderske mosaikk- og freskekunst av syne, mens den lot skulpturmaterialet ligge upåaktet. Den non-figurale relieffskulptur falt ut av det tradisjonelle formrepertoar og ble liggende utenfor den klassiske arkeologi og kunsthistories interessefelt.

Det tidlig-middelalderske skulpturmateriale vi råder over består vesentlig av mer eller mindre fragmenterte deler av kirkebygningenes monumentale utsmykning, av alterbaldakiner, prekestoler, portaler, alle slags ornamenterte plater og gitterverk til korskranker, balustrader, transenner, vinduer, ikonostaser og en sjelden gang en billedfrise (som f. eks. en gåtefull relieffserie i S. Gio-

vanni a Corte i Capua), forøvrig av ornamentale arkitektur-elementer, som kapiteller, søyler, baser, pilastre, konsoller osv. Overleveringen av hele dette materiale er, som sagt, fullstendig kaotisk. Den store masse består av fragmenter spredt ut over land og byer uten enhver museal konsentrasjon. Dertil kommer at fragmentene som oftest er mer eller mindre *hjemløse*, skilt ut fra de bygninger de opprinnelig tilhørte eller i allfall løst ut fra den funksjon de hadde i bygningen, enten nu denne var av liturgisk eller dekorativ natur. Ofte er fragmentene også anvendt i en ny bygningssammenheng og med en dekorativ virkning som ikke opprinnelig var tilsiktet. Således flyter disse skulpturer som er dyrebare, umistelige dokumenter fra vårt eget Europas tilblivelsestid, fritt omkring – og vil antagelig fortsette å gjøre det, hvis ikke en ny ordning treffes for å samle og beskytte dem (avb. 8).

Man må derfor med glede hilse det initiativ som er tatt av professor Mario Salmi i samarbeid med professor Bianca Maria Felletti Maj, for å skape en slik skulptursamling i et eget «Museum for Tidlig-middelalder», *Museo dell' Alto Medioevo* i Roma. Museet ble åpnet 6. april 1967 i forbindelse med en internasjonal sammenkomst i Roma, arrangert av det italienske videnskapsakademi *Accademia Nazionale dei Lincei*, for å drøfte studiet av sen-antikken og den tidlige middelalder (*Convegno internazionale sul «Tardo antico e alto medioevo; la forma artistica nel passaggio dall' Antichità al Medioevo»*). Det er å håpe at dette initiativ blir etterfulgt av tilsvarende andre utover i Italias provinser og at det vil virke videre til etterfølgelse utover Italias grenser i de andre Middelhavsland.

Men før dette museumsarbeide kan ventes å nå større resultat – og det vil ta lang tid – er det første og største behov at materialet samles i et corpusverk. «Det er en publikasjon som haster», sier med rette Mario Salmi, «fordi en inventarisering av disse skulpturer – bevart bare fragmentvis, i ny anvendelse og ofte forlatt – er ennå mer nødvendig enn for andre monument- og dokumentklasser, da de er mer utsatt for å bli spredt, tapt eller ødelagt». Det nylig instituerte *Centro Italiano di Studi sull' Alto Medioevo* – med professorene Mario Salmi, Bianca Maria Felletti Maj og Michelangelo Cagianò de Azevedo i spissen – har tatt det første skritt til et slikt corpusverk, *Corpus della Scultura Altomedioevale*, hvorav 1. hefte utkom i 1959 (Dottoressa I. Belli Barsali, La diocesi di Lucca). Fra Mario Salmis forord til dette første hefte er det ovenfor anførte sitat hentet.

Fig. 6. Detalj av skrankeplate, avb. fig. 3. (Foto H. P. L'Orange.)

Det norske institutt i Roma håper å kunne gi sitt bidrag til arbeidet med de tidlig-middelalderske relieffskulpturer. I årene 1938–39 hadde forfatteren av denne artikkel støtte fra Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning (Oslo) til å foreta undersøkelser av tidlig-middelalderske relieffskulpturer i Middelhavslandene. Arbeidet som ikke rakk ut over Italias grenser, ble avbrutt ved utbruddet av annen verdenskrig. De resultater som ble nådd er idag tilgjengelige i fototeket i Det norske institutt i Roma. Materialinnsamlingen er blitt fortsatt, i samarbeide med det norske Roma-instituttets vitenskapelige sekretær Hjalmar Torp, særlig i Norditalia etter krigen og atter med støtte av Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning, senere også fra Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd. Fototekets samling begrenser seg til tidlig-middelalderske relieffskulpturer i Italia, og omfatter ca. 2000 negativer og dessuten korte beskrivelser, med angivelse av sted, materiale, mål osv. for hvert enkelt stykke. Praktisk talt hele dette materiale er ukjent, og vil etterhvert bli publisert i Roma-instituttets *Acta*.

Den store masse av tidlig-middelaldersk relieffskulptur er grovt og flyktig arbeide uten større kunstneriske pretensjoner, det gjelder selv i storstedene som Roma hvor der har hopet seg opp store mengder av denne skulptur i kirker, klostre, palasser og på utgravningsområdene. Stort sett er skulpturene av en utpreget folkelig og «provinsiel» karakter. Det er tydelig at den overveiende del av dem stammer fra en masseproduksjon i verkstedene og er, for å bruke Salmi's ord, *più fatica di artigiani che di artisti*. Denne gjennomgående grovhet og flyktighet utvisker selve stilbildet hvilket medfører store vanskeligheter for dateringen. I denne sammenheng kan her en prinsipiell bemerkning om datering etter stil («stil-datering») være på plass.

Jo sterkere og klarere en stil kommer til uttrykk i et verk, jo fastere ligger tidsrammen omkring det. Med andre ord, jo høyere kvaliteten er, jo større er muligheten for en nøyte datering. Og omvendt gjelder det at jo svakere formintensjonen evner å uttrykke seg i et verk, jo mindre klart altså stilen kommer til uttrykk, jo løsere blir tidsrammen omkring verket. Derfor er en «provinsialisert» stil mer eller mindre tidsløs. Relieffene på Augustus' triumfbue i Susa kunne som stiluttrykk like godt dateres til Augustus' tid som til senantikken, og relieffene på Trajans trofé i Adamklissi like godt dateres til Konstantin som til Trajan. Det er i monumenter som disse ikke stilkriteriet, men antikvariske enkeltheter i drakt

Fig. 7. Detalj av skrankeplate, avb. fig. 3. (Foto H. P. L'Orange.)

og bevæpning som feller verket inn i en fast tidsramme. Stil realiserer seg først i kvalitet. Derfor er kvalitet forutsetningen for en engere stil-datering. Denne regel har i høy grad sin anvendelighet på hele det kunstmateriale vi her behandler.

For å vinne sikre utgangspunkter for dateringen bør derfor en særlig oppmerksomhet vies til de forholdsvis sjeldne kvalitetsverk innen det foreliggende mate-

riale. Og i en absolutt særstilling kommer disse kvalitetsverk når man kjenner monumentet de stammer fra; eller – ennå bedre – når skulpturene ennå befinner seg *in situ*, på sin opprinnelige plass og i sin opprinnelige funksjon i monumentet. Derved overføres jo alle andre dateringskriterier som ligger i monumentet (f. eks. historiske kriterier eller stilkriterier i monumentets øvrige utsmykning, fresker, mosaikker, arkitektur-ornamenter e. l.) til relieffskulpturen.

For å vinne et mer nyansert og periodevis artikulert bilde av relieffskulpturens utvikling gjennom den tidlige middelalder må derfor, etter vår oppfatning, et massivt corpusverk av materialet suppleres med spesialpublikasjoner av enkelte kvalitetsskulpturer og disse studeres i organisk sammenheng med det monument de tilhører. Den beste løsning forekommer meg her å være fullstendige monumentpublikasjoner med stenskulpturen inngående som en integrerende del av monumentets samlede arkitektoniske og billedmessige utsmykning. I Det norske institutt i Roma forberedes en fullstendig publikasjon av ett slikt monument: «Det langobardiske tempel» i Cividale. En fullstendig fotografisk dokumentasjon av helligdommens arkitektoniske og kunstneriske utsmykning monteres for tiden i Instituttets fototek.

Den beste utgangsposisjon for å arbeide med dette tidlig-middelalderske skulpturmateriale, er gitt med sen-antikkens kunst. Det er denne posisjon tidlig-middelalderforskeren fremfor alt må beherske. Det er under bevegelsen *med* tidsforløpet hele dette materiale naturlig penetreres og problemene det stiller, løses. Under den omvendte bevegelse, fra den romanske kunst tilbake til tidlig-middelalderen, altså *mot* tidsforløpet, bringer man ikke med seg selve den livssubstans som tidlig-middelalderen vokste frem av. Viktige posisjoner for studiet av vårt skulpturmateriale ligger også i den extra-mediterrane kunst, både den nordiske og den orientalske. Men også her må studiet løpe *med* tiden, ikke mot den, for den nordiske sektors vedkommende følge strømretningen fra den eldre folkevandringstid frem gjennom middelalderen.

* * *

Det er interessant å se hvordan tross alle åpenbare stilforskjeller mellom den mediterrane og den nordiske verden ett og samme faste klassisk-mediterrane formmønster ligger til grunn for relieffkomposisjoner som på én gang er kurante i Romas 800-tallskunst og ved kongelige vikinghoff i nord. Jeg avbilder som eksempel en rikt dekorert skrankeplate i marmor på Forum Romanum¹ (avb. 1) og det bakre, prektig skulpterte vognbrett i tre på den såkalte 4. slede fra Osebergskipet² (avb. 2). Skipet med dets gravutstyr dateres, som bekjent, til ca. 850 e. Kr. og har tjent en kongelig person, antagelig Kong Halfdans mor, dronning Åse, som siste hvilested. Skrankeplaten fra Forum stammer fra omtrent samme tid. Vi finner i begge relieff en inndeling i to medaljong-rader med en kompleks fylling av den indre sirkel og med særlig markerte tangeringspunkter. Dette grunnskjema som Norden har overtatt fra den internasjonale mediterrane kunst, har i vår treskulptur fått en selvstendig nordisk karakter ved at det geometriske grunnskjema fylles med vikingtidens eiendommelig dynamiske dyre-ornamentikk.

Den nordiske impuls synes å ha virket inn i det klassiske formsprog på et merkelig verk fra den tidlige middelalder, idag bortgjemt i Pieve S. Maria i Chiassa ved Arezzo³ (avb. 3–7), som jeg benytter denne anledning til å presentere for forskningen. Det dreier seg om en rikt ornamentert skrankeplate av anselig størrelse, arbeidet i en lokal sten. Formen er hentet frem ved en slags karveskurd under ca. 45° vinkel med grunnen. Hvor grunnen mellom de frem-springende karveskurd-former er dypt bortarbeidet så der kan tales om et virkelig relieff, er dettes høyde over grunnen ca. 3–4 mm. Ornamentikken fordeler seg på 3 over hverandre liggende horisontale soner. Hver av disse soner er fylt med medaljonger av skiftende størrelse og med en periferi markert ved 2, 3 eller 4 konsentriske sirkler. Alle disse medaljonger er fliket tett og uregelmessig inn i hverandre, så den klassiske tradisjons strengt geometriske medaljongmønster er kommet fullstendig i oppløsning. I stedet er der kommet en eiendommelig dynamisk, en slags glidende og rullende bevegelse inn i ornamentikken. Hele overflaten er dekket av det tette linjespill i de sammenfiltrede medaljongers 2-, 3- eller 4-dobbelte periferilinjer. Hvor der er et åpent sirkelsegment eller en åpen svikkel mellom medaljongene, trenger stadig fugler, fiske- eller orm-lignende dyr seg inn og utfyller den ledige plass. Et litt større åpent felt midt i den nederste

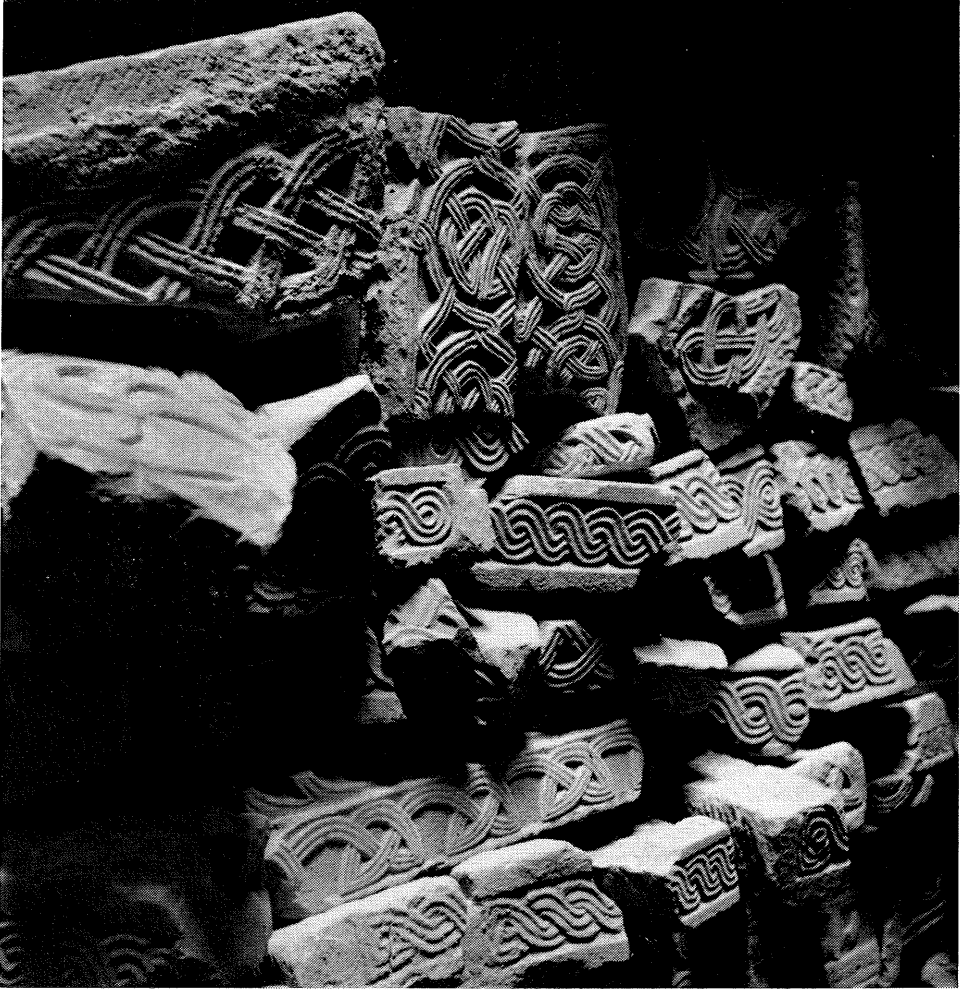

Fig. 8. Haug av skulpturfragmenter fra de mørke århundrer i utgravningsmagasinet ved Augustus Forum Romanum gir et inntrykk av i hvilken kaotisk tilstand det tidlig-middelalderske skulpturmateriale er overlevd til oss.

medaljongsone er oppfylt av en gapende løvefigur (avb. 4 og 5). Foran denne, med hodet inn i løvens gap, står en bitte liten skikkelse med oppstrakte armer, tydeligvis en orant (kanskje fremstillende Daniel i løvehulen). Hele den gapende løve er tegnet med en eneste stor ornamental kontur som bringer tanken til folkevandrings- og vikingtidens dyretegning.

Et samarbeide mellom nordiske og klassiske arkeologer – nordiske arkeologer spesialisert på folkevandrings- og vikingtid og klassiske arkeologer spesialisert på sen-antikk og mediterrane tidlig-middelalder – ville være overmåte fruktbart. Der er nylig opprettet et *Centro Internazionale delle Arti e del Costume* som har tatt de første skritt for å skape faste former for et slikt samarbeide. Disse skritt er tatt innenfor rammen av et stort vitenskapelig initiativ som er inspirert og finansiert av det nevnte Centro: nemlig et initiativ til utforskningen av den tidlig-middelalderens kunst i sin alminnelighet og til konsentrasjonen om den langobardiske kunst i Italia i særdeleshet. Tidlig-middelalderforskningen både i nord og syd står i takknemlighetsgjeld til stifteren av dette Centro, dr. Paolo Marinotti, for den forståelse han har vist for dette forsømte studium og for de nye muligheter han gjennom sitt Centro har åpnet for det. Således har allerede nu 4 stipendiater fra Norge og Sverige fått et generøst stipendium for å drive studier i mediterrane tidlig-middelalder under et halvt års opphold i Roma. President for centret er professor Axel Boëthius, hvis navn er en garanti for dets effektivitet. Boëthius – på én gang svenske og romer – står symbolsk i dette italiensk-nordiske samarbeid.

(L'Oranges artikkel er trykt på italiensk i det nevnte *Centro Internazionale delle Arti e del Costume*'s skriftserie, vol. I, 1967.)

NOTER

¹ Fototeca dell' Istituto di Norvegia, Neg. 291. Marmor. Lengde ca. 1,50 m. Største høyde ca. 1,00 m. Tykkelse ca. 0,10 m. Relieffhøyde over grunnen ca. 1,5 cm.

² A. W. Brøgger, Hj. Falk, H. Shetelig, Osebergfundet III, Pl. XII og Fig. 96 pp. 101 ff.

³ Fototeca dell' Istituto di Norvegia, Neg. 851-852, 765 R. Lengde 1,66 m, høyde 1,30 m; begge ganger er de bakre fremstående kanter ikke medregnet i målene. Tykkelse 0,12-0,13 m.

Kristen R. Møllenus:

GULLGUBBENE FRA MÆRE KIRKE

De utgravninger som Riksantikvariatet ved magister Hans-Emil Lidén påbegynte i 1966 i den middelalderske Mære kirke i Sparbu, Nord-Trøndelag, har brakt resultater som på flere felter er av den største interesse. Det kirkehistoriske område er naturligvis utgravningens egentlige siktepunkt, og resultatene på dette felt vil bli fremlagt av Lidén når undersøkelsene er avsluttet.

Her skal imidlertid trekkes frem et usedvanlig funn fra forhistorisk tid som ble gjort under gravningene i kirkegrunnen. Innenfor den nåværende kirkes murer ble det konstatert at det her tidligere hadde stått en liten trekirke med tak og vegger båret av jordgravde stolper. Skipet målte $10,5 \times 6,5$ m og koret $3,5 \times 3,5$ m, og kirken er antatt å skrive seg senest fra begynnelsen av 1100-tallet. I jordlaget under stolpekirken gulv ble det funnet ialt 19 små gullgubber, firkantete, tynne plater av gullblikk, derav 10 fullstendige. (Fig. 1). Skjønt overflaten på de fleste av dem er blitt skadet og ujevn, kan vi konstatere at gullplatene har ensidig utstansete menneskefigurer. Det fantes også en liten gullperle og mange små fragmenter som for det meste må stamme fra platene.

Gullgubbene ble funnet dels nede i og dels rundt kanten av fire tettstilte og steinfylte hull med trerester i bunnen, det hele innenfor et område på bare et par m². Vårt eneste sikre stratigrafiske holdepunkt er det forhold at gullgubbene må være eldre enn stolpekirken på stedet.

I hele Skandinavia var det ifølge den siste statistikk fra 1943 funnet til sammen ca. 100 gullgubber, men særlig i Sverige er det etter den tid funnet en god del eksemplarer. Flere av de 29 norske eksemplarer har vært oppbevart i Nationalmuséet i København. Ett av funnene, fra ukjent sted i Norge, er nevnt allerede i 1700 og besto da av 11 gullgubber. Samme sted oppbevares 2 stykker funnet i 1810 på Kyrksæter i Hemne, Sør-Trøndelag. Det siste funnet ble gjort i 1897, altså for 70 år siden, på gården Hauge, Klepp på Jæren med 16 eksemplarer.

Noen detaljert gruppering og datering av det nordiske materiale er ennå ikke

utført, men det synes som de eldste fra 600-årene og utover fremstiller enkeltmennesker, mens de senere viser en manns- og kvinneskikkelse stående mot hverandre. Enkeltheter ved klesdrakten, slik som mannens spisse kappflikker, daterer de yngste hovedsakelig til vikingetid på grunnlag av likheter med runesteinenes drakttyper.

Gullgubbene fra Mære må, som vi ser, henføres til den senere gruppe. Alle de fullstendige eksemplarer forestiller 2 personer, og stilpreget ved de ufullstendige stykker viser at også disse tilhører samme gruppe. Den største figurerte måler $1,4 \times 1,3$ cm, dessuten er det et enda større stykke, sikkert et emne, med en lengste side på 1,9 cm. De tre minste, som utvilsomt er laget med samme stamp, måler $0,9 \times 0,7$ cm, og disse er også de tydeligste og best bevarte. Mannen er kledd i en kort kjortel, mens kvinnen bærer en fotsid kjortel med en kort og skrått avkåret kappe utenpå. Heller ingen av de andre plater viser lange, spissflikete mannskapper av den type som var vanlig ved de tidligere kjente funn fra Norge, men en av mannsfigurene bærer en kort, fliket kappe.

Det er ofte henvist til Magnus Olsens teori om Frøy og Gerd for å forklare de fremstilte skikkelser på gullgubbene. At fremstillingen har en mytologisk og fruktbarhetskultisk bakgrunn er vel naturlig å tenke seg, men det fins også flere andre kjærlighetspar i vår gamle mytologi som like så godt kunne være brukt som motiv. Et viktig punkt synes å være at gullgubbenes figurer mangler attributter som kan føres tilbake til skildringen av Frøy og Gerd, og den eldre Edda's fortelling om de to slutter jo faktisk før deres møte finner sted. Holmqvist har foreslått at figurene, kanskje guddommer, fremfører en rituell dans.

I sammenheng med dette funn bør det også nevnes at det på samme sted ble konstatert spor etter bygninger som gjerne kan stamme fra forhistorisk tid. De hadde jordgravde stolper og sannsynligvis flettverksvegg, noe som en stor mengde brent leire med grenavtrykk skulle tyde på. Dessuten ble det funnet et lite fragment av et glassbeger med pålagt tråd, tre små fragmenter av et buket leirkar med horisontalfurer på skulderen, samt et lite stykke rimeligvis av et spannformet leirkar med vertikale og vinklede furer. Glassbegeret og de to leirkar kan ikke være yngre enn folkevandringstiden. Fra før kjennes i det hele tatt ikke funn fra forhistorisk tid på Mære, og det må kunne sies at Mære kirke har avslørt tradisjoner som fører langt bakenfor dens egen tid.

SUMMARY

During the excavations at the medieval church of Mære in Sparbu in the county of North Trøndelag, nineteen thin, rectangular pieces of gold foil were found under the remains of an earlier wooden church on the same site. These plates, of the type known as '*gullgubber*', are impressed with the figures of a man and a woman. The three best preserved pieces were all impressed with the same stamp; they show the man clad in a short tunic, while the woman wears a full-length tunic covered by a short cloak with a sloping hem. Several of the plates are only partially preserved, and the figures of others have become very indistinct. It has previously been maintained that the type of '*gullgubber*' with two human figures mainly dated from the Viking Age, whereas those with only one figure were thought to be older. No conclusions have as yet been reached as to how the figures should be interpreted.

Traces of buildings, possibly pre-Christian in date, were also found at this site. Finally, the finds include a small fragment of a glass beaker, and pot sherds which can be no later in date than the Age of the Great Migrations.

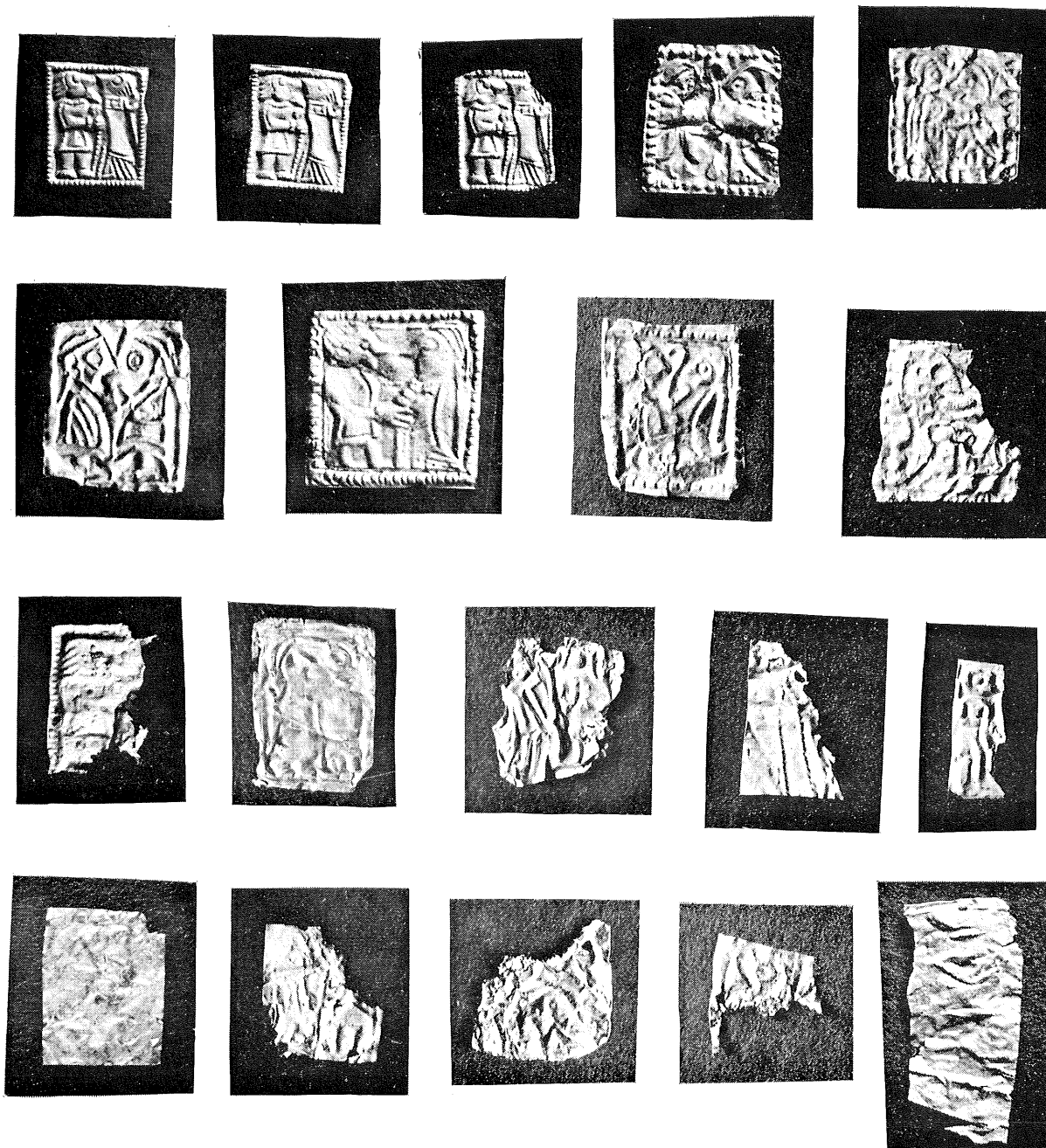

Fig. 1. 1—19. Gullgubbene fra Mære kirke. St. 2:1.

NORSK ARKEOLOGISK SELSKAP

Medlemsfortegnelse pr. 1. juni 1967

Representantskapsmedlemmer:

H. M. Kong Olav V
H. K. H. Kronsprins Harald

Astrup, Nils, skipsreder, Oslo
Berg, Arild, verkseier, Oslo
Berg, Odd, skipsreder, Oslo
Berg, Peter Y., siv.ing., Drammen
Bergner, Jens, skogeier, Flisa
Berntsen, Arnstein, kunsthandler, Oslo
Bettum, Frithjof, høyesterettsadvokat,
Sandefjord
Brøgger, A. W. Boktrykkeri A/S, Oslo
Braathen, Ludv. G., skipsreder, Oslo
Cappelen, Diderik, godseier,
Holden pr. Ulefoss
Cappelen, Jørgen W., forlags-
bokhandler, Oslo
Christiansen, Chr., dr. ing., Oslo
Cliché A/S, Oslo

Utenlandske representantskapsmedlemmer:

H. M. Kong Gustaf VI Adolf
H. K. H. Prinsesse Margrethe
Rheymer, Wilhelm, Vibe, direktør, Sveits
Throne-Holst, Henning, direktør, Sverige

Collett, Axel, ingeniør, Oslo
Dahl, A/S Thor, Sandefjord
Ditlev-Simonsen, Sverre, skipsreder,
Oslo
Fougner, Eiliv, høyesterettsadvokat, Oslo
Fuglesang, Richard, direktør, Oslo
Furuholmen, Thor, ingeniør, Oslo
Galtung, Lars, lege, Oslo
Gottschalk, Per, direktør, Oslo
Gram, Jens, høyesterettsadvokat, Oslo
Hagen, Anders, professor, Historisk
Museum, Bergen
Hauge, T. Dannevig, direktør,
Teknisk Museum, Oslo

Henriksen, Rein, generaldirektør,
Aktieselskapet Borregaard, Sarpsborg
Hoem, Arne I., direktør,

A/S Tyri Fabrikker, Drammen
Holm, Finn, disponent, Oslo
Holmsen, Bjarne, direktør, Oslo
Holta, H. B., direktør, Notodden
Hougen, Bjørn, professor dr., Oslo
Hvalfangeraktieselskapet «Rosshavet»,
Sandefjord
Hvalfangeraktieselskapet «Vestfold»,
Sandefjord
Høegh, Leif, skipsreder, Oslo

Ihlen, Alf, direktør, Strømmen
Ihlen, Joakim, direktør, Strømmen

Jahre, Anders, skipsreder, Sandefjord
Jensen, Odd, disponent, Oslo

Kavli, Wilhelm, direktør, Stavanger
Kittelsen, Sverre, generalsekretær, Oslo
Klaveness, Dag, skipsreder, Lysaker
Klingenberg, E. O., banksjef, Oslo
Knudsen, Lulli, frøken, Oslo
Kraftlaget Opplandskraft, Lillehammer

Lorentzen, Jørgen J., skipsreder, Oslo
Lund, Alf B., disponent, Trondheim
Løvenskiold, C. O., godseier, Vækerø,
Lysaker

Meyer, Sven F., skipsreder, Oslo
Moe, Fredrik, banksjef, Oslo

Mortensen, Per R., forlagsdirektør, Oslo
Mustad, Chr., fabrikkier, Oslo

Offenberg, E., direktør, Oslo
Olsen, Thomas, skipsreder, Oslo

Schjelderup, Gunnar, direktør,
Nydalen, Oslo
Schjelderup, Laila, fru, Oslo
Schweigaard, Betty, fru, Oslo
Schøning, Finn, Oslo
Smith, jr., E. A. Cappelen, konsul,
Trondheim

Sommerfeldt, Trygve, agent, Oslo
Sommerfelt, Chr., adm. direktør, Oslo
Stang, Thomas, godseier, Oslo
Steen & Strøm A/S, Oslo

Treschow, F. M., godseier, Larvik
Treschow-Fritzøe,
brukseier, G. A. Treschow, Larvik
Throne-Holst, Harald, direktør, Oslo
Tschudi, Felix H., skipsreder, Oslo

Vemmestad, J., direktør, Oslo

Wetlesen, E. V., ingeniør, Oslo
Wilhelmsen, Tom, skipsreder, Oslo
Waage, Randi, fru, Oslo

Øglænd, Jonas, fabrikkier, Sandnes

Aarestrup, Gustav, direktør, Oslo
Aasgaard, Arne R., direktør, Oslo
Aasrud, Arne, direktør, Stabekk

Vanlige medlemmer:

a. norske

Abrahamsen, Chr., advokat, Porsgrunn

Akselson, Eiulv, sekretær, Oslo

Alnæs, Henning, stadslege, Gjøvik

Alsvik, Elling, stud. mag., Drammen

Altern, Arne, programsekretær, og frue,
Oslo

Amundsen, Ellen Wright, cand. mag.,
Oslo

Amundsen, Leiv, professor dr.,
og fam., Bærum

Amundsen, Otto, overlege, Kongsberg

Andersen, Ingeborg K., fru, Oslo

Andersen, J. Walter, grosserer,
Stavanger

Andersen, Hans, lærer, og frue, Oslo

Anker, Erik, direktør, Oslo

Arnesen, Kr., høyesterettsadvokat, og fam.,
Oslo

Arntzen, Paul, Stokmarknes

Asker, Randi, konservator, Asker

Asker Realskole og Gymnas, Asker

Aslaksen, Helmer, advokat, Moss

Asplin, Tott, stud. mag. art., fru, Nesna

Aust-Agdermuseet, Arendal

Backe, Per M., direktør, og frue, Brevik

Backer, Wencke, fru, Oslo

Bakka, Egil, dosent, Bergen

Bang Andersen, Arne, magister,
Stavanger

Bang, Arne B., direktør, Hønefoss

Barder, Aagot, fru, Oslo

Barman, Ole, lensmann, og frue,
Sandvika

Bauge, Aagot, lektor, Oslo

Berbom, Odd Broch, Oslo

Berg, Arne, arkitekt, Oslo

Bergens off. Bibliotek, Bergen

Bergersen, Knut, byarkitekt, og frue,
Trondheim

Bergh, Agnes, fru, Oslo

Bergh, Elisabeth, frøken, Oslo

Bergh-Jacobsen, Stein, banksjef, og frue,
Oslo

Bergsland, Jacob, grosserer, og frue, Oslo

Berles Skole, Oslo

Bertelsen, Reidar, student, Bærum

Bildøe, W., overingeniør, Oslo

Billung, Alf, grosserer, Oslo

Birkeli, Fridtjof, biskop, Stavanger

Bjelke, Ragnhild og Erik, Oslo

Bjercke, Alf, dr. ing., Oslo

Bjerke, Gunnar, arkitekt, Oslo

Bjerke, Oscar R., direktør, Oslo

Blikken, Undis, bestyrer, Oslo

Blindheim, Charlotte og Martin,
førstekonservatorer, Oslo

Blom, Knut, h.r.advokat, og frue, Oslo

Bohr-Nielsen, Louise, lektor, Oslo

Bojsen-Aamot, distriktslege fru, Ø. Toten

Bommen, V., kabinnettsekretær, Oslo

Borgarsyssel Museum, Sarpsborg

Borge, Martha, frøken, Ytre Sandsvær

Borgebund, Harald P., gårdbruker, Råde

Borgersen, Per, filmprodusent, og frue,
Oslo

Boye, Ragnvald og Missa, Oslo

Bratrein, Håvard, student, Oslo

Brekken, Jakob, herredsaagronom,
Vågåmo

Brenne, Aug., disponent, Oslo

Broch, Tom, Oslo

Brodin, Knut, og frue, Oslo

Brun, Axel, sokneprest, Drøbak
 Bruun, Astrid, fru, Oslo
 Bruun, Carsten, skipsreder, og frue, Sem
 Bryhn, Erling, disp. cand. jur., og fam.,
 Oslo
 Bryn, Erle, journalist, fru, Oslo
 Bryn, Herman, siviløkonom, og frue,
 Oslo
 Bryn, Karl Chr., sivilingeniør, Sarpsborg
 Brøgger, Waldemar, forfatter, Harestua
 Brønstad, Ingolf, lektor, Levanger
 Braadland, Ragna, fru, Halden
 Braastad, Johan, dr. ing., og frue, Oslo
 Braaten, Finn, h.r.advokat, Oslo
 Bugge, Astrid, fru, Oslo
 Bull, Georg, generalmajor, og fam., Oslo
 Bækkelund, Reidar, lærer, Hamar
 Bærum Bibliotek, Sandvika
 Bø, Olav, dr. philos., Bærum
 Bøe, Alf, magister, Oslo
 Bøe, Johs., professor dr., Lillehammer
 Baardseth, Stein, Oslo

 Calmeyer, Aslaug, fru, og fam.,
 Blommenholm
 Carlson, Finn, lege, og frue, Skien
 Cederkvist, Erik, tannlege, og frue, Oslo
 Christensen, Arne Emil jr., konservator,
 og frue, Oslo
 Christensen, Wilhelmine, fru, Oslo
 Christiansen, Erling, h.r.advokat,
 og frue, Oslo
 Christiansen, G. E., statsarkivar, Hamar
 Christie, Sigrid Marie, magister, Oslo
 Christophersen, Carl-Emil, Oslo
 Clausen, Conrad, Ask i Hordaland
 Clausen, Sophus, og fam., Oslo
 Coll, Elisabeth, lektor, Oslo

Dahl, Elisabeth, fru, Oslo
 Dahl, Gundel Krauss, og fam., Oslo
 Dahl-Hansen, M., h.r.advokat, og frue,
 Oslo
 Dal, Harald, og frue, Nesodden
 Daldorff, Tron, lektor, Halden
 Danielsen, Anders, konservator, Bergen
 Davidsen, Arne, disponent, Oslo
 De Sandvigske Samlinger, Lillehammer
 Deichmanske Bibliotek I., Oslo
 Deichmanske Bibliotek II., Oslo
 Dekke, Ragnhild, fru, og fam., Drøbak
 Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs
 Bibliotek, Trondheim
 Det Kgl. Selskap for Norges Vel, Oslo
 Diesen, Einar, redaktør, Oslo
 Digre, Olaf Andreas, konservator,
 Trondheim
 Dobloug, Mikkel, grosserer, Oslo
 Domkirkens Stensamling, Trondheim
 Drage, Laila, fru, Oslo
 Drake, Gunvor, fru. Tønsberg
 Drammens Folkebibliotek, Drammen
 Drammens Folkebibliotek,
 Centralbiblioteket, Drammen
 Drammens Glassverk, Drammen
 Drammens Museum, Drammen
 Drammens off. høiere Almenskole,
 Drammen
 Drengsrud, Inger, student, Oslo
 Durban-Hansen, Halvor, disponent, Oslo
 Daae, Ludvig, dr., og frue, Moelv

 Eckhoff, Rolf, disponent, og frue, Oslo
 Eftedal, Birger, lektor, Orkanger
 Egeland, John O., ass.direktør, og frue,
 Oslo
 Egelund, Odd Brandt, disponent,
 og frue, Lillestrøm

Eid, Sigrid, fru, Røykenvik
Eidsvollsmindet, Eidsvoll
Einang, Tora, frøken, og søster, Valdres
Ek, Georg, dr., og frue, Oslo
Eknæs, Osmund, stud. mag., Oslo
Eliassen, Finn, lektor, Ski
Elsås, Hans, lektor, Bergen
Engelschiøn, Søren, Bærum
Engelstad, Evind S., direktør, dr. phil.,
Oslo
Engelstad, Helen, rektor, Oslo
Engelstad, Sam, Oslo
Eriksen, Inger Lise, student, Oslo
Ertsås, Odd, Oslo
Espedal, Odd, Stavanger

Fabritius, Anne Marie, fru, Oslo
Fakultetsbiblioteket, Det historisk-
filosofiske fakultet, Oslo
Falck-Frås, Fr., cand. oecon., Oslo
Falkanger, Aage Thor, sorenskriver,
Levanger
Falkenberg, Johs., førstekonservator,
dr. philos., Oslo
Farbregd, Oddm., student, Oslo
Ferkingsstad, J. D., rektor, Ås
Fett, Eva, magister, Bergen
Fett, Per, førstekonservator, Bergen
Fetveit, Leiv, Oslo
Finne, Else Grete, fru, Bærum
Fischer, Gerhard, arkitekt, og frue, Oslo
Fjeld-Andersen, Asbj., redaksjons-
sekretær, og frue, Sandefjord
Fjeldbo, Oddvar, dr. Sandefjord
Fjermeros, Bue, fylkesmann,
Kristiansand S.
Fjordholm, Tone, student, Oslo
Fjordholm, Vivian, lærer, Oslo

Flatla, Johs. L., professor, Oslo
Fleischer, Marie-Augusta, frøken, Oslo
Flood, Einar, sivilingeniør, Fana
Folkemuseet for Trondheim og
Trøndelag, Trondheim
Fodstad, Dag, lege, og frue, Oslo
Fonahn, Frithjof E. W., arkitekt,
Kristiansand S.
Forseth, Eystein, gårdbruker,
Vestre Gausdal
Foss, Kåre, professor dr., og frue, Oslo
Foss, Leif, Lier
Foss, Olaf, Lier
Foss, Ole, kjøpmann, Lier
Fossdal, Simon, lærer, Tysnes
Fossum, Harald, stasjonsmester, Ås
Frisch, Per, skoleelev, Oslo
Frønsdal, Cathrine, fru, Bergen
Fylkesmuseet for Telemark og Grenland,
Skien
Fægri, K., professor dr., Bergen
Faale, Kaj, fru, Oslo

Gandrup, Ba, magister, Bergen
Garborg, Sigrid, Oslo
Garborg, Solveig, Oslo
Gaustad, Fredrik W., magister, Oslo
Geelmuyden, Elisabeth, fru, Lysaker
Gihle, Pål, bonde, og frue, Toten
Gjelsvik, Erling, lærer, og frue, Røros
Gjesdahl, Tore, stud. mag. art., Oslo
Gjessing, Gutorm, professor dr.,
og frue, Oslo
Gjone, Erling, professor, Trondheim
Gjæringen, Arvid, Bergen
Glomdalsmuseet, Elverum
Gløersen, Ingeborg, cand. phil., Skien
Gotås, R., kjøpmann, Jessheim

Grambo, Ronald, mag. art. Kongsvinger
Grann-Meyer, Einar, sivilingeniør,
Svolvær
Grann-Meyer, Trygve, siviløkonom,
og frue, Tønsberg
Grieg, Mette, student, Oslo
Grieg, Sigurd, dr. phil., og frue,
Lillehammer
Grimsrud, Grete, student, Oslo
Grostøl, Dagny, frøken, Farsund
Grüner, Otto, lektor, Molde
Grøndahl, Odd, Raufoss
Grønlie, Arne, rektor, Mo i Rana
Gudbrandsdal off. Lands gymnas, Vinstra

Hadeland Folkemuseum, Jaren
Hadelands Glassverk, Jevnaker
Haffner, Johan, overlege, og frue,
Tønsberg
Hafsten, Ulf, dr., Oslo
Hagerup, Agga, fru, Drammen
Haldens Minder, Halden
Hall, Vilhelm, sivilingeniør, Oslo
Hallset, Kåre, lektor, Skien
Halvorsen, Eyvind Fjeld, professor,
og fam., Gjøttum
Halsteinsen, Ivar, Molde
Hammerfest Folkebibliotek, Hammerfest
Hammersbøen, Steinar, lektor, og frue,
Halden
Hansen, Carl Christian, Oslo
Hansen, Trygve, løytnant, og frue,
Kristiansand S.
Hansteen-Hernes, Th., Drammen
Haraldseth, K., driftsbestyrer, Vågåmo
Harbek, Ole F., sorenskriver, og frue,
Ula pr. Lauve st.
Harbitz, Agnethe, student, Bergen

Hardanger Bygdemuseum, Utne
Hareide, Kaare, lektor, Skien
Hareide, O., inspektør, Levanger
Hauer, Ruth, fru, Oslo
Hauge, Torvald, lektor, Orkanger
Haugen, Harry, lege, Oslo
Haugesund Museum, Haugesund
Hauglid, Roar, riksantikvar, dr. philos.,
Oslo
Hedmarksmuseet, Hamar
Heggdal, Marie, lektor, Fredrikstad
Heiberg, Axel, h.r.dommer, og frue,
Oslo
Heibergske Samlinger, Amla i Sogn
Heineman, Jean, Oslo
Halland, A. H., rektor, Porsgrunn
Helliesen, Augusta, frøken, Oslo
Helliesen, H. E., h.r.advokat, og frue,
Oslo
Helliesen, H. L., direktør, Oslo
Helmen, Gunnar, Sandnes
Henningsmoen, Kari, cand. real., Oslo
Henriksen, Birgit, frøken, Oslo
Henriksen, Knut, h.r.advokat, og frue,
Blommenholm
Herder, Kari, skoleelev, Borgestad
Hermundstad, Anders H., lærer, Valdres
Hermundstad, Knut, folkehøgskule-
lærer, Valdres
Herteig, Asbjørn, førstekonservator,
Bergen
Heskestad, Peder, lærer, Bryne
Heyerdahl-Larsen, Nordahl, og frue,
Oslo
Heyeraas, Sverre, tannlege, Steinkjer
Hillern-Hanssen, Harald, konsul, Skien
Hillern-Hanssen, Sigrid, student, Oslo
Historisk Institutt, Universitetet, Oslo

Historisk Museum, Universitetet, Bergen
 Hjelm-Hansen, Paul, dommer, og frue,
 Trondheim
 Hjemlestad, Thorvald, dr., Kvinesdal
 Hjort, Johan, advokat, Oslo
 Hoel, Sissen, fru, og fam., Helgøya
 Hoffmann, Marta, konservator, Oslo
 Holm-Olsen, Ludvig, professor, Bergen
 Holmsen, Rigmor Frimannslund,
 konservator, Oslo
 Holst, Anne Marit, student, Bekkestua
 Holt, Lars Jakob, lektor, og frue, Oslo
 Holtan, Vera, cand. philol., Drammen
 Holtsmark, Anne, professor dr., Oslo
 Holweck, Olaf, Drøbak
 Hopstock, Frantz Phillip, apoteker,
 Kragerø
 Horn, Johan, Bergen
 Hougen, Ellen-Karine og Pål, Oslo
 Hougen, Sara, fru, Larvik
 Hovland, S. J., Oslo
 Hovdan, Alfhild, turiststjef, Oslo
 Hunskaar, Leif, Gokstad pr. Sandefjord
 Husebye, Sverre, pastor, Tertnes i Åsane
 Hval, Olav, Bekkestua
 Hvalbye, Kari Quam, fru, Oslo
 Hydle, Ragnar, ingeniør, og frue, Oslo
 Hødnebo, Finn, cand. philol., Oslo
 Høeg, Ove Arbo, professor, Oslo
 Høgseth, Arne, Tromsø
 Høst, Mimi Johnson, lege, Lillestrøm
 Høyvik, Aksel, lærer, Sildkoven
 Håvaldsen, Per, Sandefjord
 Haaversen, Aase, frøken, Oslo

 Ilsaas, Sigmund, forstkandidat, Rena
 Ingset, Ingrid, lektor, og Alfrun Olsen,
 Bekkestua

 Ingstad, Helge, og frue, Oslo
 Instituttet for Kunsthistorie
 og Klassisk Arkeologi, Oslo
 Irgens, Karen, fru, Oslo
 Irgens Jensen, Dagny, frøken, Oslo
 Irgens-Larsen, Brage, magister, og frue,
 Trondheim
 Isaksen, Guri og Per-Chr., Fredrikstad

 Jacobsen, A. J., grosserer, Fredrikstad
 Jakhelln, Anton, avd.sjef, og fam., Oslo
 Jakhelln, Elise, frøken, Lysaker
 Jebsen, Elisa, frøken, Hamar
 Jenssen, Signe Worsøe, fru, Oslo
 Jensson, Arnfinn, red.sekr., cand. philol.,
 Oslo
 Johannessen, Erik Harry, maler, Oslo
 Johannessen, Kjell Bertheau, fotograf,
 Fredrikstad
 Johansen, Erling, statsstipendiat, Kråkerøy
 Johansen, Olav Sverre, student, Oslo
 Johnsen, Ingrid og Frithjof, Oslo
 Johnson, Dag, professor dr., og frue,
 Trondheim
 Juve, Erna, fru, Oslo
 Jørstad, Finn, Oslo

 Kalsnes, Asbjørn, distriktslege, Trøgstad
 Kapelrud, Arvid S., professor, Oslo
 Kellmer, Inger, cand. philol., Bergen
 Kielland, Else Christie, malerinne, Oslo
 Kielland, Erling, disponent, og frue,
 Oslo
 Kielland, Kr., arkitekt, Oslo
 Kirkevoll, Gullik, gartner, Oslo
 Kjellberg, Reidar, museumsdirektør,
 Oslo
 Kjørrefjord, Fredleif, banksjef, Farsund

Klem, Harald, arkitekt, og frue, Oslo
Klemetsen, Elisabeth, student, Oslo
Kleppa, Hermund, lærer, Stavanger
Kloster, Robert, museumsdirektør,
Bergen
Knudsen, Trygve, professor, Oslo
Knutssøn, C., byingeniør, Bodø
Kollerud, Axel, arkitekt, Oslo
Koppernæs, Astrid, fru, Ålesund
Koritz, Alex, advokat, Oslo
Korsvold, Mosse, fru, Oslo
Kramm, Ada, skuespillerinne, Oslo
Kristiansands Folkebibliotek,
Kristiansand S.
Kristiansands off. Lærarskule,
Kristiansand S.
Kristiansen, Alfred, kjøpmann, Førde
Krogstie, L. B., disponent, Oslo
Krohn-Holm, Jan, redaktør, Larvik
Kuhnle, Finn, ingeniør, Bergen
Kuhnle, Halvdan, skipsreder, Bergen
Kultur og Minne, Sarpsborg
Kunstindustrimuseets Bibliotek, Oslo
Kvale, Torstein, lærer, Gjøvik
Kvamme, C., lektor, Elvebakken
Kveseth, Kåre, Oslo
Kårstad, Oddrun, lektor, Hamar

L'Abec-Lund, Lars, kriminalsjef,
og frue, Oslo
Lagerløv, Oscar, adjunkt, Holmestrand
Lander, Kari, frøken, Jaren
Landmark, Einar, ingeniør, og frue,
Oslo
Landmark, Wenche, cand. philol., Bergen
Landslaget for Bygde- og Byhistorie,
Oslo
Lange, Bernt, magister, Oslo

Larsen, Arne J., magister, og frue,
Bergen
Larsen, Henrik, doktor, Kråkerøy
Larsson, Oskar, disponent og fam., Oslo
Larvik folkebibliotek, Larvik
Lidén, H. E., og frue, Oslo
Lie-Christensen, Arne, stud. mag., Oslo
Lie-Jørgensen, fru, Oslo
Liestøl, Aslak, førstekonservator, Oslo
Lillehammer og Fåberg Folkeboksamling,
Lillehammer
Lilleås, Olav, lærer, Gol
Lindboe, Chr., direktør, Tunhovd
Lindebrække, Sjur, banksjef, dr. jur.,
Bergen
Lindeman, Thora, fru, Oslo
Lindaas, Gunnar A., arkitekt, og frue,
Drammen
Lippe, Herman von der, og frue, Oslo
Liaaen, Nils, sivilingeniør, Ålesund
Lomen Folkeboksamling, Lomen
Lous, Georg, h.r.advokat, og frue, Oslo
Lund, Harald, konservator, Stavanger
Lundgren, Lolla, fru, Oslo
Lundhaug, Turid, frøken, Bekkestua
Lutro, Josef, Lofthus, Hardanger
Lystad, Elsa, malerinne, Oslo
Løberg, Alf, Tønsberg
Løberg, E., gårdbruker, Tønsberg
Løberg, L., arkitekt, Oslo
Løberg, Signe, cand. philol., Oslo
Løchen, Edvard, h.r.advokat, og frue,
Oslo
Løchen, Einar, h.r.advokat, og fam.,
Oslo
Lødingen Skolestyre, Lødingen
Løvset, Arnt, stud. mag., Lillestrøm

- Magerøy, Ellen Marie, mag. art., Haslum
Manner, Else, fru, Oslo
Marstrander, Lyder, student, Oslo
Marstrander, Sverre, førstekonservator,
dr. philos., Trondheim
Martens, Irmelin, provisor fru, Oslo
Martens, Irmelin, konservator, Oslo
Marvel, Odd, dr., Oslo
Mathiesen, Jørgen, godseier, Linderud,
Oslo
Mathiesen, Sigmund, redaksjonssjef,
Oslo
Mauritzen, Svend, disponent, Stavanger
Maustad, Thoralf, teatersjef, og frue,
Oslo
Meberg, H. D., landbrukskandidat,
Holmestrand
Meilstrup, Helene, fru, Oslo
Meyer, Johan H., Bergen
Michelsen, Kristen, cand. real., Bergen
Midbrød, Arvid, Egersund
Midttun, Olav, professor, Stabekk
Mikkelsen, Egil, student, Oslo
Mikkelsen, J., Ski
Moe, Ole-Henrik, magister, Oslo
Molaug, Svein, direktør, Oslo
Monrad-Krohn, Danckert, student, Oslo
Monsen, Marit, student, Fana
Moriggi, Sigrund, fru, Oslo
Motzfeldt, Maja, fru, Oslo
Munch, Borghild, fru, Blommenholm
Munch, Jens Storm, magister, og frue,
Tromsø
Munch, Kari Storm, fru, og fam.,
Drammen
Myhre, Albert, lektor, Hafrsfjord
Myhre, Bjørn, mag. art., og frue,
Nestun
- Møllenus, Kristen Rolseth, konservator,
Trondheim
Møllerop, Odmund, konservator,
Stavanger
- Natrud, Gudrun, fru, Oslo
Natvig, Nils, skipsmegler, og frue, Oslo
Nerhus, Hans, Oslo
Nersten, Nils, bonde, Longerak
Nesheim, Asbjørn, dr., Oslo
Nesse, Torgeir og Hjørdis, Oslo
Neumann, Valerie, magister, Oslo
Nielssen, Valdis Finn, fru, Oslo
Nilsen, Ragnar Anker, arkitekt, Drammen
Nissen, Catharina, arkitekt fru, Oslo
Nor, Eilif, lektor, Volda
Nordal, Unn Torp, fru, og fam.,
Bekkestua
Nordan, Emilie, frøken, Oslo
Nordan, Per, arkitekt, Oslo
Nordby, Peder, lektor, Sarpsborg
Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum,
Trondheim
Nordland Fylkesmuseum, Bodø
Nordmann-Olsen, Aage, Oslo
Noregs Lærarhøgskule, Trondheim
Norges Landbrukshøiskoles Bibliotek,
Vollebekk p. å.
Norges Tekniske Høyskole,
Hovedbiblioteket, Trondheim
Normann, Aagot, frøken, Oslo
Norseng, Per, arkitekt, Oslo
Norsk Folkemuseum, Oslo
Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institutt,
Oslo
Norsk Riksringkasting, Biblioteket, Oslo
Noss Aagot, konservator, Oslo
Notodden Bibliotek, Notodden

Næsvold, Viggo, sivilingeniør, Tromsø
Naas, Petter, gymnasiast, Molde

Odlaug, Anne Kristine, Oslo
Olsen, Alf Gowart, skipsreder, og frue,
Stavanger
Olsen, Haakon, førstekonservator, Bergen
Olsen, Oluf, arkeolog, Oslo
Olsen Thora, adjunkt, Fetsund
Olsrud, Ivar, Lundenes
Olstad, J. H., statsarkivar, Hamar
Oppdal Folkeboksamling, Oppdal
Ormestad, Lillan Bonde, fru, Oslo

Palmstrøm, Margit, fru, Stavern
Parelius, Nils, statsadvokat, Molde
Pedersen, Erling, direktør, Sarpsborg
Pedersen, Lorents U., pastor, Høybråten
Pedersen, Thore, Oslo
Petersens, Bernhard, Bokhandel Eftf.,
Oslo
Petersen, Kaare, kasserer, Ballangen
Piene, Vilh., sokneprest, Beitstad
Poulsen, Sverre, arkitekt, Oslo
Prydz, Ivar, gårdbruker, Rygge
Paasche, Stina, fru, Ramstad

Quist-Hanssen, Morten, cand. jur.,
Bergen

Rachlew, Cato, direktør, og fam., Oslo
Ranheimsæter, Harald, lektor, Hamar
Ranum, Edith Beckman, fru, Oslo
Resi, Heid Gjøstein, student, Oslo
Riisøen, Thale, konservator, Bergen
Riksantikvariatet, Oslo
Riksarkivet, Oslo
Ringstad, Bj., rektor, Sandefjord

Risa, Arne, skolebestyrer, Skoger
Riste, Olav, rektor, Volda
Roll-Hansen, Jens, cand. hort., og frue,
Stjørdal
Robberstad, Knut, professor, Oslo
Robbestad, Odd, lektor, Stord
Rode, Leif S., h.r.advokat, Oslo
Roede, Ellen, fru, Oslo
Roede, Ellen Margrethe, fru, Oslo
Rogne, Margit, rektor fru, Oslo
Rognerud, Thomas Wibe, Oslo
Rolfsen, Alf, maler, Oslo
Romsdalsmuseet, Molde
Romsloe, Trygve, arkitekt, Narvik
Rosenqvist, Anna M., førstekonservator,
Oslo
Rudi, Torstein, Dokka
Rudolph, Jørgen, konsul, Drammen
Ruge, C., oberst, og fam., Oslo
Runshaug, Gerhard, konsul, Bergen
Rynning, Chr., advokat, Heggnes
Rødli, Arne, distriktsrevisor,
Brønnøysund
Røed, Carl, overingeniør, og frue,
Raufoss
Røed, Håkon, forsøksleder, Vollebekk
Røgeberg, Borghild, fru, Bekkestua
Røssaak, Egil, Ålesund
Raabe, Ruth, fru, Oslo
Raaen, Lars, Geilo
Råstad, Olav, Vågåmo

Salicath, Erling, grosserer, og frue,
Oslo
Samuelsen, Hjørdis, fru, Oslo
Samuelsen, Kåre, dr., Storsteinnes
Sander, Ruth, frøken, Oslo
Sandnes, Ola, rektor, Ålesund

Sandsleth, Asbjørn, skogmester, Førde
 Sandaas, Leif, Oslo
 Sarpsborg Bibliotek, Sarpsborg
 Scheel, Alette, fru, Oslo
 Scheen, Erland, speditør, Oslo
 Scheen, Rolf, orlogskaptein, Oslo
 Schia, Erik, student, Oslo
 Schie, Odmund, Sarpsborg
 Schieflo, Per Odd, advokat, Steinkjer
 Schmidt, Ragne Bugge, konservator,
 Kristiansand S.
 Seippel, Kjell, bibliotekar, Oslo
 Seljedal, Ivar, prost, Heimdal
 Sellæg, Johs., ekspedisjonssjef, og fam.,
 Oslo
 Selskapet «Den gode Hensigt», Bergen
 Serck-Hansen, Fin, overlege, og fam.,
 Bærum
 Simonsen, Povl, konservator, Tromsø
 Sinding-Larsen, Egil, cand. mag., Oslo
 Siverts, Henrik, arkitekt, og fam., Asker
 Sivertsen, Dagmar, lektor, dr. philos.,
 Oslo
 Sjøvold, Thorleif, førstekonservator, Oslo
 Sjøvold, Aase, magister fru, Oslo
 Skamarken, Bergliot, fru Oslo
 Skedsmo bibliotek, Strømmen
 Skjelsvik, Elizabeth, konservator, Oslo
 Skjølsvold, Arne, førstekonservator, Oslo
 Skolem, Kristoffer, Passebekk
 Skre, Ivar, konservator, Stord
 Skrede, Sverre Mo, rektor, Jar
 Skaare, Kolbjørn, konservator, Oslo
 Slomann, Wencke, førstekonservator,
 Oslo
 Slungaard, Mette, fru, Oslo
 Smith-Kielland, Ingv., hoffsjef, og frue,
 Oslo

Solberg, S. A., direktør, Oslo
 Solheim, Svale, professor dr. phil., Oslo
 Spongsveen, Anton, Oslo
 Stabell, Bjørg, student, Oslo
 Stalsberg, Anne, stud. mag., Oslo
 Stang, Nic., redaktør, Oslo
 Stang, Ragna, konservator, Oslo
 Statens lærerskole i forming, Notodden
 Statsarkivet i Bergen, Bergen
 Statsarkivet i Kristiansand,
 Kristiansand S.
 Statsarkivet i Trondheim, Trondheim
 Stavanger Museum, Stavanger
 Steen, Sverre, professor, Oslo
 Steensholt, Gunnar, dosent, og fam.,
 Oslo
 Steinkjer, Bokhandel A/S, Steinkjer
 Steinkjer off. Lands gymnas, Steinkjer
 Steinsnes, Svein, advokat, Haugesund
 Stenersen, Karl, arkitekt, Oslo
 Stensrud, Mats, lagdommer, Trondheim
 Stigum, Hilmar, professor, Oslo
 Stockinger, Helene, fru, Jar
 Stortingsbiblioteket, Oslo
 Strand, Erling, inspektør, Nesodden
 Straume, Eldrid, universitetslektor,
 Oslo
 Strøm, Gerd, tannlege fru, Oslo
 Strømme, J. A., lærer, Slemmestad
 Stuestøl, Arne, Kvinesdal
 Sunnhordland Folkemuseum, Stord
 Sundli, Eirik, lektor, Eidsvoll
 Sundt, Gunnar, planteskoleeier, og frue,
 Dilling
 Sundt, Ragnvald, godseier, Dilling
 Sunnmøre Museum, Borgund
 Suul, Oddmund, byplansjef, Trondheim
 Svanberg, Freddy, skoleelev, Sandefjord

Sveinsson, Svein Lunde, professor
dr. med., og fam., Oslo
Svendsen, Ola Øgar, arkitekt, Oslo
Svensen, Christine, fru, Sandvika
Sylte, Tor, journalist, Oslo
Sæbø, Herman, Vik i Sogn
Søetorp, Asbjørn, lektor, og frue,
Kolbotn
Sønsteby, Birgit, fru, Geithus, Modum
Sørsdal, Sverre, overlege, Gjøvik
Sørstrøm, Rolf, Tunstad

Tanberg, A., lærer, Snertingdal
Tandberg, Carl, lektor, og fam., Oslo
Taxbro, C. W., disponent, Ålesund
Teigen, Gotfred, fotograf, Oslo
Telemark Landbruksbibliotek, Ulefoss
Tellefsen, Dag, Oslo
Thomas, Harald, sorenskriver, Oslo
Thomas, Signe Undset, fru, Oslo
Thornæs, Eva, fru, Oslo
Thorsen, L. R., lærer, Oslo
Thorson, Odd, Oslo
Tidemand-Johannessen, Ø., overlege,
og frue, Oslo
Tiller, Sigurd, O., Trondheim
Tischbein, Boss, transportsjef, og fam.,
Røyken
Tischbein, Heini, driftsingeniør,
og fam., Slemmestad
Tjølling Historielag, Larvik
Tobiassen, Anna Helene, student, Oslo
Tollnes, Roar, arkitekt, og frue,
Sandefjord
Tordhol, Kristian, skulestyrar,
Lillehammer
Torgersen, Haakon Fougner, direktør,
Oslo

Torsvik, Hjørvard, redaktør, Oslo
Tromsø Komm. Bibliotek, Tromsø
Tromsø Museum, Tromsø
Tromsø off. høgere Almenskole, Tromsø
Tschudi, Ebba, fru, Oslo
Tschudi, Henry F., kapt., og frue, Oslo
Tuset, Ivar, Fossemvatnet st.
Tvedt, Nils, lensmann, Hol
Tveterås, Harald L., overbibliotekar,
Oslo
Tveteraas, Vilh., tannlege, Oslo
Tønneberg, Kaare, Stalheim
Tønsberg Folkebibliotek, Tønsberg

Universitetets Anatomiske Institutt, Oslo
Universitetets Oldsaksamling, Oslo
Universitetsbiblioteket, Norske Avd.,
Oslo
Universitetsbiblioteket, Studiemagasinet,
Oslo
Universitetsbiblioteket i Bergen, Bergen
Universitetsbiblioteket i Bergen II,
Bergen
Utheim, J., distriktssjef, Trondheim

Valle, Kåre, og fam., Oslo
Vatnaland, Eliseus, fiskeriinspektør,
og frue, Føresvik
Vest-Agder Fylkesmuseum,
Kristiansand S.
Vestfold Fylkesmuseum, Tønsberg
Vestlandske Kunstindustrimuseum,
Bergen
Vibe-Müller, Karl, arkeolog, Oslo
Videnskapselskapets Museum,
Antikvarisk Avdeling, Trondheim
Vigander, Haakon, rektor, og frue, Jar
Vik, Trygve, lektor, Ås st.

Viken, Hulda, fru, Oppdal
Vinding, H. G., advokat, og frue, Oslo
Vogt, C. J., skogforvalter, Molde
Volda Folkeboksamling, Volda
Volden, Ingar, butikksjef, og fam., Molde

Walberg, Aage, urmaker, Sarpsborg
Walle-Hansen, Karen, fru, Oslo
Wang, Erling, dr. med., og datter, Oslo
Weber, Henrik, dr., og frue, Bekkestua
Wedel Jarlsberg, H., stamhusbesidder,
Tønsberg

Westergaard, Kai-Erik, cand. mag.,
og frue, Lysaker

Wiig, Alf, biskop, Tromsø
Wilhelmsen, Svein Erik, Vetre
Willadssen, Knut, regnskapssjef, Moss
Windfeld, Knud, Oslo

Winge & Co. Reisebureau A/S, Oslo
Winsnes, Fredrik, arkitekt, og frue, Oslo
Wiste, Nils, Valdres
Wold, Liv Berg, fru, Oslo
Wolff, Simon, ingeniør, Oslo

Ytreberg, N. A., lektor, Blommenholm
Ytreberg, Ole, Vetre, Asker

Ziegler, Gunnar W., ingeniør, og fam.,
Oslo

Zimmer, Johannes, overlege, og fam.,
Oslo

Øgar, John, direktør, Drammen
Ørner, Jan, kommandørkaptein, Oslo
Øvergaard, Ole, arkitekt, og frue, Oslo
Øvrelid, Oddv., lektor, Volda

Aadnesen, Emelankton, Nærbø
Aalesund Folkebibliotek, Ålesund
Aall, Lily, dr. philos., fru, Oslo
Aarås, Terje, Korgen
Aasheim, Giert, sivilingeniør, og fam.,
Bekkestua
Aasland, Ivar, lege, og frue, Oslo
Aass, Kaare, ingeniør, og frue, Oslo

b. utenlandske

Danmark:

Andersen, Harald, inspektør, Århus
Andersen, Hellmuth, cand. philol.,
Århus
Andersen, Knud, rektor, København

Becker, C. J., professor, København
Bendixen, Erik, stud. mag., København
Bro-Jørgensen, Marianne, Viborg
Brun, Erik, landsdommer, og frue,
Hellerup
Børglum Merete Poulsen, stud. mag.,
Århus

Christensen, Hans Norling,
overinspektør, København
la Cour, Vilh., dr. philos., Birkerød

Danmarks Geologiske Undersøgelse,
København
«Den gamle By», Århus
Det kongelige Bibliotek, København
Djørup, Johannes, lege, København

Freundt, E. A., lege Højbjerg
Friis, Holger, tannlege, Hjørring

Glob, Peter Wilh., riksantikvar,
København

Hald, Margrethe, museumsinspektør,
dr. phil., København

Holst, Kaj, Århus

Højrup, Ole, museumsinspektør,
cand. mag., Lyngby

Høst & Søn, Andr., Kgl. Hofboghandel,
København

Jessen, Knud, professor dr., Virum
Jørgensen, Svend, museumsinspektør,
København

Kjær, Jette, stud. mag., Århus

Kjærum, Poul, magister, Århus

Klindt-Jensen, Ole, professor, Århus

Kristensen, Ingeborg, Århus

Kunstindustrimuseet, København

Kunwald, Georg, magister, Århus

Københavns Stadsarkiv, København

Lind, Birgit, stud. mag., Århus

Lomborg, E., mag. art., København

Lysdahl Jensen, Per, student, Randers

Madsen, Erik, og frue, København

Moltke, Erik, redaktør, cand. mag.,
København

Munksgaard, Elisabeth, museums-
inspektør, København

Nationalmuseet, Bibliotekembedet,
København

Nationalmuseets Forhistoriske Læsesal,
København

Nielsen, Ole Bro, Århus
Nielsen, Viggo, Roskilde

Odense Bys Museer, Odense

Petterøe, Elias, direktør, København

Reitzel, C. A., København

Roussell, Aage, overinspektør, dr. phil.,
København

Saltoft, Børge, mag. art.,
programsekretær, Bagsværd
Statsbiblioteket, Århus
Sørensen, Per, mag., København

Tabel, Eigil, stud. mag., København

Terslin, H. C., museumsbestyrer,
redaktør, Gilleleje

Thorvildsen, Elise, museumsinspektør,
København

Troels-Smith, J., afdelingsgeolog,
dr. phil., København

Universitetsbiblioteket, 1. Afdeling,
København

Vebæk, Christen Leif, museumsinspektør,
København

Voss, Olfert, universitetslektor,
København

Ørnsnes, M., universitetslektor,
København

Aalborg Historiske Museum, Ålborg
Aarhus Kommunes Biblioteker, Århus

Finland:

Andersson, Sven, magister, Åbo
Cleve, Nils, dr. phil., Helsingfors
Edgren, Torsten, fil. stud., Helsingfors
Erä-Esko, Aarni, fil. mag., Helsingfors
Finlands Nationalmuseum, Helsingfors
Kivikoski, Ella, professor, dr.,
Helsingfors
Meinander, C. F., dr. fil., Helsingfors
Satakunnan Museo, Bjerneborg
Yliopiston, Turun, Turku

Sverige:

Allard, Eva Birgitta, student, Uppsala
Almgren, Bertil, dosent, Uppsala
Arbman, Holger, professor, Lund
Arwidsson, Greta, professor, Stockholm
Baudou, Evert, dosent, Stockholm
Berg, Gösta, professor, fil. dr.,
Stockholm
Bergman, Eva, fil. dr., Stockholm
Colling, Teje, fru, Tumba
Dalslands Fornminnes- och
hembygdsförbund, Färgelanda
Einerstam, Bernt, antikvarie, Stockholm
Folklivsarkivet, Lund

Geijer, Agnes, fil. dr., Stockholm
Göteborgs Arkeologiska Museum,
Göteborg
Göteborgs Universitetsbibliotek,
Göteborg

Heland, Birgitta von, fil. stud., Stockholm
Häxell, Anita, stud. fil., Stockholm

Jämtlands Läns Bibliotek, Östersund

Kalmar Läns Museum, Kalmar
Kulturhistoriska Föreningen
för Södra Sverige, Lund
Kungl. Biblioteket, Stockholm
Kungl. Livrustkammaren, Stockholm
Kungl. Vitterhets Historie och
Antikvitets Akademien, Stockholm

Lindqvist, Sune, professor, Uppsala
Lunds Universitets Historiska Museum,
Lund

Malmer, Mats P., dosent, Stockholm
Malmö Museum, Malmö
Malmö Stadsbibliotek, Malmö

AB Nordiska Bokhandeln, Stockholm
Nordiska Museets Bibliotek, Stockholm

Olsén, Pär, dr., Uppsala

Rosén, Börje, fil. kand., Uddevalla
Rönnell, G., Antikvarisk Bokhandel,
Stockholm

Selling, Dagmar, landsantikvarie, Kalmar
Stadsbiblioteket, Göteborg

Statens Sjöhistoriska Museum,
Stockholm
Stenberger, Mårten, professor dr.,
Danderyd
Stift- och Landsbiblioteket, Linköping
Stift- och Landsbiblioteket, Västerås
Stjernquist, Berta, dosent, Lund
Strömberg, Märta, fil. lic., Lund

Thordeman, Bengt, riksantikvarie,
fil. dr., Stockholm
Thålin, Harry, antikvarie, Stockholm

Universitetsbiblioteket i Lund, Lund
Universitetsbiblioteket i Uppsala, Uppsala
Uppsala Universitets Museum, Uppsala

Varbergs Museum, Varberg
Visby Stadsbibliotek, Visby
Västerbottens Läns Museum, Umeå

Wallenberg, Berit, fil. lic. Stockholm
Weibust, Knut, Solna

Åström Bokhandel, Härnösand

Island:

Benediktsson, Grethe, mag. art., fru,
Reykjavik
Islands Nationalmuseum, Reykjavik
Landsbokasafn, Islands, Reykjavik
Thórarinsson, Runólfur, cand. philol.,
Reykjavik

Færøyaner:

Dahl, Sverri, Torshavn

Holland:

Nijhoff, Martinus,
Publisher and Bookseller, Haag
Vollgraff-Roes, A., dr., Huis ter Heide

Storbritannia:

Dietz, Bjarne, generalkonsul, Glasgow
Skaug, Arne, ambassadør, London
The Ashmolean Museum, the Librarian,
Oxford
The British Museum, Department
of Printed Books, London
Librarian Brotherton Library,
University, Leeds
Wilson, David, dr., London
The University, the Librarian,
Birmingham
The University Library, Cambridge
University of Leicester, the Librarian,
Leicester
The University Library, Liverpool
University of Nottingham,
the Librarian, Nottingham
The University, the Librarian, Sheffield

Irland:

Jennings, Joan, Dublin
Rynne, Etienne, Dublin

Orknøyaner:

MacGillivray, Evan, County Librarian,
Kirkwall

Tyskland:

Auffarth Neumannsche Buchhandlung,
F.B., Frankfurt a.M.
Deutscher Buch-Export und Import,
GmbH., Leipzig
Deutsches Seminar, Frankfurt a.M.
Gess, Karl, Buchhandlung, Konstanz
Habelt, Rudolf, dr., Bonn
Heinsius, Elli, dr., Mölln/Lbg.
Institut für Urgeschichte
der Universität Kiel, Kiel
Jankuhn, Herbert, professor dr.,
Göttingen
Schönberger, Astrid, student,
Gross Bieberau
Sprockhoff, Ernst, professor dr., Kiel
Werner, J., professor, München

Sveits:

Freymond, Philippe, konsul, og frue,
Lausanne

Italia:

Boëthius, Axel, professor, Roma
Graziosi, Paolo, professor, Roma
Görlich e Ci, Milano
Istituto di Norvegia, Roma
L'Orange, Hans Peter, professor dr.,
Roma

Spania:

Bruhn Hoffmeyer, Ada, dr. philos.,
Granada

Canada:

University of Calgary, Alberta

USA:

Columbia University Libraries,
New York
Hareide, Eli, frøken, Washington
Harvard College Library, Cambridge,
Massachusetts
Helliesen, Per, M. D., lege, Wisconsin
Kansas State University, Kansas
Munch, Peter A., professor dr.,
Carbondale, Illinois
University of Minnesota, Library,
Minneapolis
University of Washington, Library,
Washington
University of Wisconsin, Wisconsin
Wallace, Birgitta L., fru, Pittsburgh

Mexico:

Dietz, Nils O., ambassadesekretær,
Mexico

NORSK ARKEOLOGISK SELSKAP

Styrets årsberetning 1966/67 og regnskap 1966

Representantskapsmøte ble avholdt onsdag 23. november 1966 kl. 18.15 i Oslo Handelsstands Forening.

Tilstede var: Preses direktør Richard Fuglesang, generalsekretær professor Bjørn Hougen, skogeier Jens Berger, lege Lars Galtung, banksjef E. O. Klingenberg, rektor fru Margit Rogne, ingeniør E. V. Wetlesen, revisor kunsthandler Arnstein Berntsen, redaksjonssekretær førstekonservator Arne Skjølvold, regnskapsfører fru Elsa Røyem, sekretær fru Erna Aasheim.

Preses ønsket velkommen og leste revisors innberetning om årets regnskap og fremla dette som ble anbefalt til godkjenning.

Styrets medlemmer som var på valg i år:

Høyesterettsadvokat Eiliv Fougner, bonde Pål Gihle og banksjef dr. juris. Sjur Lindebrække, hadde frabedt seg gjenvalg, og i deres sted foreslo Representantskapet: høyesterettsadvokat Knut R. Henriksen, banksjef Fredrik Moe og fru Ebba Tschudi.

Generalforsamling ble holdt samme sted kl. 19.30. 250–300 medlemmer var til stede.

Preses ønsket velkommen og uttalte at den store oppslutning vitnet om en interesse som ikke alene stimulerer og gleder Styret, men som også må være til glede for alle som er knyttet til arkeologi. Videre uttalte han at det møtet han nu hadde åpnet var det 31. i Selskapets historie, og han anmodet professor Hougen om å si noen ord om dets tilblivelse og eksistens opp gjennom årene. Etter at professor Hougen hadde fortalt fra de 30 årene som var gått, presenterte preses en klubbe han på Selskapets vegne hadde mottatt fra Orknøyene og som var et synlig bevis på det vennskap som var oppstått mellom Orknøyboerne og Selskapets medlemmer på de 2 turene som var arrangert til Orknøyene i 1966.

Klubben som har form av guden Tors hammer, har 2 innlagte sølvplaketter med inskripsjon. I enden av skaftet sitter en liten sammenkrøket mann som representerer fortiden og som holder krampaktig på hva han og ingen annen vet om, og preses mente det for oss måtte være en virkelig god inspirasjon til å kikke ham litt nærmere i kortene. Trevirket som klubben er laget av stammer fra en av de virkelig gamle utskiftede eikedragene i St. Magnus Katedralen i Kirkwall.

Preses redegjorde i korte trekk for de to turene medlemmene hadde hatt til Orknøyene 14.–18. mai og 8.–14. september 1966, samt for den tradisjonelle årsutflukt som var henlagt til Ringerike, søndag 18. september 1966.

Årboken Viking utkom før jul og det var også i år lykkedes preses å skaffe 10 annonsører til vår billedpresentasjon og som dermed øker bokens verdi. De deltakende annonsører var:

Bergens Privatbank, Oslo,
A/S Den norske Papirfiltfabrik, Drammen,
Drammens Glassverk, Drammen,
Drammen Slip & Verksted, Yngvar P. Berg & Sønn, Drammen,
A/S Dovre Trikotasjefabrikk, Lillestrøm,
J. E. Ekornes Fabrikker, Ikornnes,
A/S Fjeldhammer Brug, Oslo,
Forsikrings-Aktieselskabet NORDEN, Oslo,
Grorud Jernvarefabrik A/S, Grorud,
Jarlsberg Mineralvann A/S, Oslo.

Preses rettet en varm takk til annonsørene.

Selskapet har i år hatt gleden av å motta som livsvarige medlemmer:

ambassadør Arne Skaug, London,
fru Helene Stockinger,
fru Ebba Tschudi.

Selskapet har nu nærmere 900 medlemmer.

Preses leste revisors innberetning og gjennomgikk regnskapene som ble godkjent av Generalforsamlingen. Ansvarsfrihet for Styret ble gitt.

Lektor Louise Bohr-Nielsen og professor Leiv Amundsen ble anmodet om å undertegne protokollen.

Professor Hougen ledet valget og de av Styret og Representantskapet foreslåtte nye Styremedlemmer ble godkjent av Generalforsamlingen. Preses var på valg og professor Hougen hadde gleden av å meddele at direktør Fuglesang hadde sagt seg villig til å stå som Selskapets preses i en ny 3-årsperiode, og dette ble møtt med akklamasjon av Generalforsamlingen.

Sekretæren fru Erna Aasheim hadde skriftlig meddelt Styret at hun ikke lenger ønsket å stå som Selskapets sekretær, og at hun sa opp sin stilling fra 1/1–1967. Preses rettet en varm takk til fru Aasheim for godt samarbeid.

Styret har i 1967 hatt følgende sammensetning:

Preses:	Direktør Richard Fuglesang, Oslo,
Visepreses:	Generaldirektør Rein Henriksen, Sarpsborg,
Generalsekretær:	Professor Bjørn Hougen, Oslo.

Øvrige styremedlemmer:

Skogeier Jens Berger, Flisa,
Høyesterettsadvokat Frithjof Bettum, Sandefjord,
Høyesterettsadvokat Knut R. Henriksen, Oslo,
Disponent Finn Holm, Oslo,
Banksjef Fredrik Moc, Oslo,
Rektor fru Margit Rogne, Oslo,
Fru Ebba Tschudi, Oslo.

Revisor:	Kunsthandler Arnstein Berntsen,
Redaksjonssekretær:	Førstekonservator Arne Skjølsvold,
Sekretær:	Fru Berit Didriksen.

Aftenens foredragsholder var professor Anders Hagen, Bergen, og tittelen på foredraget var: «Fortidsminner og kulturlandskap». Foredraget som var ledsaget av lysbilder ga tilhørerne en rik innlevelse i de ubotelige skader som kan ramme våre kulturminner hvis de ikke blir vernet om.

Aftenen ble avsluttet med en sammenkomst i Universitetets Oldsaksamlings utstillingssaler, hvor snitter og kaffe ble servert.

Vårt Selskaps generalsekretær professor Bjørn Hougen ble den 18/4—1967 ved en høytidelighet på Universitetet på Blindern overrakt St. Olav Ordenens Ridderkors.

Den 1/8—1967 trådte professor Bjørn Hougen tilbake fra sin stilling som bestyrer av Universitetets Oldsaksamling i Oslo. Han ble etter eget ønske innvilget avskjed i nåde før oppnådd aldersgrense.

Under og etter våre 2 reiser til Orknøyene i 1966 ble det konferert med de skotske myndigheter om de arkeologiske muséer ved Universitetene i Bergen og Oslo kunne få anledning til å foreta utgravninger på Orknøyene. En lignende henvendelse var på et tidligere tidspunkt også fremsatt overfor dosent Egil Bakka ved Universitetet i Bergen.

Da det imidlertid ikke kunne påregnes støtte fra den norske stats side til et sådant utgravningsprosjekt, mente vår preses at dette nettopp kunne være en sak som Norsk Arkeologisk Selskap burde ta seg av. Saken tør sies å være av stor interesse, idet eventuelle utgravninger av vikingtidsboplasser og vikingtidsgraver vil kunne kaste øket lys over denne periode av vår tidligste historie.

Vårt Selskap underrettet derfor Universitetene i Oslo og Bergen, samt de arkeologiske muséer i Stavanger og Trondheim om at vi var villige til å forsøke å ordne finansieringen. Man fant også frem til at sakens faglige løsning måtte ligge best til rette for Universitetet i Bergen, hvor man antok at det var naturlig at dosent Egil Bakka ville være den ansvarlige når utgravningene skulle ta til.

I august d. å. lykkedes det for preses å få ordnet finansieringen av utgravningene som opprinnelig var tenkt å skulle foregå over 3 år, men som man senere har besluttet å avslutte i løpet av 2 år.

Selve finansieringsproblemet kunne vært ordnet på mange forskjellige måter, men direktør Fuglesang henvendte seg til norsk-amerikaneren skipsreder Harry Irgens Larsen, som er bosatt i New York, men som hvert år tilbringer et par måneder på sitt sted i Rauland i Telemark. Skipsreder Irgens Larsen fikk seg oversendt dokumenter som ga opplysninger om vårt forehavende og om den korrespondanse som var utvekslet med de britiske myndigheter. Etter å ha studert papirene ga skipsreder Irgens Larsen og hans frue sitt samtykke helt spontant og med stor begeistring. De syntes prosjektet var meget interessant, og

syntes det var hyggelig å holde en nøye kontakt med Norge og selv å kunne få lov til å være med å bidra til ytterligere belysning av vår forhistorie som jo også er ganske aktuell når det gjelder amerikansk historie og den aktualitet som vikingperioden representerer når det angår Amerikas oppdagelse. Såvel Universitetet i Oslo som vårt Selskap har sendt skipsreder Irgens Larsen og frue sin hjerteligste takk for den store gave vi har fått, og ved hvilken 2 års utgravninger muliggjøres på Orknøyene. Det beløp som vi har mottatt fra skipsreder Irgens Larsen er \$ 15,000,—, d.v.s. ca. 105 000,— norske kroner.

I slutten av august i år reiste dosent Bakka, konservator Michelsen og stud. mag. art. Sigrid Hillern Hanssen sammen med preses på en befarung til Rousay på Orknøyene for der å se på et gravfelt og en vikingtidsboplass som man har tenkt å konsentrere utgravningene om. Dosent Bakka har til hensikt å sette utgravningsarbeidet i sving en gang i juni måned 1968.

Selskapets utflukt gikk i år til Valdres i dagene 7.—10. september

Vel halvparten av turens ca. 80 deltagere reiste med buss fra Oslo (Historisk Museum) torsdag 7. september kl. 17. De øvrige reiste i privatbiler eller med tog til Fagernes.

Fredag morgen kl. 8.30 presis startet vi vår første ekskursjon, fordelt i 3 busser med en arkeolog i hver. Arkeologene var: Professor Bjørn Hougen, førstekonservator Wencke Slomann og arkeolog Karl Vibe-Müller, som alle tre har foretatt utgravninger i Valdres. I bussene orienterte de om de økonomiske og kulturelle forhold i Valdres fra den eldste bosetning og frem til vår tid, og funn og fortidsminner i bygdene ble omtalt etterhvert som vi passerte dem (både fredag og lørdag).

Fra Fagernes gikk turen opp Østre Slidre til Rogne og derfra til fots ned til Solbu og Sæbu ved Volbufjorden. Orientering om gravfeltet der. Det er delvis undersøkt av førstekonservator Wencke Slomann, som fant yngre jernaldergraver i haugene. Rester av blestergroper og slagg i haugfyllen viste at gravfeltet var lagt på en plass der man før hadde brent jern.

Neste stopp var ved Grønnekinnskaret, hvor professor Hougen gav en orientering om funn og gravhauger i fjellet og om bosetningsforholdet i dalen og på fjellet i Valdres.

Turen gikk videre over Slettefjell, hvor vi spiste vår medbragte lunsj ute i det deilige høstværet. På smale slyngete veier kjørte våre utmerkete sjåfører oss ned til riksveien igjen, nå i Vang. På veien langs nordsiden av Vangsmjøsi stoppet vi en stund ved Leinebekken ved Leine i Vang – en vakker og vill liten elv med 7 gamle kvernhus.

Så var det stopp på Grindaheim med demonstrasjon av Vangstenen – en billedsten med runeinnskrift fra tidlig 1000-tall. Deretter var det kaffepause på Grindaheim Hotell, før vi reiste tilbake til Fagernes.

Før man spiste middag fredag aften, møttes turens deltagere til en hyggestund over et glass sherry, for at alle skulle bli bedre kjent med hverandre. Preses, direktør Richard Fuglesang, presenterte styrets medlemmer og selskapets nye medlemmer i 1967. Tidligere sekretær, fru Erna Aasheim, ble takket hjertelig for sitt glimrende arbeide i selskapets tjeneste, og den nye sekretæren, fru Berit Didriksen, ble introdusert.

Også lørdag var vi tidlig på benene. Tåken var tett da vi kl. 8.30 startet turen oppover langs vestsiden av Slidrefjorden, og det var ikke mulig å se over fjorden. Heldigvis klarnet det etterhvert. Da vi kom til Hemsing bro i Vang, skinte solen igjen over fjord og fjell.

Stopp ved Hemsing kirke med orientering v/professor Hougen og så opp gjennom Hænsåsen til Høre (Hurum) stavkirke.

På kort varsel hadde antikvar Bernt Lange påtatt seg å orientere om de 4 kirkene vi skulle besøke, og han gav et interessant og levende bilde av disse kirkenes historie. Høre stavkirke er i tidenes løp utvidet og ombygget, og blant de mange severdighetene som ble påvist inne i kirken, var en runeinnskrift på innsiden av prekestolen.

Fra Høre stavkirke gikk turen til Lome stavkirke, hvor vi meget stemningsfullt ble mottatt med ringing med de to store, gamle klokkene. Etter antikvar Langes redegjørelse for kirkens historie, fikk vi en meget hyggelig hilsen fra Vestre Slidre kommune ved viseordføreren Knut Hauge.

Lørdagens lunsj ble også spist ute. Via Fossheim dro vi så oppover Rønsbygden

til Nesjabråten for å bese Einangstenen og litt av gravfeltet omkring den. Einangstenen er Norges eneste runesten med eldre runer, som enda står på sin opprinnelige plass. Gravfeltet er meget stort og strekker seg i tid fra ca. 300 e. Kr. ut vikingtiden.

Så bar det ned til dalbunnen igjen – til Slidredomen, en stor stenkirke fra middelalderen, som opprinnelig var hovedkirke for Østre og Vestre Slidre. Vi fikk også se den gamle, verdifulle kalken, som ellers holdes godt nedlåst.

Ettermiddagskaffen ble drukket på Husaker, hvor eierne fru Sigrid Eckhoff og frøken Tora Einang og deres hjelpere tok hjertelig imot oss. Den siste kirken vi besøkte var Ulnes middelalderstenkirke, og så – retur til Fagernes.

Om aftenen var deltagerne invitert til middag på Fagernes Hotel av de 4 kommunene i Nord-Valdres: Nord-Aurdal, Vang, Vestre Slidre og Østre Slidre. De kommunale myndigheter var representert ved ordfører Asbjørn Granheim i Nord-Aurdal kommune. Ordfører Granheim takket hjertelig for selskapets interesse for Valdres og ønsket oss velkommen til en middag bestående av dalens produkter: Gravaure, dyrestek og multekrem.

Aftenens hovedtaler var professor Bjørn Hougen, som talte om og for Valdres. Senere holdt h.r.advokat Kr. A. Arnesen en takketale på vegne av turens deltagere, og student Lyder Marstrander takket fra studentene. Til slutt takket direktør Fuglesang for maten og for den vennlighet og gjestfrihet vi var blitt møtt med. Den eneste post på programmet søndag var besøk på Valdres Folke-museum kl. 11. Muséet stilte 2 omvisere til vår disposisjon.

Vi ble godt mottatt alle de stedene vi besøkte i Valdres. Vår tur fikk forhånds-omtale i lokalavisen «Valdres» 2/9–67, og senere bragte avisen et fyldig referat i 3 artikler 19/9, 21/9 og 23/9 ved lektor Ivar Aars, Fagernes.

NORSK ARKEOLOGISK

Tap- og Vinningskonto

Utgifter:

Gasjer	Kr. 10 800,00	
Porto- og kontorutgifter	» 2 953,72	
Diverse utgifter	» 973,93	

Utestående kontingenter:

Tidligere år:	Kr. 1 601,00	
Betalt i 1966:	» 140,00	Kr. 1 461,00
1965	» 4 075,00	
		<u>Kr. 5 536,00</u>
Betalt i 1966:	» 3 610,00	» 1 926,00
For lite avsatt Viking 1965		» 12 334,00
Avsatt til Viking 1966		» 14 000,00
Overskudd		» 565,33
		<u>Kr. 43 552,98</u>

STATUS

Aktiva:

Bank:	Kr. 19 362,18
Postgiro:	» 15 225,52
Kassabeholdning:	» 126,72
Forskudd Viking 1966:	» 50,00

Utestående fordringer

Billedannonser:	» 3 600,00
-----------------------	------------

Skyldige kontingenter:

Vanlige medlemmer:	Kr. 3 830,00	
Familiemedlemmer:	» 315,00	
Rep.medlemmer:	» 150,00	» 4 295,00
Tilgode for bøker:		» 512,60

Kr. 43 172,02

SELSKAP

pr. 31. oktober 1966

Inntekter:

Medlemskontingenter 1966:

Vanlige medlemmer	Kr. 17 495,00
Familiemedlemmer	» 4 515,00
Representantskapsmedlemmer	» 11 550,00
Salg	» 8 531,98
Avskrevet kontingent.....	» 1 461,00

Kr. 43 552,98

pr. 31. oktober 1966

Passiva:

Forskuddsbetalt kontingent 1967:	Kr. 60,00
Avsatt til Viking 1966:	» 14 000,00
Billedannonser i Viking 1966:	» 12 000,00
Kapital pr. 31/10–1965:.....	Kr. 16 546,69
Overskudd:	» 565,33

Kr. 43 172,02

NORSK ARKEOLOGISK

S T A T U S

Aktiva:

2 obl. Hypotekbanken 2 $\frac{1}{2}$ % 1947 pål. kr. 1 000,— kurs 90 $\frac{1}{2}$ %	Kr. 1 810,00
5 » Bykreditt 2 $\frac{1}{2}$ % 3. serie pål. kr. 1 000,— kurs 62 $\frac{1}{2}$ %	» 3 125,00
6 » Bykreditt 5% 1. serie pål. kr. 1 000,— kurs 94 $\frac{1}{2}$ %	» 5 670,00
1 panteobl. i Oscarsgt. 35	» 28 000,00
1 » i St. Halvardsgt. 20	» 10 000,00
Innestående i bank	» 14 305,83

Kr. 62 910,83

SELSKAPS FOND

pr. 31/10 1966

Passiva:

Kapital:	Kr. 56 384,74
Renter:	» 2 917,16

Kursgevinster: Uttrukne obligasjoner:

Bykreditt 5-1	Kr. 1 175,00		
	— » 950,00	Kr. 225,00	
Norske Stat	Kr. 1 020,00		
	— » 975,00	» 45,00	
Innfridd Obl. Asker	Kr. 31 000,00		
	— » 30 535,00	» 465,00	» 735,00

Livsv. medl.skap:

Rep.:

Arne R. Aasgaard	Kr. 1 500,00
------------------------	--------------

Alm.:

Bjarne Dietz	» 500,00		
Nils O. Dietz	» 500,00		
Helene Stockinger	» 500,00	» 3 000,00	
Kursgevinst i året		» 15,00	
			Kr. 63 051,90

— renter v/kjøp av Oscarsgt. 35	Kr. 672,75
---------------------------------------	------------

+ renter v/salg av eiendom i Asker .	» 640,68	Kr. 32,07
--------------------------------------	----------	-----------

Forvaltningsgebyr	» 109,00	» 141,07
		<u>Kr. 62 910,83</u>

SPESIFIKASJON AV KONTINGENTER 1966

Utestående kontingenter: Tidl. år	Kr. 1 601,00			
» » 1965	» 4 075,00	Kr. 5 676,00		
Innbetalt i år (tidl. år).....	Kr. 140,00			
» » (1965)	» 3 610,00	» 3 750,00	Kr. 1 926,00	
<hr/>				
<i>Kontingenter 1966:</i>				
<i>Representanter:</i>				
77 a kr. 150,00.....	Kr. 11 550,00			
5 livsvarige				
1 utestående à kr. 150,00	Kr. 150,00		Kr. 11 400,00	
<hr/>				
<i>Familie:</i>				
129 a kr. 35,00.....	Kr. 4 515,00			
1 livsvarig				
9 utestående à kr. 35,00	» 315,00		» 4 200,00	
<hr/>				
<i>Vanlige:</i>				
555 à kr. 30,00.....	Kr. 16 650,00			
1 » » 25,00.....	» 25,00			
32 » » 20,00 (studenter)	» 640,00			
4 » » 10,00 (skolebarn)	» 40,00	Kr. 17 355,00		
<hr/>				
75 livsvarige				
5 gratis				
121 utestående à kr. 30,00	Kr. 3 630,00			
10 » » » 20,00	» 200,00	» 3 830,00	» 13 525,00	
<hr/>				
Kr. 29 125,00				
<i>Utestående fordringer:</i>				
1 kontingent à kr. 150,00			Kr. 150,00	
9 » » » 35,00			» 315,00	
121 » » » 30,00			» 3 630,00	
10 » » » 20,00			» 200,00	
<hr/>				
Kr. 4 295,00				
3 billedannonser à kr. 1 200,00			Kr. 3 600,00	
<hr/>				
Tilgode for bøker:			Kr. 512,60	
<hr/>				

ARKEOLOGISK BILLEDREVY

En presentasjon

Ved velvilje fra norske firmaer

Madonna fra Enebakk kirke, Akershus.

Et av de vakreste eksempler på Anglo-norsk treskulptur fra det 13. århundre. Madonnaen og barnet som hører til, har opprinnelig vært malt i forskjellige farger, men bare få fargespor er nå synlige. Dette enestående kunstverk er skåret i eik og oppbevares i Universitetets Oldsaksamling, Oslo.

FORSIKRINGS-AKTIESELSKAPET NORVEGIA
OSLO

Sverdhandtak og remspenne fra Snartemo, Hægebostad, Vest-Agder.

Dette praktutstyret stammer fra en av Nordens rikeste folkevandringstids-graver og har utvilsomt tilhørt en mektig høvding.

Sverdgrepet er belagt med gullplater der fantasirike mønstre av mennesker og dyr er presset inn i det tynne gullblikket. Hjaltene er i massivt sølv prydet med ranke-ornamenter. Den tveeggete damascerte klinger var stukket inn i en lærtrukket og sølvprydet slire.

Foruten sverdet og belteutstyret inneholdt graven bl. annet spyd, skjold, bronsekjøl, glass, og en vekt som tyder på at den dodes rikdom kan skyldes handelsvirksomhet.

A/S SVEISEINDUSTRI
OSLO

Kvernstein fra Osebergfunnet.

Kvernen består av en underliggende og en overliggende stein, den siste forsynt med et hull (øye) til å helle kornet ned gjennom. Kornet ble malt ved at den overste steinen ble sveivet rundt for hånd. Derfor går de gjerne under betegnelsen båndkverner.

*Klebersteinskarr og jerngryter fra vikingtiden.
Slike gryter og karr later til å ha vært ganske vanlige i vikingtidens husholdning.
Klebergrytene har sannsynligvis hatt størst utbredelse da de må ha vært billigere
i anskaffelse enn jerngrytene.
Betegnelsen gryte er sannsynligvis utledet av «grjot» som var det gammelnorske
ord for stein anvendt til materiale.*

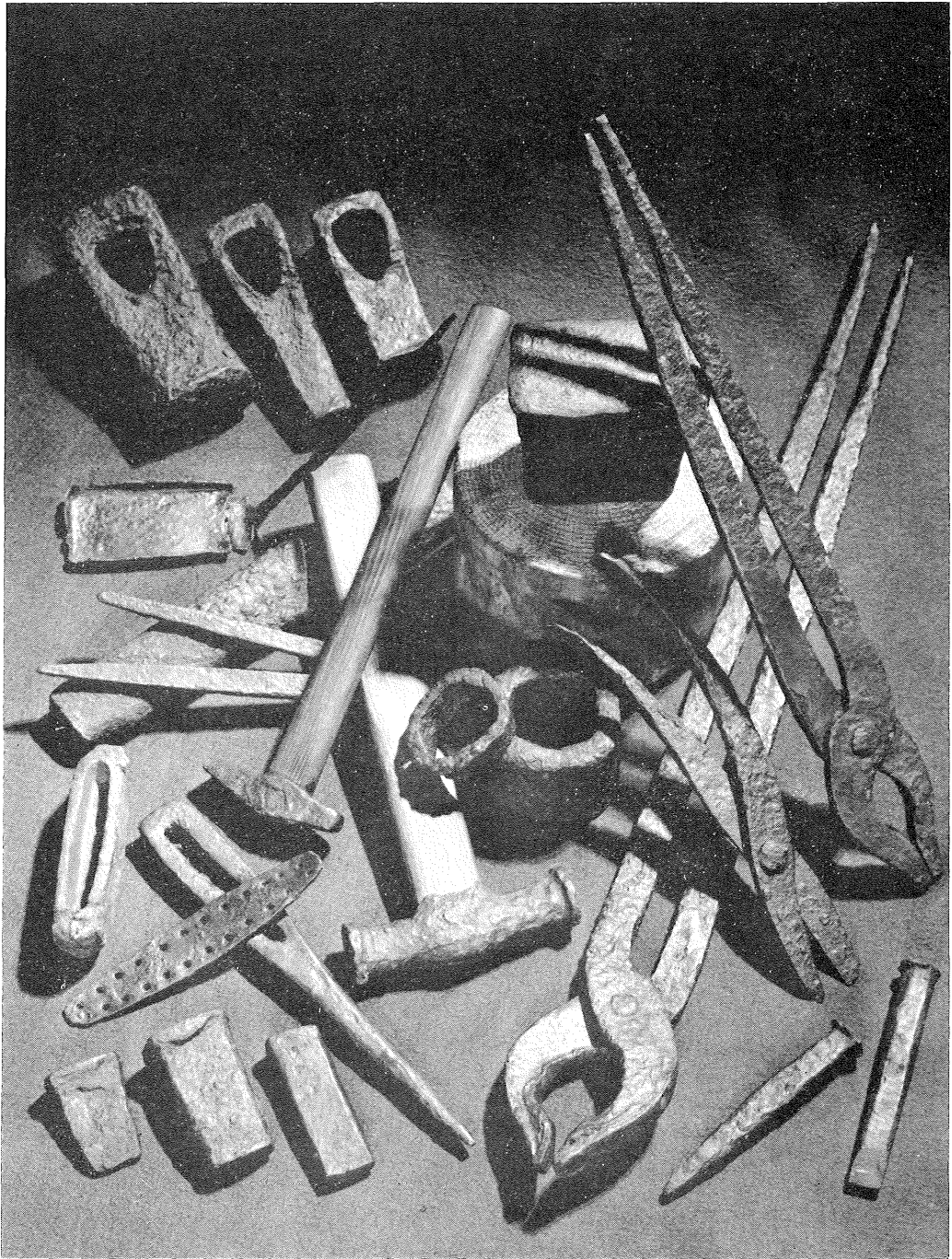
*Fremstilling av Syndefallet i det malte tak fra Ål stavkirke i Hallingdal.
Taket ble malt i siste halvdel av det 13. århundre, da kirken fikk et nytt og større kor.
Det berømmelige Ål-taket viser en rekke scener fra såvel Det gamle som Det nye testamente. Også veggene i koret var malt og rester av disse scener kan sees i Ål nye kirke.
Ål-taket er utstilt i Universitetets Oldsaksamling, Oslo.*

JOTUN FABRIKKER A/S
SANDEFJORD

*Samling av smedredskaper fra Vikingtiden.
Disse spesielle redskapsformene har undergått liten utvikling fra vikingtiden og frem til våre dager. I gårdssmier utover i landet kan man fremdeles finne smed-
utstyr av liknende slag.*

A.S KVÆRNER BRUG
OSLO

*Bronsekanne fra Sandar i Maridalen, Akershus.
Kannen ble funnet i Daumannsdalen i Maridalen i forrige århundre.
Det er mulig at den opprinnelig har vært oppbevart i Margaretha-kirken, som det
fremdeles finnes ruiner av i Maridalen. Dalen har for øvrig sitt navn fra kirken.
Kannen skriver seg fra 1500-tallet og har en platt-tysk inskripsjon.
Den er oppbevart i Universitetets Oldsaksamling.*

FRYDENLUNDS BRYGGERI
A/S RINGNES BRYGGERI
A/S SCHOUS BRYGGERI
OSLO

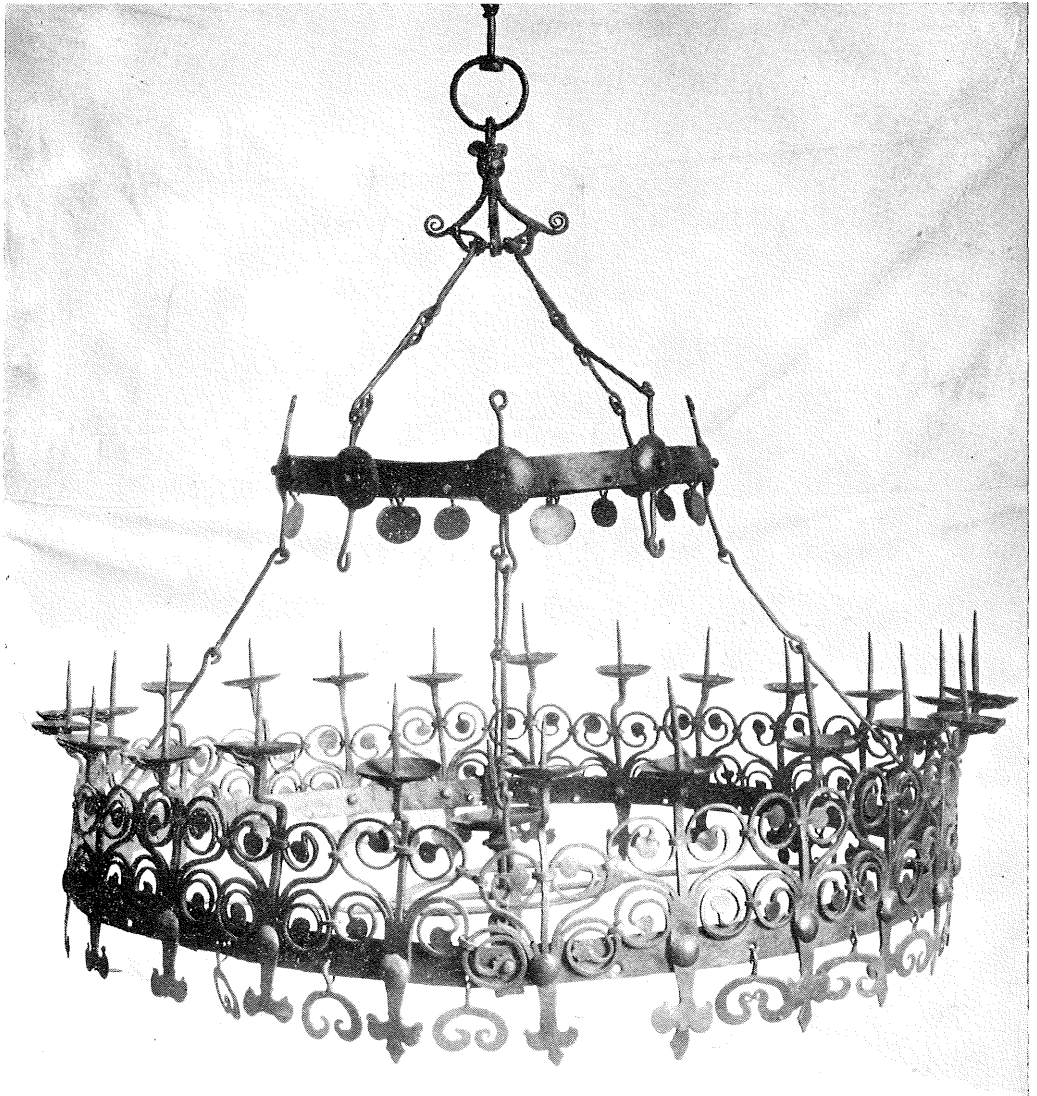
Nordportalen fra Urnes stavkirke i Sogn sto opprinnelig som vestportal i en eldre stavkirke fra ca. år 1060. Denne portalen og døren er hovedmonumentet i den såkalte Urnes-stil som i det 11. århundre var utbredt over hele Skandinavia og De Britiske Øyer. Portalen er utstilt i Universitetets Oldsaksamling, Oslo.

Lysekrone fra Heddal stavkirke, Telemark.

Lysekronen er laget av jernblikk og skrives seg fra det 13. århundre. Den er oppbevart i Universitetets Oldsaksamling hvor det også finnes et liknende eksemplar fra Åmotsdal kirke i Telemark.

Lysekroner av jernblikk har vært vanlige i våre middelalderkirker, og mange er fremdeles bevart.

Skattefunn av sølv fra Grimestad, Stokke, Vestfold.

Dette rike skattefunnet som kom for dagen i 1936, består av 22 hele og fragmentariske håndleddsringer, 6 hele og fragmentariske halsringer, 2 nåler, 6 barrer og hele 76 arabiske mynter (Kufiske dirheme), alt sammen av sølv med en samlet vekt av ca. 1800 gram. Funnet skrives seg fra 1. halvdel av 10. århundre.

CHRISTIANIA BANK OG KREDITKASSE
OSLO

